

LA PERSECUCIÓ SENYORIAL DE LA BRUIXERIA AL PALLARS: UN PROCÉS CONTRA BRUIXES I BRUIXOTS A LA VALL FOSCA (1548)

0 — PAU CASTELL I GRANADOS
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Presentació

L'any 1917 apareixia publicada a Barcelona la transcripció feta per Ferran Valls i Taberner dels *Privilegis i ordinacions de les Valls d'Àneu*.¹ Entre aquestes ordinacions, promulgades pels comtes pallaresos, hi trobem la primera condemna legal a l'aquellarre o reunió de bruixes en l'àmbit europeu, datada el 1424. Uns anys més tard era jutjada a Pont de Suert la pallaresa Valentina Guarner juntament amb dos homes acusats de bruixeria. Guarner fou finalment sentenciada a Lleida l'any 1485 en un procés civil.² Els crims confessats per Valentina corresponen al nou estereotip de bruixeria de l'època, del qual trobem nombrosos exemples en els segles següents, i que apareix desenvolupat en les esmentades ordinacions d'Àneu seixanta anys abans (participació en l'aquellarre i pacte amb el Diable, assassinat d'infants i animals, fabricació de metzines...).

Malgrat l'excepcionalitat d'aquesta documentació, es constata la manca d'estudis sobre la persecució de la bruixeria en terres de Pallars, tant per part de la historiografia catalana com de l'estrangera.³ Al llarg del segle XX, l'aproximació al fenomen de la bruixeria pallaresa s'ha realitzat majoritàriament des de la perspectiva etnogràfica, en la qual destaquen els treballs

1. Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les Valls Pirinenques*, Barcelona: Imp. de la Casa de Caritat, 1917.

2. Miquel MONTANYA CARRERA, *El tribunal de Coltellades. Alguns aspectes processals*, Lleida: Pagès Editors, 2007, p. 236-244.

3. En els darrers anys es constata l'interès creixent de la historiografia francesa per l'espai geogràfic del Pirineu central com a lloc d'origen de la cacera de bruixes moderna. Vegeu Nicolas GHERSI, «Poisons, sorcières et lande de bouc», *Cahiers de Recherches Médiévales*, 17 (2009).

d'autors com Ramon Violant o Pep Coll.⁴ Cal esperar fins a l'any 2000, quan Carmen Espada i Jaume Oliver publiquen *Les bruixes al Pallars*, obra en la qual duen a terme la transcripció d'una inquisició contra la bruixeria localitzada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), i celebrada els anys 1566-1574 a la Varvassoria de Toralla (Pallars Jussà).⁵ Es tracta de l'única documentació publicada fins avui sobre la persecució civil de la bruixeria en terres pallareses.

En aquest context, i arran d'una recerca en els fons de l'Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM), hem pogut entrar en contacte amb una sèrie de documentació inèdita sobre la persecució de la bruixeria per part de la Justícia Ordinària en l'àmbit del marquesat de Pallars. Entre aquesta documentació destaca un extens judici contra la bruixeria celebrat l'any 1548 al castell de Sort, capital del marquesat, en què foren processades cinc persones de la Coma de Mont-ros, a l'actual Vall Fosca. La gran riquesa d'aquesta documentació, així com la seva peculiaritat en el context historiogràfic descrit més amunt, han motivat la seva transcripció completa per tal de posar-la a la disposició dels investigadors i del públic en general.

El context històric, territorial i jurisdiccional

El moment històric en què se situa aquest judici correspon al domini de la família dels Cardona, que ocupen el càrrec de marquesos de Pallars des de 1491. Cal recordar que el comtat de Pallars fou el darrer territori que va integrar-se a la Corona d'Aragó, integració duta a terme a través de l'ocupació militar per part del comte Joan Ramon Folch I de Cardona sota les ordres del rei Ferran el Catòlic. A partir d'aquell moment, el rei elevaria la categoria del comtat a marquesat i s'esdevingueren una sèrie de canvis en l'àmbit institucional i administratiu. Així, el marquès de Pallars —el qual no residí mai al territori— comptava amb tres oficials per a la gestió del

4. Ramon VIOLANT I SIMORRA, *Etnologia pallaresa. Homenatge a Ramon Violant i Simorra*, Escudella-2, Tremp 1981; Pep COLL I MARTÍ, *Muntanyes Maleïdes*, Barcelona: Empúries, 1993 i *Viatge al Pirineu fantàstic*, Barcelona: Columna, 1997.

5. Carmen ESPADA i Jaume OLIVER, *Les bruixes al Pallars. Processos d'inquisició a la Varvassoria de Toralla (s. XVI)*, Tremp: Garsineu, 1999. Els autors donen també notícia d'una inquisició anterior, datada l'any 1539, i seguida de catorze processos (ACA, Sentmenat, Toralla, ll 2, doc.16).

marquesat: el procurador general, l'assessor i el tresorer.⁶ En el moment en què va dur-se a terme el judici, el procurador general del marquesat, resident a Sort, representa, doncs, la màxima autoritat política, judicial i administrativa al territori.

En relació amb la persecució de la bruixeria per part de la Justícia Ordinària al llarg del segle XVI, en l'actualitat disposem d'algunes dades. A partir de l'estudi de la documentació continguda a l'ADM (Fons Pallars, Vilamur i Catalunya General), s'han pogut identificar un total de tretze judicis per bruixeria — quatre processos individuals i nou inquisicions generals — celebrats entre els anys 1516 i 1593 en terres de Pallars, a banda de les dues inquisicions consignades per Espada i Oliver a la Varvassoria de Toralla.⁷ No deixa de sorprendre l'abundància de processos en un espai relativament reduït — l'àmbit territorial dels quinze judicis es limita a quatre valls — i en una època considerada per la historiografia especialitzada com d'aturada general de la cacera de bruixes a Europa. No ens sembla agosarat aventurar que les dificultats d'accés als arxius senyorials i les nombroses destruccions que aquests han patit, juntament amb el poc rastre escrit de moltes de les execucions locals de bruixes, podrien amagar una espiral persecutòria de gran intensitat per part de les autoritats civils que sovint no queda reflectida en les obres especialitzades. En qualsevol cas, podem afirmar pel que fa a aquest judici que no es tracta pas d'un fet aïllat, sinó que se situa dins un escenari de persecució activa de la bruixeria al territori pallarès per part de l'autoritat senyorial al llarg del segle XVI.

Pel que fa al territori de la Coma de Mont-ros, formada pels pobles de Mont-ros, Paüls i Pobellà, està situada en un vessant a la riba esquerra del riu Flamisell, a uns 1.200 metres d'altitud. Aquest espai de muntanya mitjana ha anat lligat des d'època antiga a una economia de tipus forestal i ramader, amb una importància primordial de la casa i la vall com a elements articuladors. La comunitat de la qual procedeixen els acusats s'emmarca en el que anomenem un territori rural de muntanya, caracteritzat majoritàriament per una cultura de tipus pastoral, de manera similar a la resta de valls de la part alta del Pallars i la Ribagorça. Val a dir que alguns dels aspectes d'aquesta cultu-

6. A la pràctica, aquestes figures se superposen a una complexa xarxa de senyories que dificulten la comprensió de l'entramat jurisdiccional, del qual parlarem més avall.

7. D'alguns d'aquests judicis en tenim notícia únicament a través de referències en els processos conservats, que sumen un total de set entre processos individuals i inquisicions generals.

ra —que han perdurat fins als nostres dies i han estat identificats a partir del treball etnogràfic— són de tipus magicomedicinal, i presenten una gran similitud amb algunes de les pràctiques descrites al llarg del judici.

Quan ens plantegem la relació d'aquests pobles amb la bruixeria durant el segle XVI, destaca el fet que del total d'inquisicions realitzades en terres de Pallars, tres tingueren lloc a la Coma de Mont-ros en un període d'uns cinquanta anys ($\pm 1528-1577$). Un dels acusats en el judici fa esment durant l'interrogatori a l'apel·latiu donat per la gent de l'època a la Coma, referint-s'hi com «la terra dels bruixots».⁸ Així mateix, la toponímia del lloc ens ofereix l'única referència de la vall a la figura de les bruixes. Es tracta de l'anomenada font de la Bruixa, un aflorament d'aigua proper a Mont-ros pel nord. D'altra banda, el filòleg Joan Coromines destaca en l'*Onomasticon* que a Mont-ros i Pobellà trobà encara viu el nom ultra-arcaic de les *janes*, les fades de les coves. Es tracta de les encantades o les dones d'aigua, les *lamiak* basques, anomenades *xanas* a Astúries i *anjanas* a Cantàbria. Aquests éssers són una pervivència del culte a la deessa ctònica Dyana, que a Grècia compta amb sacerdotesses de la talla de Medea o Circe, precedent directe de les fetilleres medievals.⁹ De fet, el nom s'ha conservat també a la toponímia en l'indret de la Roca des Janes així com en una cova anomenada Forat des Janes, al capdamunt del solà de Mont-ros. Hem pogut comprovar com el record popular associa també aquest lloc a la figura de les bruixes, en una combinació d'elements similar a l'estudiada per Àngel Gari a la zona d'Aragó.¹⁰

Finalment, el context jurisdiccional resulta un aspecte força desconegut pel que fa a la zona i l'època que ens ocupa. L'any 1540, en la resposta enviada pel varvassor de Toralla —el domini territorial del qual limitava amb la Coma— al marquès de Pallars en el marc d'un conflicte jurisdiccional, aquell declarava que «en lo Principat de Catalunya cessa ésser ver que haga algun comdat que tinga límits certs ni àmbit com és pretès, excepto los comdats de Barcelona i Ampúries».¹¹ Les paraules del varvassor posen

8. Jaume Puyo, f. 8r: «Y com anaven per algunes parts deyen “D'ahont sou?” y ells responien “De la Coma de Monrós”, y deyen “De la terra dels bruyxots, sou!”».

9. Joan COROMINES (dir.), *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Barcelona: Curial, 1989-1997, article «Jana».

10. Àngel GARI LACRUZ, «La brujería en Catalunya y zonas de influencia», a *Actes de Religiositat Popular a Catalunya i als Pirineus (ss.xv-xx)*. V *Jornades d'Estudis d'Història* (Cervera 27 i 28 de setembre de 1996), Cervera: UNED, 1998.

11. ACA, Diversos, Sentmenat, docs. lletra J, núm. 124.

de relleu una realitat ben coneguda per la historiografia actual, plasmada en la dificultat per a definir amb precisió les demarcacions jurisdiccionals en un territori en època medieval i moderna. Aquest fet resulta encara més acusat en la zona que ens ocupa, en la qual a la manca d'estudis específics s'afegeix la mateixa complexitat institucional d'un territori fragmentat en nombroses senyories, així com la pervivència d'una pràctica jurídica de tipus oral al llarg dels segles medievals i moderns que redueix el volum de documentació escrita.

Per aquest motiu, i amb la voluntat de definir la possessió de la jurisdicció civil i criminal, s'ha dut a terme una tasca de recerca, inventari i estudi de la documentació continguda a l'ADM referent a la Vall del Flamisell i la Coma de Mont-ros. Es tracta d'un total de cinquanta-quatre documents, que van des de 1117 fins a 1624, pertanyents al fons Pallars. A través del seu estudi s'han pogut establir unes conclusions provisionals sobre l'evolució de la propietat de la Coma de Mont-ros i de la seva jurisdicció, així com de la seva situació en el moment precís en què van dur-se a terme els processos per bruixeria objecte d'aquest article. Finalment, s'ha utilitzat també l'escassa documentació publicada sobre la zona per tal de traçar un panorama al més complet possible sobre un tema tan complex com el de la jurisdicció en època medieval i moderna.¹² El resultat evidencia la presència de tres instàncies de poder detentores de diversos drets i atribucions sobre la gent i les viles de la Coma, a saber, els ducs de Cardona i marquesos de Pallars, els carlans del castell de Mont-ros i la comanda hospitalera de Susterris-Siscar.

Així, doncs, quan es du a terme el judici, tres institucions diferents es reparteixen els diversos drets sobre els llocs i habitants de la Coma. En primer lloc, el duc de Cardona i marquès de Pallars és el senyor directe del castell i la vila de Mont-ros i de les viles de Pobellà i Paüls, on exerceix per mitjà dels seus batlles, dependents de la batllia general de Peramea, la jurisdicció civil i criminal. Per la seva banda, el carlà de Mont-ros, de la família dels Plançoles, gaudeix com a feudatari del marquès de certs drets sobre les viles de Paüls i Pobellà, en les quals pot nomenar batlles, i detenta en feu el castell de Mont-ros. Al mateix temps, la comanda hospitalera de Susterris conserva també algun tipus de dret pel qual percep una sèrie de

12. L'estudi detallat sobre aquesta qüestió s'inclou en el nostre treball per a l'obtenció del Diploma d'Estudis Avançats en Història, Pau CASTELL I GRANADOS, *Processos per bruixeria a la Coma de Mont-rós: el cas de Margarida Rugall (1548)*, treball per a l'obtenció del D.E.A en Història, Universitat de Barcelona, 2008 (inèdit).

rendes i nomena batlles propis. Tant els batlles del carlà com els de la comanda no exerceixen —almenys *de iure*— cap tipus de jurisdicció, i la seva funció es limita al cobrament dels drets esmentats.¹³

El judici per bruixeria, pertanyent a la justícia criminal, va ser, doncs, presidit pel procurador general del marquesat i el seu assessor, i tingué lloc al castell de Sort. No obstant això, la primera part del judici es desenvolupà al castell de Mont-ros, i tant el carlà com el batlle d'aquesta localitat van ser presents al llarg de tot el procés.

El judici

El judici es desenvolupà entre els mesos d'octubre de 1548 i gener de 1549. El tribunal estava format pel procurador general del marquesat de Pallars Martí Joan Espolter, el seu assessor i doctor en lleis Francesc Besturs, el notari d'Areny resident a Sort Jaume Gervasi de les Eres i el procurador fiscal Antoni Pujol. També hi eren presents el carlà i síndic de Mont-ros Joan Planigoles i el batlle de Mont-rós Bartomeu Castellví. Després de l'enquesta general de testimonis, es procedí a la detenció i el processament de cinc persones, tres homes i dues dones, acusats de bruixeria. S'han conservat quatre d'aquests processos, corresponents a Pere de l'Hereu (resident a Mont-ros), Joan de la Dida (gascó resident a Mont-ros) i Jaume de Puyo (resident a Mont-ros i amo de Joan de la Dida), arxivats de forma correlativa en el Fons Pallars de l'Arxiu Ducal de Medinaceli.¹⁴ També s'ha conservat el procés contra Margarida Rugall (resident a Patils).¹⁵ Hi manca el procés contra l'altra dona, Caterina de Puyo, àlies na Ramona de Mont-ros.

L'estructura dels processos és força similar. Es tracta d'un únic judici en el qual es processà tots els acusats, després es confeccionaren els quatre processos per separat. En conseqüència, la instrucció del cas és la mateixa per a tots quatre i és copiada al principi de cada procés. En un primer moment l'acció es desenvolupa al castell de Mont-ros, on té lloc durant els

13. Aquesta situació no estigué exempta de conflictes jurisdiccionals entre les diverses instàncies de poder, tal com s'aprecia en la documentació dels segles XVI i XVII present a l'ADM, Fons Pallars.

14. ADM, Pallars, llig. 11, docs. 476, 477 i 478.

15. ADM, Pallars, llig. 11, doc. 510.

dies 12 i 13 d'octubre una inquisició general sobre la presència de bruixes i bruixots a la Coma. Es conserven en els diferents processos les declaracions de vuit testimonis (set homes i una dona, muller d'un dels testimonis), els quals donen informació sobre les cinc persones esmentades. Les declaracions d'aquests testimonis estan fragmentades, en cada procés només s'inclou aquella part de la declaració en què es parla del sospitós. Sembla que els futurs processats participaren també en aquesta inquisició, les respostes dels quals s'inclouen a continuació de la resta de testimonis.¹⁶

Malgrat la primera resposta negativa per part dels sospitosos sobre la seva relació amb la bruixeria, el procurador fiscal aconseguiria convèncer Joan de la Dida perquè confessés. Com era habitual en alguns processos per bruixeria, un punt central de l'acusació es basa en el testimoni d'un minyó, en aquest cas el fill de Jaume de Puyo, Joanot, de dotze anys d'edat. La majoria dels testimonis faran referència en les seves declaracions a les paraules del dit minyó, que afirma ésser bruixot i haver comès actes malvats juntament amb el seu pare Jaume de Puyo, Joan de la Dida i Pere de l'Hereu. Aquesta acusació resulta clau, ja que mentre que la resta de testimonis «han sentit a dir» o «tenen sospita» de les accions dels acusats, el minyó afirma directament la seva participació en tals accions i el caràcter de bruixots dels tres acusats. Aquest fet sembla haver estat utilitzat pel procurador fiscal per convèncer Joan de la Dida:

«Johan, què és lo que lo minyó de Jaume de Puyo que se diu Johanot diu de vós, y ha dit de ell y de altres persones; y qui és lo que li ha mostrat del art de bruyxeria». Y fonch exortat lo dit Johan de la Dida que digués la veritat y que se li'n seguiria molt bé. (Joan de la Dida, f. 11r)

Joan de la Dida confessà a continuació que era bruixot, confirmà les accions malèfiques descrites pel minyó, n'afegí d'altres i destacà la participació del seu amo Jaume de Puyo, del seu fill Joanot i d'ell mateix. Aquesta declaració juntament amb la del minyó Joanot de Puyo les trobem copiades en la resta de processos a continuació de l'enquesta de testimonis i la primera declaració dels acusats.

16. En el cas de Margarida Rugall es dugué a terme un extens qüestionari, en el qual l'acusada descriu una sèrie de pràctiques de tipus magicomedicinal mitjançant diversos productes, com ara herbes, olis o llana, així com el recitat de diverses oracions i conjurs curatius (Margarida Rugall, f. 8-12).

Un cop finalitzada aquesta primera inquisició a Mont-ros el 13 d'octubre, el procurador general ordena la captura dels cinc sospitosos i el seu confinament a la presó del castell de Sort, per tal que el procurador fiscal procedeixi contra ells per la via criminal i subjecte a les ordinacions del Consell General dels llocs de Mont-ros, Paüls i Pobellà. A partir d'aquest moment, el judici tindrà lloc a Sort, on es reprendrà el 16 d'octubre amb les declaracions dels acusats i la ratificació de la primera declaració de Joan de la Dida. Davant la negativa d'aquells a reconèixer els crims que se'ls imputen, es procedirà el dia següent a l'examen de senyals, consistent a reconèixer en el cos de l'acusat els senyals de les bruixes i bruixots. La prova resultarà positiva en els quatre processos conservats. Aquests senyals es localitzaren a l'esquena i les espatlles dels acusats i, en el cas de Margarida, s'observà també la manca de pèl a les aixelles. Davant el resultat positiu de l'examen de senyals, el procurador fiscal demanarà l'aplicació de turments.

El 20 d'octubre el procurador general fa pública la inquisició i estableix un termini per a la defensa dels acusats, els quals podran triar dues persones per a tal fi. Acabat el termini establert per a la defensa, de la qual no tenim constància escrita, aquesta es desestima i el procurador general mana procedir a l'interrogatori sota turment. No obstant això, abans de donar inici a les sessions de tortura, Joan de la Dida torna a declarar sobre els actes malèfics realitzats —l'assassinat de cinc nadons— incloent, però, en la declaració Pere de l'Hereu, Caterina de Puyo i Margarida Rugall.

Després de diversos acaraments dels acusats amb Joan de la Dida, la primera setmana de novembre es nomena Antoni Duat de Sort com a procurador per a la defensa de Jaume Puyo, Pere de l'Hereu i Margarida Rugall (i probablement també Caterina de Puyo), i es procedeix a l'aplicació de turments. Al llarg de diverses setmanes el procurador fiscal interrogarà els acusats amb l'ajuda del turment, se succeeixen les declaracions així com nombroses ratificacions i, en algun cas, l'enquesta de nous testimonis per part de la defensa. En el cas de Rugall i Puyo, es conserva una llista final dels crims confessats amb crides al llarg del text del procés.

Els crims sorgits de les sessions de tortura inclouen l'assassinat de nadons, persones i animals per diversos mitjans com ara les metzines, el cruiximent o l'esglai. En tots els casos es fa explícit el pacte diabòlic amb el ritual corresponent (jurament sobre un llibre negre, renec dels sagraments, relacions sexuals, promesa de diners per part del Diable), així com les conseqüents accions nocturnes en diverses cases de la Coma de Mont-ros i d'altres viles properes. Aquestes accions inclouen transformacions en animals per part dels acusats, obertura de portes i il·luminació d'estances

per part del Diable, profanació de sepultures i al·lusions recurrents al joc de pilota utilitzant nadons. Destaquen diverses referències a l'aquellarre nocturn, realitzat al pla de la Portella i a Serra Spina, passos de carena propers a la Coma, en els quals fa acte de presència el boc de Biterna «en forma de crestó tot sarnós» o bé «en forma de gentilhomo». En aquestes reunions nocturnes destaca l'assistència de nombroses persones de la Coma de Mont-ros i de les valls veïnes. Entre els quatre acusats esmenten un total de més de cinquanta homes i dones de llocs com Àneu, Coma de Mont-ros, Espui, Montcortés o Peramea, acusant-los de ser bruixots i bruixes i de participar en tals reunions i en altres accions malèfiques. Les paraules, els crits, les pregàries i els escarnis pronunciats pels quatre acusats són minuciosament anotats pel notari, i donen sovint la impressió d'un rigor i d'una exactitud que contrasten amb les omissions i ocultacions evidents al llarg de tot el judici.

Finalment, el 24 de novembre es demana inserir les deposicions dels acusats en els respectius processos i es donen quinze dies per a la defensa. El dia següent, a la vila de Sort, el procurador general mana personalment a Joan Deulofeu que defensi Joan de la Dida, del qual no sabem res més a partir d'aquest moment. Pel que fa a la resta d'acusats —Jaume de Puyo, Margarida Rugall i Pere de l'Hereu— la seva defensa, de la qual tampoc no tenim constància escrita, és finalment desestimada el 4 de gener de 1549 i s'emplaça els acusats a oir sentència el primer dilluns de mes. Les tres sentències conservades consideren culpables els acusats. Jaume de Puyo i Pere de l'Hereu són penjats a la forca. Desconeixem la fi de Margarida —tanmateix l'assessor recomana condemnar-la a mort natural— ja que manca el darrer foli de la condemna.

La transcripció

S'ha procurat que la transcripció fos al màxim de fidel a l'original, per bé que s'han adoptat algunes normes bàsiques per tal de facilitar-ne la lectura i la comprensió.¹⁷ En l'aspecte paleogràfic, els documents estan redactats per la mateixa mà, amb lletra processal d'una gran cursivitat i amb variacions en el mòdul segons la fase del judici, essent per exemple més

17. Ens basem principalment en les normes de transcripció proposades per la Commission Internationale de Diplomatique editades a *Folia Caesaraugustana* 1, Instituto Fernando el Católico, Saragossa, 1984.

gran en la instrucció del cas i molt petit en les confessions sota turment. S'aprecia un canvi de lletra en la sentència així com en les relacions finals de crims i les crides i notes marginals, que evidencia un treball posterior sobre el manuscrit. El text està en llatí i català, amb les variants lèxiques i gramaticals pròpies del parlar de l'època, que s'han respectat al màxim en la transcripció. Pel que fa a les normes adoptades, són les següents:

- Normalització de la puntuació, l'ús de majúscules i l'accentuació gràfica de les paraules.
- En els fragments en català, utilització del punt volat per indicar les elisions i aglutinacions que no tenen representació gràfica en el català normatiu.
- Ús dels claudàtors per indicar les lletres o paraules de lectura dubtosa o bé il·legibles, indicant en aquest darrer cas el nombre aproximat de caràcters que hi manquen. També s'han utilitzat per restituir lletres o paraules que manquen en el manuscrit original i que s'han afegit en la transcripció per facilitar-ne la comprensió, indicant-ho sempre en nota.
- Indicació en l'aparat crític dels ratllats i els escrits a la interlínia més significatius. A causa de la seva abundància, no s'indiquen tots per tal de facilitar la lectura.
- Indicació en l'aparat crític de les notes marginals i les crides del text original.

Quant a l'edició dels diferents processos, reproduïm en la seva totalitat el de Joan de la Dida i prescindim en la resta de la instrucció del cas —idèntica en tots quatre processos— i de les esmentades declaracions de Joan de la Dida i del minyó Joanot de Puyo, que trobem interpolades en els altres tres. Així mateix, no s'han inclòs aquells testimonis de l'enquesta que apareixien repetits en més d'un procés. En tots els casos s'indiquen en nota els fragments omesos. Les diverses parts dels processos estan encapçalades per un títol en rodona —examen de senyals, primer interrogatori, instrucció de la defensa, etc.— afegit per nosaltres per tal de facilitar-ne la lectura.

La documentació presentada s'insereix en la línia dels processos per bruixeria celebrats arreu d'Europa per part dels tribunals al llarg del segle XVI, això sí, amb peculiaritats força destacables. La riquesa i la complexitat del seu contingut ens plantegen la necessitat d'un estudi en profunditat, de tipus transdisciplinari, a fi d'arribar a la seva plena comprensió i al seu encaix dins l'escenari europeu. Finalment, la publicació d'aquesta documentació esperem que contribueixi a evidenciar la importància de la persecució de la bruixeria al Pirineu Central, territori que es dibuixa com un lloc clau en l'aparició d'aquest fenomen durant el pas de l'època medieval a la moderna.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1548, octubre, 13. Mont-ros / Sort

Procés per bruixeria contra Joan de la Dida, Gascó resident a Mont-ros.

O. Sevilla, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 478. — R.* Poblet, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 478. Microfilm ex O.

En portada:

Inquisitio recepta contra Johannum de la Dida

[13, octubre, 1548

Bruxas

Monrós y Pahuls]¹⁸

[f. 1r]

Noverint universi quod anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragessimo octavo,¹⁹ die vero decima tertia mensis octobris, intitulata presente et in his vocato me, Jacobo Gervasio de les Eres, vicario et habitator opidi de Sort, oriundo vero opidi de Areny, diocesis Urgellensis, auctoritatibus apostolica per universum orbem regia vero, per totum regnum Aragonum, principatum Cathalonie²⁰ et comittatus Rossilionis et Ceritanae, notario ach scribe publico marchionatus Pallariensis.

Et magnifico Bernardo Johanne Planiçoles, catslano, et Bartholomeo Castelvil, baiulo, opidi de Monrós habitatores pro testibus, ad premissa et infrascripta vocatis [f. 1v] pariterque et assumptis coram magnifico domino Martino Johanne Spolter, procuratore generali marchionatus Pallariensis et vice comittatus de Vilamur pro excellentissimis dominis dompnis Alfonso Folch et de Cardona olim de Aragonia, et dompna Johana de Cardona conjugibus ducibus Cardone et Sugurbi, marchionibus marchionatus Pallariensis et vicecomittibus vicecomittatus de Vilamur.²¹

18. Anotació posterior.

19. Al lateral afegit a la interlínia 13 octobris 1548.

20. principatum Cathalonie afegit a la interlínia.

21. En els processos de Pere de l'Hereu i Margarida Rugall, aquesta part es resumeix en un pro excellentissimis dominis ducibus Cardone et Sugurbi, marchionibus pallariensi et cetera. En el de Jaume de Puyo hi afegeix et vicecomittibus vicecomittatus de Vilamur.

Et in castro de Monrós adinvento et apprehenso venit et comparuit et seu etiam fuit personaliter constitutis procurator fiscalis²² stacionis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, qui nomine predicto illi obtulit et presentavit quandam inescriptus papiri requisitionis cedula[m] [f. 2r] et alia in se continentem sive continens huiusmodi seriei.

Antonius Puyoll, fisci procurator marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, comparet coram vobis magnifico domino Martino Johanne Spolter, procuratore generali marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur pro excellentissimis dominis ducibus Cardone et Sugurbi, marchionibus Pallariensis et vicecomitibus de Vilamur, qui conquerendo dicit atque dixit quod ad eius notitiam pervenit et fuit datum intelligi quod Jacobus Puyo, Petrus Hereu et Johannes [f. 2v] Dida, et etiam Catharina Puyo alias na Ramona opidi de Monrós et Margarita Rugal vidua opidi de Pahulls cumbe de Monrós dicti Pallariensis marchionatus, sicut valde indiciati et diffamati de pluribus criminibus et signantes de homicidio et de maleficiis commissis cum arte de bruyxeria, sive de bruyxots o de bruyxes, et timetur de eorum et earum cuiuslibet fuga, ideo petit et supplicat dictus procurator fiscalis per vos dictum dominum procuratorem generalem, sive per officiales ad quos pertinet et expectat de vestri mandato procedi, et mandati procedi ad captionem dictorum Jacobi Puyo, Petri del Hereu et Johannes Dida, et dictarum Catharine Puyo alias na Ramona et Margarite Rugall, dictorum locorum de Monrós et de Pahull, cum ipse procurator fiscalis intendat procedere contra dictos diffamatos et diffamatas, inculpato et inculpato [f. 3r] et contra quemlibet ex eis criminaliter, et facere omnia et singula que facere tenetur iuxta formam ordinationum Consilii Generalis universitatis locorum de Monrós, de Pobellar et de Pahulls predictae cumbe de Monrós. Et est paratus iurare quod non fecte neque calumpniose requisicionem predictam offert, dat et facit, et facere omnia que ad suum officium pertinent et expectant, et incontinenti informando animum vestrum domine procurator productis dictus procurator fiscalis testes receptos in inquisicione generali seu in inquisicionem super premissis recepta, petens [f. 3v] dictam inquisicionem generalem seu particularem informacionem admitti et fieri et provideri pro ut de super peritum existit requirens vos notario de premissis fieri publicum instrumentum.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter, procurator generalis supradictis, de consilio sui magnifici domini assessoris, scilicet Francesch Besturç, iurum doctoris, facit previsionem sequentur:

Unde nos, Martinus Johannes Spolter, procurator generalis marchionatus Pallariensi et vicecomitatus de Vilamur, visa [f. 4r] requisicionem nobis facta per

22. En els processos de Pere de l'Hereu i Margarida Rugall discretus fisci procurator.

prenominatum procuratorem fiscalem; visa informacione seu inquisitione per eum nobis ministrata; visis omnibus aliis que videri debent; timentes de fuga prenominarum personarum acusatarum per dictum procuratorem fiscalem; recepto iuramento a dicto procuratori fiscali quod non fecte neque malictos dictam requisicionem offert et dat et quod non credit diffidere inprobando de dicto Consilio, mandamus procedi ad captionem dictorum querelatorum et dictarum querelatarum superius nominatorum et nominatarum, per officiales ad quos pertinet et expectat, et captos et captas duci ad carceris comunis [f. 4v] castri de Sort. Presentibus ibidem quibus supra testibus ad premissa omnia et singula vocatus pariterque et assumptis.²³

Tenor vero inquisitionis generalis sequitur et est talis.

Enquesta general de testimonis al castell de Mont-ros.

Die XII mensis octobris M^o D^o XXXXVIII° in castro opidi de Monrós.

Johannes Coell,²⁴ agricola de Monrós, testis productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus, et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannes Spolter, procuratoris [f. 5r] generalis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, ad Dominum Deum et eius Sancta Dei quatuor evangelia manu eius dextera corporaliter tacta, ut diceret et deponeret veritatem omnimodam quam sciat in et super quibus interrogabatur.

Et primo fuit interrogatus super prevecione in curia facta.

Et dixit que ell testes de certa sciència no-y sap res, salvo que cert en dies passats, haurà de tres fins en quatre anys, que a ell testimoni se perdé una xiqua filla sua d'esta manera, que de vespre [f. 5v] estava sana y molt alegra, y en la nit sa muller a ell testes se despertà y dix-li a ell testimoni: «ay mesquina que la xiqua se'ns és morta». Y ell testimoni se levà a lum y mai ne pogué encendre. Y après se hagué alevat sa muller, y la xiqua fonch morta. Y trobaren-la tota negra de machadures.²⁵ Y cert ell testes y dita sa muller tenien y tenen sospita que mala gent, ço és bruixes o bruixots, ho havien fet.

Y tantbé aquella nit los destaparen o foradaren lo veyxell del vi que estava ben tapat. Y se li-s bessà tot lo vi²⁶ del veyxell, que cert se'ls ne bessà bé quinze o vint

23. *Al procés de Margarida Rugall* et rogans.

24. *Al lateral uxor istius* deponit in folio 9.

25. *Crida al lateral*: fatetur delatus in folio 15 pagina 2 et diversitas.

26. *Crida al lateral*: vide in folio 15 pagina 2 in finale.

[f. 6r] cestés.²⁷ Y per semblant aquella nit los lansaren lo blat de una archa, aquella mateixa nit. Que'l los tragueren de la archa hi'll lansaren per la cambra, que n'i havie bé més de seyxanta en fins en vuytanta faneques de blat.

Y ha entès a dir que un moçet fill de Jaume de Puyo de dit loch de Monrós que se diu Johanot,²⁸ deye y ha dit a moltes persones ayxí grans com xiques, que ell y son pare eren estats aquella nit a casa de Johan Coell y que havien morta la minyona. Y que la havien treta del lit y la havien portada al foch y se'n havien juguat a la pilota. Y après la havien tornada al lit al costat de la mare, ja morta. Y açò cert ha entès a dir a moltes persones, que li deyen que ho [f. 6v] havien hoyt dir al dit minyó fill de Puyo. Y açò és pública veu y fama axí per lo dit loch de Monrós com encara per los lochs de Pobellar y Pahuls de la dita coma de Monrós.

*Generaliter autem et cetera. Si ad omnia quod non et cetera. Sed deposuit de mandato dicti domini procuratoris et cetera.*²⁹

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictorum die, anno et loco.

Iohannes Coinna, agricola, opidi de Monrós habitator, testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus, et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannes Spolter, procuratoris generalis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, ad Dominum Deum et eius Sancta Dei quatuor evangelia manu eius dextera corporaliter tacta ut diceret et deponeret [f. 7r] veritatem omnimodam quam sciat in et super quibus interrogabatur.

*Et primo fuit interrogatus super prevecione in curia facta et cetera.*³⁰

Et dixit que ha entès a dir que ha uns tres anys o algun poc més, que a-n Johan Coell se li morí una xiqua que sa muller criave. Que la-s trobaren morta en lo lit, de nit. Y que la mateixa nit se li vessà lo vi.

27. Mesura antiga d'àrids i de líquids, de molt diverses equivalències segons les comarques. Etim.: del llatí *sextariū*, derivat de *sēxtu*, 'sisè'. La mesura anomenada *sester*, segons sembla, no es conserva sinó a la zona pirinenca i a la regió meridional de França. Diccionari català-valencià-balear (DCVB).

28. Al lateral vide in folio 18 pagina 2 et sequentes.

29. Aquesta fórmula, que es repeteix al final de la declaració de cada testimoni, apareix només en el procés de Joan de la Dida.

30. El testimoni de Joan Cuina, així com el següent, de Joan Cortal, i el darrer, de Margarida Coell, els trobem també en els processos contra Jaume de Puyo i contra Pere de l'Hereu.

Y que après, un fill de Jaumot de Puyo, motxatxo que és, que se diu Johanot, deye y ha dit a algunes persones y a minyons que ell y son pare y Pere del Hereu y Johan de la Dida eren estats a matar la dita minyona filla de Johan Coell, y a fer-li bessar lo vi aquella nit que la-s trobaren morta y se'ls bessà [f. 7v] lo vi. Y tantbé ha entès a dir que Johan Coell deye que la nit que la m[oçe]ta morí, se'ls bessà lo vi. Y altre dix no saber-hi.³¹

Generaliter autem et cetera. Si ad omnia quod non et cetera. sed deposuit de mandato dicti domini procuratoris et cetera.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Die decima tertia mensis octobris M^o D^o XXXXVIII° et in castro de Monrós.

Johannes Coartal, agricola, opidi de Pahull habitator, testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore marchionatus Pallariensis et cetera. Et iuravit sicut primus testes et fuit interrogatus etiam scicut primus testes.

Et interrogatus dixit que en [f. 8r] dies passats [entengué] a dir que Jaumot de Puyo de Monrós y ab altres eren anats una nit a casa de Johan Coell, y que mataren-li una minyonessa y li bessaren un veyxell de vi. Y ha entès a dir que fonch veritat que en una nit se trobaren morta dita minyonessa y se'ls bessà lo vi del veyxell.

Y ha entès a dir que ab lo dit Jaumot de Puyo hi eren un seu fill, minyó petit, y un altre que se fa dir Johan de la Dida, gascó que és,³² que [v]a plega[nt] per aquent.³³ Y açò és [tantbé] cert y públich y notori ayxí per lo loch de Monrós com encara de Pahulls y Pobellar.

Generaliter autem et cetera. Si ad omnia quod non et cetera. [f. 8v] Sed deposuit de mandato dicti domini procuratoris et cetera.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictorum die, anno et loco.

Petrus Esquerre, opidi de Monrós habitator, testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore qui prius et cetera. Et iuravit et fuit interrogatus sicut primus testes et cetera.

31. *Segueix* E ayxí matex ha entès a dir a un que se d *ratllat*.

32. *Al lateral* Johannes de la Dida gascó.

33. *El verb* plegar podria fer referència tant al fet de llogar-se com a jornalier per a fer la plega (recol·lecció de la collita) com al fet de demanar caritat.

Et interrogatus dixit que cert ell testes ha entès a dir que Jaumot de Puyo y Johan de la Dida del dit loch de Monrós són bruyxots. Y açò se diu per lo dit loch de Monrós y per los lochs de Pobellar y Pahulls, molt [f. 9r] públicament per los dits lochs.

Generaliter autem et cetera. Si ad omnia et singula dixit non et cetera. Sed deposuit de mandato dicti domini procuratoris et cetera.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictorum die, anno et loco.

Margarita uxor Johannus Coell, opidi de Montrós habitatrix, testes producta et nominata pro parte et instante fisci procuratore, qui prius fuit debite monita et cetera. Et iuravit et fuit interrogata sicut primus testes et cetera.

Et interrogata dixit que ella testes de certa sciència no·u sap, però que ha entès a dir que un minyonet [fill de] Jaumot de Puyo que se diu Johanot, deye per tota la vila [f. 9v] o [loch] de Monrós que una nit ell y son pare y un altre home que se fa dir Johan de la Dida eren entrats en casa sua, de ella testes y de son marit en Johan Coell, y que havien morta una filla sua que cri[ava] de let, que podie haver y tenir tres mesos y mig. Y que los havien bessat tot lo blat de una archa y que·l bessaren per la cambra. Y lo vi de una tona. Y tragueren pa de una cayxa.

Y cert fonch ayxí veritat que en una mateixa nit se seguí que se·ls bessà lo blat y lo vi y tantbé se morí la minyona. Bé que la minyona no morí aquella nit, sinó que ella se despertà y conegué que la dita minyona sa filla tenie gran bascha. Y com vingué al matí, ella testes trobà que la dita minyona tenie en la una cuyxa lo senyall de una mà de persona gran, que se li coneixien tots los cinch dits tots morats. Y ayxí se unflà y [±4], y tornave la femta per [f. 10r] la boqua. Y en açò se trobà la muller³⁴ de Ug[u]et de Sort, hi ho v[eu] ayxí com ella testes ho diu. Y morí³⁵ dins dos o tres dies.

Y ja abans la·y volien matar, sinó que dita sua moça, filla de son marit, cridà perquè tenien lum en la sala. Y la dita moça sua cridà a son marit “pare, pare”, y lavons la lum se amortà.³⁶ Y lo dit moçet, segons a ella testes li han dit, deya que ja aquella nit la·ls volien matar, y per lo parlar de la moça foren descoberts [i]³⁷ se·n van anar.

E interrogada dix que ayxí matex en dies passats tantbé tenia una moçeta que ja tenie cinch mesos y mig o peraguts, y trobà·la morta al costat. Y cert tostemps

34. *Crida al lateral*: vide quod dicat hech in processu de na Ramona folio 4 pagina 2.

35. *Crida al lateral*: fatetur delatus in folio 15 pagina 2.

36. *Crida al lateral*: vide in folio [18] pagina 2 et folio 15 pagina prima.

37. *Manca*.

ha tengut sospita que bruixes o bruixots la-y havien morta, y ja abans de la que dedalt ha dit. Y altre dix no saber-hi. [f. 10v]

Generaliter autem et cetera. Si ad omnia dixit non et cetera. Sed deposuit de mandato dicti domini procuratoris et cetera.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Declaració de Joan de la Dida al castell de Mont-ros.³⁸

Dictorum die, anno et loco.

Johannes de la Dida, opidi de F[±2]³⁹ diocesis Convenarus⁴⁰ testes deponens et productus pro parte et instante fisci procuratore marchionatus Pallariensis, qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus, et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannes Spolter, procuratoris generalis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, ad Dominum Deum et eius Sancta Dei quatuor evangelia manu eius dextera corporaliter tacta ut diceret et deponeret veritatem omnimodam quam sciat in et super quibus interrogabatur.⁴¹

Et primo fuit interrogatus si ell testes sap, ha vist ni hoyt dir que assí en los lochs de la coma [f. 11r] de Monrós haye alguns hòmens o dones bruixots o bruixes, o que hagen donats gatiros a dengunes persones.

Et dixit que no-y sap res.

Interrogatus fuit etiam ipse testes deponens «Johan, què és lo que lo minyó de Jaume de Puyo que se diu Johanot diu de vós, y ha dit de ell y de altres persones, y qui és lo que li ha mostrat del art de bruixeria». Y fonch exortat lo dit Johan de la Dida que digués y [cont]às⁴² la veritat, y que se li-n seguiria molt bé.

Lo quoval Johan de la Dida respongué y digué que cert a ell deposant li ha mostrat de la art de bruixeria, per que ell és bruixot, y que en Jaume de Puyo⁴³ del predict loch de Monrós li-n mostrà de la art de bruixeria.⁴⁴ [f. 11v] Y en lo terme de Monrós en [la pa]rtida dels co[r]als, que estave ab ell, que li goardave les vaques.

38. La següent declaració és copiada en la resta de processos, juntament amb la declaració del minyó Joanot Puyo.

39. En els altres tres processos: Fos (Foix, en occità Fos).

40. Diòcesi de Lugndunum Convenarum (Sant Bertran de Comenges).

41. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Depositiones delati primo loco.

42. y [cont]às afegit a la interlínia.

43. Crida al lateral: fatetur [iste] Puyo in suo processu folio 19 pagina prima capitulo 17.

44. Segueix perquè ell és bruixot ratllat.

Y ha bé de açò de sis fins en vuyt anys. Y li digué que si volia apendre de la art de bruyxeria, y ell depositant digué que sí. Y ayxí li féu renegar a Nostre Senyor y a la Verge Maria dient-li «Tu Johan has a renegar a Déu y a la Verge Maria», y ayxí-u feu. Y tantbé li prometé que li faria goanyar cada digous cinch sous, però que l'havian a despendre en aquella semana; y si no los se despenian fins al altre digous, que se'ls tornarian carbons. Y cert ell testes ne ha rebuts moltes veguades, y tantbé que no'l se despenie y que se li'n [f. 12r] ha tornat carbons a ell testes dels diners aquels moltes vegades. Los quòals dines li donave lo Diable. Y perquè no'ls havia despesat fins al altre digous se li tornaven carbons com ja ho té dit dedalt.

Interrogat com lo dit Jaume de Puyo li mostrà de la dita art de bruyxeria, quoy hagué ab ell, y digua largament com ni en quina manera fonch.

Lo quòal respongué y digué. Y digué que com ell depositant hagué renegat a Déu y a la Verge Maria, vingué allí lo diable ayxí com a home, ab la barba blancha y a caval en una mula negra. Lo quòal li digué si volia ésser son vassall que ell li donaria cinch sous cada digous.⁴⁵ Y ell depositant respongué y digué [f. 12v] que era content. Y aytal prengué de iurament que seria son vassall en un libre gran que tenia tot negre. Y en dit libre escrivia lo dit diable, no sap què era lo que escrivia. Y jurat que hagué en lo dit libre, lo quòal era negre tot ayxí de dins com de fora, tornà a cavalcar en la mula y se n'anà per allí hon era vengut, per un gran pla. Y en dit pla hi havia una gran gargala.⁴⁶ Y après que lo diable se'n fonch anat, restaren allí ell depositant y lo dit Jaume Puyo son amo. Y açò era y fonch de nit, que feya molt bella luna. Y en lo altre dia se'n tornaren a casa del dit Jaume Puyo, ací al loch de Monrós. [f. 13r]⁴⁷

E mes dix, interroguat que'n fonch, que après que ell depositant hagué apres la art de bruyxeria ayxí com ha dit, que anaren ell depositant y lo dit son amo en Jaume Puyo y son fill Johanot, y tantbé hy ven altra gent, ço és hòmens y dones que no'ls conexie. Bé n'hi havia bon ramat, que entre tots eren set o vuyt. Y de Àneu hy havie dues dones que ell depositant no les conexia. Y anaren per la ribera avall en un loch que no sap com se li deyen. Y allí entraren en una casa que lo diable los obrí la porta. Y [f. 13v] mengaren y begueren, y van-sen tornar. Que no pogueren fer mall perquè ja hagueren cantat los gals, perquè après que han cantat los gals no poden fer mal. Y anaren y tornaren a caval en cavalcadures que portave o menà lo matex diable que ere estat a pendre-li lo jurament que serie son vasal en forma de gentilhome. Y les cavalcadures que li's menà lo dit diable eren diables en forma de mules. Y açò ja ho sabien ell depositant y tots los altres. Y se'n tornaren tots ací al loch de Monrós a caval en les dites cavalcadures.

45. *Al lateral* alias dicut Puyo in suo procesu folio 19 pag.1 capitulo[19].

46. *La roca que tanca la llau. En la resta de processos: gargalla (DCVB).*

47. *Segueix* Dictorum die, anno et in dicto castro ratllat.

E més dix que après, dins un altre dia, se tornaren aplegar aci prop [f. 14r] Pobellar, en un planel que hi ha que se diu Serra Spina. Y allí en dit planell hy foren ell deposant y dit son amo y son fill Johanot, y tantbé hy eren molta gent. Y allí tingueren consell. Y tantbé hy eren les dites dues dones de Àneu. Y los se cavalcà lo diable, ayxí a les hòmens com a les dones, per darrere. Y après se'n tornaren aci a Monrós. Y tots quiscuns a ses cases. Y anaren a caval y tornaren a caval en les cavalcadures que ja té dites que eren diables.

E més dix, interrogat que'n fonch, que lo dit Jaume de Puyo un dia en [f. 14v] la montayna, que ha bé tres o quatre anys, lo dit Jaume Puyo amostrà la art de bruyxeria a Johanot son fill y li féu reneguar a Déu y a la Verge Maria.⁴⁸ Y tantbé hy fonch lo diable en forma de gentilhome. Y tantbé lo féu jurar en lo libre que ha dit que a ell féu jurar que serie son vassall. Y aquella nit se'n tornaren a casa del dit Jaume de Puyo. Que no feren mal a dengú.

E interrogat que fonch digué que una nit anaren a casa de Johan Coell ell deposant y son [f. 15r] amo en Jaume Puyo y son fill Johanot. Y com foren en casa del dit Coell ensengueren quatre lums blanes que no clarejaven molt. Y com foren en la sala, una moçardona filla que és de Johan Coell cridà grans crits «pare, pare, lum ha en la sala», y leshores ell deposant y los altres se'n'anaren, que no feren gens de mal aquella nit.⁴⁹ Y les lums portava lo diable ja enceses, que les portava en la mà. Que hy era en la mateixa forma de home.

Enaprès a vuyt jorns après tornaren a la dita casa del dit Johan Coell, ell testes deposant y los dits son amo y son fill Johanot y lo matex diable que tantbé portave [f. 15v] lums. Y com foren en casa del dit Johan Coell les lums foren enceses, que lo diable les les ensengué. Y entraren per la porta, que lo diable la·ls hobrí. Y ere lo digous a vespre, perquè diu ell deposant que no van a fer mal sinó lo digous a vespre. Y com foren en la casa del dit Johan Coell entraren en la cambra del dit Johan Coell y metzinaren-li la moçeta que criave na Coella. Y li posaren les metzines en lo costat.⁵⁰ Y après morí la dita moçeta dins dos o tres dies après que li hagueren posades les metzines en lo costat. Y tantbé se bessaren lo [f. 16r] vi y lo blat⁵¹ aquella nit. Y entraren per la porta la quòal los obrí lo diable. Y lo blat se bessà que se esclatà la archa per lo sols, que ells ab lo diable la feren esclatar.

48. *Crida al lateral*: idem fatetur Jacobus Puyo in suo processu folio 19 pagina prima capitulo 18 et diversitas.

49. *Al lateral* vide in folio 10 pagina prima et in folio 18 pagina 2 et vide quod [dicit] hech filia Joannis Cohell in processu de na Ramona folio 9 pagina prima.

50. *Al lateral* primum homicidium constat supra folio 5 pagina 2 et folio 10 pagina prima in principium. Et fatetur Jacobus Puyo in suo processu folio 20 pagina 3 in principium. Vide in folio 19 pagina prima.

51. *Crida al lateral*: vide supra folio 5 pagina 2 in finale.

E més dix, interrogat que'n fonch, que una altra nit anaren a casa de la molinera, bé haurà tres o quatre anys. Y entraren en la dita casa. Y entraren per la porta que la·ls obrí lo diable. Y prengueren un minyó del lit, del costat de la molinera sa mare, hi·ll portaren a los farrages de Pedanchs y de Maça que hy ha un miguet.⁵² Y allí se'n jugaren a la pilota o·l se tiraven de uns en altres, y après lo tornaren al lit y al costat de la mare.⁵³ Y en lo sendemà a mig jorn o a vespres [f. 16v] morí. Y eren-hi ell deposant y lo dit Jaume Puyo y Johanot son fill.

E més dix interrogat que'n fonch, que un vespre, un poch abans del primer escurat⁵⁴ o per aquent, anaren tots tres a casa de Maça, y en forma de porchs. Y espantaren un moçet de Maça⁵⁵ que tenie bé de quatre fins en cinch anys. Hi·ll espantaren y lo moçet se prengué a cridar. Y la moça de Squerre que se deie Anthonia y alguns altres hy anaren. Y après morí lo dit moçet de aquell spant dins sis o set dies. [f. 17r]

E interrogat dix que una altra vegada metzinaren un fill de Pedanchs⁵⁶ que se deye Johanot que era de set o vuyt anys. Y metzinaren-lo d'esta manera: que les li posaren al planel del vedat de Johan del U[rt], que hi fan la caritat. Y era descals y calsegua les metzines. Y calsegades lo prengué gran mal a lo un peu, y morí de aquelles metzines dins dos o tres dies. Y les dites metzines hi posaren ell deposant y lo dit Johanot fill de Jaume Puyo. Y tantbé hi ere lo dit Jaume Puyo, tots tres, bé que les dites metzines lo·y posaren ell deposant y lo dit Johanot. [f. 17v]

E interrogat dix que ell deposant y dits Jaume Puyo y Johanot son fill anaren al paller de Castelvil y entraren per la porta, que la·ls obrí lo diable que hi era en forma d'home. Y anaren-hi en forma de gats. Y com foren en lo dit paller,⁵⁷ allí mataren a Johan de Castelvil. Que·l espantaren y encara li pujaren damunt hi·ll offegaren. Que·l prengueren al coll hi axí·ll offegaren. Y eren ells tots tres. Y era ayxí una o dues hores après que fonch de nit. Y ha de açò bé un any o per aquent. Y era en temps que moynien, perquè ell deposant goardave les ovelles leteres enseps ab Jaume de Lacayo que goardave les sues.

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 18r]⁵⁸

52. *Mitger*: Comú a dues propietats contigües; cast. *medianero* (DCVB).

53. *Al lateral* secundum homicidium vide processum de Puyo folio 17 pagina prima capitulo 8 et in folio 19 pagina 2.

54. *Escurar*: *Obscurir* (DCVB).

55. *Crida al lateral*: vide processu [Pere] del Hereu folio 8 pagina prima. Tertium homicidium.

56. *Crida al lateral*: non constat aliter. Quartum homicidium.

57. *Crida al lateral*: vide processum de na Ramona folio 9 pagina 2 et folio 10 pagina prima.

58. *Segueix* Die XVI dictorum mensis et anni las preditas *ratllat*.

Declaració del minyó Joanot Puyo.⁵⁹

Dictorum die, anno et in dicto loco.

*Johannus Puyo, filius Jacobi Puyo opidi de Monrós, qui etate duodecim annorum ut ipse dixit, fuit interrogatus sine iuramento sola simplici interrogatione.*⁶⁰

Et interrogatus dixit que en dies passats, una nit anaren que'l menaren més anlà de casa de na Arnaua en un camp, y allí lo menaren. Y eren-hi lo seu pare y Johan de la Dida y en Pere del Hereu del dit loch de Monrós. [f. 18v] Y li digueren si volia aprendre de bruixeria, y ell los dix que no. Y ayxí se'n anaren hi-ll deixaren estar. Y après ell los anave darrere per tornar-se'n a sa casa y veu-los que se n'eren entrats en la era d'en Johan Coell y allà parlaven. Y ell se n'anà a sa casa.

I més dix que un altre vespre tots los sobrenomenats li digueren que anés ab ells. Y com foren a la porta de Johan Coell, li digueren que'ls speràs a la porta de la casa de dit Johan Coell, y ells pugaren en la sala. Y volien [b]allar, que ja havien encesa lum. Y ell si estave a la porta y hoý que una moçardona de Johan Coell cridà «pare pare».⁶¹ Y lavons bayxaren y anaren-sen y amortaren la lum. Y aquell vespre hy havie una dona de Spuy ja vellota. Y après hy tornaren una altra nit. [f. 19r] Y ell hi anà fins a la porta de Johan Coell y ells pugaren en casa. Y ensengueren lum y tragneren pa de una cayxa y anaren al seller y begueren y mengaren. Y après mataren una minyona que la-y tragneren del lit,⁶² filla dels dits Johan Coell y sa muller. Y après que la hagueren cruyxida o maltractada la tornaren al lit. Y lo vi, com hagueren destapada la cuba, no la saberen tornar a tancar perquè se eren enbriagats. Y açò li digueren y contaren a ell los dits seu pare y lo dit Johan Dida y Pere del Hereu. Y tantbé hi ere la dona de Spuy que ere una dona vella. Y ayxí se n'anaren aquella nit. Y tantbé li digueren que havien bessat lo blat de una archa.

Ítem diu que los dits son pare y lo Hereu y Johan de la Dida li han dit que a-n [f. 19v] Johan Coell y a sa muller, que ells li havian mortas quatre criaturas.

Ítem diu que li digueren los sobredits que havian mort un minyó de la moline-ra y ell veu que portaven alguna cosa en los brassos. Y digueren-li que'ls speràs al portal de Cortina. Y que se n'anaren devés les farrages de Pedanchs y de Massa. Y après perquè estaven molt, se n'anà a sa casa. Y après li digueren que aquella nit

59. La següent declaració és copiada en la resta de processos, a continuació de la declaració de Joan de la Dida.

60. Al procés de Pere de l'Hereu segueix et monicione. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Puyo testes.

61. Al lateral vide supra folio 10 pagina prima et vide quod dicit hech puella filia Joannis Coell in processu de na Ramona folio 9 pagina prima ad medium.

62. Crida al lateral: vide supra folio 15 pagina 2.

havien mort un minyó de la molinera del quoral se n'havien jugat a la pilota al miguer de Pedanchs, a las farrages.

*Fuit sibi lectum et perseveravit*⁶³ [f. 20r]

Ratificació de les confessions al castell de Sort.

*Die XVI dicti mensis octobris et anni Millesimi Quingentesimi Quadragessimi Octavi et in castro de Sort.*⁶⁴

Las sobreditas confessions y deposicions per lo dit en Johan de la Dida dedalt fetas y deposadas per manament del dit senyor procurador general foren legidas al dit Johan de la Dida de mot a mot y de capítoll en capítoll, lo quoral Johan de la Dida digué y respongué a cada capítoll que ayxí és ver com ell dedalt ho ha dit y deposat, presents dit senyor procurador general y jo notari y tresorer. [f. 20v] (foli en blanc) [f. 21r]

Declaració de Joan de la Dida al castell de Sort.

*Dicta die decima XVI mensis octobris MD XXXXVIII° in castro de Sort.*⁶⁵

Johannes de la Dida captus, extractus a carceribus dicti castri de Sort et sine iuramento. Et interrogatus dixit que no és estat a fer altres mals dels que dedalt ha dits.

Et reinterrogatus dixit que no sap que lo Hereu de Monrós, ni na Catarina de Ramon de dit loch de Monrós, ni Margarida Rugal del loch de Pahulls sien bruyxots ni bruyxes,⁶⁶ ni tampoch no n'i conix més dels que ha dits y nomenats dedalt en la coma de Monrós. Ni tampoch no és stat a fer més mals dels que dedalt ha dits.

63. *Segueix* Die XVI dicti mensis et anni in castro de Sort. Las sobreditas deposicions o si's vol confecions per lo dit en Johan de la Dida dedalt fetas per manament del dit senyor procurador (*segueix al f. 22r*) general, foren legidas al dit Johan de la Dida de mot a mot y de capítoll en capítoll. Lo quoral Johan de la Dida digué y respongué a cada capítoll que ayxí és ver com ell dedalt ho ha dit y deposat *cancel·lat*. *Segueix* presents per testimonis los magnífichs mossèn Perot de Planissoles del loch de Pobelar y en Pere Squerre del loch de Monrós habitants, scíndichs de la coma de Monrós, per testimonis a les predites coses demanats *ratllat*.

64. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Ratificantur confessiones primo loco facte.

65. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Depositiones delati secundo loco facte.

66. *Al lateral* [± 9] deposicione de Puyo folio 7 pagina [prima] capitulo 8.

Y els que dedalt ha dit és tot veritat per lo jurament, ayxí com ho ha dit y depositat dedalt.

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 21v]

Examen de senyals.

Die XVII octobris M^oD^o XXXXVIII° in predicto castro de Sort.

Petit fisci procurator marchionatus Pallariensis quod attento quod dictus Johannes de la Dida, interrogatus qui fuit,⁶⁷ negat aliqua crimina sive malefficia de quibus est valde diffamatus et inculpatus, petit recognosci in sua persona si ell té los senyals que les bruixes y bruixots acostumen tenir in la sua persona.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis mandat recognosci in sua persona si ell té aquelles senyals o semblants que les bruixes y los bruixots acostumen tenir in la sua persona.

Lo quoval fench trobat que en lo mig de la esquena tenia un bell senyal tot brescat,⁶⁸ y un altre en la spalla dreta y altre en la spalla squera, però los de les spalles són uns senyals petits. Y axí dit procurador fiscall requerí esser-ne feta carta pública et cetera.

Testes sunt magnificus Perotus Planicoles et Petrus Squerra loci de Monrós et scindici. [f. 22r]

Ratificació de les confessions.

Die XVIII octobris MDXXXVIII^o in castro de Sort.

Las sobreditas confessions per manament del senyor procurador general sobre-dit foren [f. 22v] legidas a'n Johan de la Dida, y de capítol en capítol respongué y digué sense jurament que ayxí ere veritat com està escrit. Presents dit senyor procurador y mossèn Perot Planisoles y Pere Squerra, scíndichs.

67. interrogatus qui fuit *afegit a la interlínia*.

68. Brescat: *Que té molts forats petits, a manera de bresca; cast. ojoso, poroso* (DCBV).

Acarament de Joan de la Dida i Jaume Puyo.

Dictorum die XVIII mensis octobris MDXXXVIII^o et in castro de Sort.

Las sobredites confessions foren legidas per manament del senyor procurador general al dit Johan de la Dida, lo quaal Johan de la Dida en presència d'en Jaumot Puyo del mateix loch de Monrós a cada capítoll deya y responia.⁶⁹

Digué y respongué que era ayxí veritat, y dit Jaume Puyo deya que no era ayxí ver y negave. Y dit Johan Dida digué que era tot veritat, y més li dix al dit Jaume Puyo que un diumenge se havia lavat lo cul ab la aygoa beneyta, que la prenia a la sglésia. Y dit Jaume Puyo deia que no y dit Johan Dida deia que sí, y que mossèn Johan, vicari de Monrós, ho digué en los tarrats. Presents per testimonis mossèn Perot Planissoles y Pere Squerra dels lochs de Pobellar y de Monrós habitants.

E interrogat per lo dit senyor procurador lo dit Johan de la Dida: «Digue's Johan, saps-ne quina [f. 23r] pena merexen los qui confessen y diuen que són bruyxots y metzinés?». Lo quaal Johan de la Dida digué y respongué que mereyrien pena de ésser pengats o escoarterats. Presents per testimonis los predits mossèn Perot Plançoies y Pere Squerra, scíndichs de la coma de Monrós.

Publicació del procés i instrucció de la defensa.

Die XX mensis octobris M D XXXXVLLL° in castro de Sort.

Petit discretus fisci procurator in causa quam agendo ducit contra et adversus Johannes de la Dida, opidi de Fos diocesis Convenarus et nunch opidi de Monrós habitator, eum puniri et castigari postquam constat ex meritis presentis inquisicionis [f. 23v] illum esse culpabilem de contentis in eadem, et si opus fuerit petit de turments rationem haberi. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter, procurator generalis supradictus et cetera, de consilio sui magnifici domini assessoris, [habita] predicta inquisicione pro publicata et concessa copia seu eius comunicacione dataque venia pro advocatione et procuratore, assignat dicto Johannus de la Dida ad dandum suas deffensiones terminum sex dierum et intimetur. [f. 24r]

Et lo dit Johan de la Dida respongué y digué «Del que jo he dit tot és veritat ayxí com jo dedalt ho he dit y deposat».

Testes fuerunt magnificus dominus Perotus Plançoies et Petrus Squerra scindichs et cetera.

69. *Al lateral* acaramentus delatorum.

E lo dit en Johan de la Dida nomenà en procuradós a na Be[drada] de Fos, [sa] mare, y a-n Ramon de Fo[s, so]n germà, y a quiscun de ells en sols, donant-los plen poder de comparar davant lo dit senyor procurador y per a respondre, y [sensser⁷⁰ a una] demanda contra ell, per lo dit procurador fiscall donada, y a plets largament ab poder de substituir un procurador o molts *apud acta* et cetera. Y aquells destituyr y revocar et cetera. *Fuit intimatus per me notharium dicto Johanni de la Dida in iudicio [primo] ipsa die.*

Testes sunt proxime dictis

Fonch intimada na [Bedrada] mare de dit Johan de la Dida per en Barthomeu Castelvil, balle de Montrós, y a-n Ramon Fos, germà del dit Johan, ab una letra de part de la present cort, a [honze]⁷¹ del mes de octubre de l'any predit en presència de Bernadí [±10] del loch de Pahuls y Anthoni Sa[ur]i del loch de Pobellar, habitants per testimonis.

Fi de la defensa i assignació de turments.

Die XXVI octobris M D XXXX VIII° in castro de Sort.⁷² [f. 24v]

Cum Johannes de la Dida captus in termino deffensorio sibi assignato non purgaverit indicia contra eum ex generali inquisicione resultancia, nech dixerit aut allegaverit cur torqueri non debeat, petit et requirit Anthonius Puyoll fisci procurator stacionis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur, dictum Johannem de la Dida questionari ut a[b eius ore] proprio confessio habeatur ex delictis de quibus est inculpatus et illos negat, et etiam de aliis malefficiis et delictis quibus ipse de [multis] aliis sat et non [vult] eos manifestare, ad interlocutoriam [f. 25r] turmentorum assignari petendo. Iuribus fisci salvis vestrum officium inplorando et cetera.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter, procurator generalis marchionatus Pallariensis et cetera, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs, iurum doctoris assessoris sui ordinarii, assignat dictis partibus ad audiendum interlocutoriam questionem ad diem lune proximam et interim quandocumque et intimetur. Testes proxime dictis sindici presentibus.

Fuit intimatus per me, notharium, dictis die anno et in dicto loco dicto Johanni de la Dida.

70. Fig. Ferm moralment; incapaç d'obrar malament, de claudicar (DCVB).

71. En la resta de processos la intima és donada als procuradors de la defensa el dia següent, és a dir, el 21 d'octubre, i no pas l'onze, data en la qual el judici encara no ha començat. Es tracta segurament d'un error d'escriptura.

72. A partir d'aquest dia es detecta un canvi en el tipus de lletra, amb un mòdul més petit i una major cursivitat, i que es mantindrà fins al darrer foli del procés.

Segona declaració de Joan de la Dida al castell de Sort.

Die XXVIII° mensis octobris M D XXXX VIII° in castro de Sort. [f. 25v]

*Johannus de la Dida habitator in opido de Monrós captus et in castro de Sort detentus, extractus a carceribus dicti castri, qui fuit debite monitus per dictum dominum procuratorem generalem.*⁷³

Et medio iuramento fuit interrogatus ipse deponens «Digues Johan de la Dida per ta fe la veritat».⁷⁴

E reinterrat digué que na Catharina,⁷⁵ muller de Johan de Puyo, que se fa dir y li diuen na Ramona, és bruixa. Y ell deposant la ha vista a la dita na Ramona quon anaren a casa de Johan Coell, que li mataren una moçeta. Y fonch la primera veguada que ell deposant anà a fer mal. Y tantost que lo dit Jaume Puyo li hagué mostrada la art, se apleguaren una nit a casa d'en Johan Coel del dit loch de Monrós ell deposant y lo dit Jaumot de Puyo y en Pere del Hereu y na Ramona y na Margallo de Rugall. Y tantbé hi era lo moçet Johanot de Puyo, fill del dit Jaume de Puyo. Y tantbé hi ere en Johan de Bernaxo del loch de Pahuls, lo vell. Y tantbé hi ere en Francí Farrer del loch de Pobellar. Y axí com ja té dit dedalt, entraren en casa del dit Johan Coell y anaren a la cambra [y al lit] [f. 26r] y al costat de la mare li posaren metzines en lo costat a la dita moçeta, y morí dins dos o tres dies. Y après que la hagueren metzinada, anaren a traure pa y vi, y mengaren y begueren. Y aquella nit li bessaren-hi lo vi, que tragueren vi de una tona per lo tap y puy no'l tancharen bé y lo vi se bessà tot. Y ha de açò bé tres anys o més. Y tantbé bessaren lo blat de una archa per la cambra com ja ho té dit dedalt.

E més dix que ell deposant y los dits Pere del Hereu y Jaumot Puyo y lo dit Johanot minyó y nas Ramona y na Rugala preditas, y los dits Johan de Vernaxo y en Francí Farrer dedalt nomenats, anaren a casa de Maça. Y lo dit Jaumot Puyo anava en forma de porch. Y era ayxí casi al primer escurar. Y allí espantaren un minyó fill de dit Maça, que se diu Pero Maça [de anys IIII] només.⁷⁶ Y espantat que'l hagueren, morí dit minyó dins dos o tres dies. Y cert que ha bé prop de tres anys, perquè fonch molt prest après de la moçeta de Johan Coell.

E més dix que un dia après que tots los sobrenomenats, de dia ayxí abans del sol post, se apleguaren prop [de] casa del dit Jaume de Puyo. Y de allí anfora anaren a la [planeia] de [Baylo] en lo vedat de Johan del [±12] [po]saren metzines en

73. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Depositiones delati tertio loco.

74. *Segueix digues perquè cancel·lat.*

75. *Catharina afegit a la interlínia Segueix Margarida ratllat.*

76. *[de anys IIII] només afegit a la interlínia.*

una [±8] [f. 26v] per metzinar un fill de Pedanchs que se deya Johanot, lo quoad ere allí en aquella partida que goardave los porchs. Y com hagueren posades les metzines en terra vingué lo dit Johan de Pedanchs y calsigales, que era descals, y axí se emmetzinà, que molt prest se enranquí de la un peu y axí poch a poch se li unflaren les ca[m]jes y aprés lo cos. Y com la unfladura li arribà al cor, dit minyó morí. Y par-li que morí dins dos o tres dies aprés lo hagueren metzinat. Y com dit ha, hi foren tots los dedalt nomenats, ço és, Pere del Hereu, Jaumot de Puyo y lo minyó, y ell depositant. Y las ditas na Ramona y na Margoy de Rugall. Y tantbé hi eren los dits Johan de Vernaxo y Francí de Farrer predits. Y de aço deu haver bé tres anys poch més o menys.

E més dix reinterrogat que'n fonch, que una altra nit anaren a casa de la molinera, y foren-hi tots los sobredits y dedalt nomenats. Y tragueren-li un minyó del lit, petit, que devia haver vuyt o quinze dies ere nat. Y portaren-lo a les farrages de Maça y de Pedanch. Y allí se[±7] que'l se tiraven de uns en altres. Y deu haver poch més o manco tres o quoadre anys. Y morí dit minyó aquell matex dia en lo lits com lo hagueren tornat [f. 27r] al costat de la mare.

E més dix que las ditas na Ramona y Pere del Hereu, na Margarida Rugal y en Johan de Vernaxo y Francí de Farrer, tots són bruyxots y són estats per tots los lochs que ell depositant ha dit y depositat dedalt; ço és com mataren lo Johan Castelvill y totes les altres morts que diu dedalt per sa fe.

E interrogat digués «Per què a na Ramona fins ara no has volgut dir que era bruyxa, per bé que ja te n'havien interrogat, ni aquells altres que ara dius que són de [vostra] companynia».

Et dixit que no·ls volie descobrir encara, però que cert són tantbé bruyxots y bruyxa com ell depositant, y de sa companynia.

E més dix interrogat que una nit se aplegaren a Serra Espina. Que hi foren tots los dedalt nomenats y ab ell depositant. Y tantbé hi veu dues dones de Moncortés y dues dones de la Vall d'Àneu que no sap de quins lochs són ni com se diuen. Y allí tengueren consell que a hon anirien a fer [f. 27v] mal. Y com se n'anaren, a ell depositant no li digueren què havien determenat ni que no. Y tantbé hi ere lo Diable, en forma de un gentilhome. Y ayxí se n'anaren y se'n tornaren.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Ratificació sota turment.

Die quinta mensis novembris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Cum dictis rey criminis contra eius consocios fides non adhibeatur nisi dictus reus dixerit in tortura que nocit de eius consociis, ideo et alias, illustrissimus fisci

procurator marchionatus Pallariensis, Johannum delatum questionibus subiticii ad hunc tantum et non alium effectum ut dicat que noverit de suis consociis omnisque malefficos et malefficas denunciaret et propallet. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter, procurator generalis, [f. 28r] de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs, iurum doctoris et assessoris sui ordinarius, mandat dictum Johannem de la Dida questionibus subitici ad effectum petitum tantum et intimetur. Fuit intimatus per me notharium dicto Johanni de la Dida.

Lo quòal digué y respongué⁷⁷ que tot és veritat lo que ell deposant ha dit y deposita dedalt y migansant jurament, lo quòal presta en poder del dit senyor mossen Martí Johan Spolter procurador de Pallàs et cetera, a Nostre Senyor Déu Jhesus Christ y als seus sancts y sagrats quatre evangelis et cetera, y en son fet propi sense jurament y en fet de altri ab jurament.

Y pengaren-lo en lo turment del polze, que'l pengaren per lo polze esquerre. Y digué que tot lo que ell ha dit que tot és veritat per lo jurament que fet ha, axí com se [conté] en les deposicions que dedalt ha fetes en cartes 23 pàgina 2 [y de cartes 25] fins a cartes 27 per lo jurament que [fet ha]. Y foren-li legides dites deposicions, y legides a cada capítoll respongué y digué que tot és veritat per lo jurament que fet ha. Y li foren legides estant pengat per lo polze esquerre y estant ab lo polze alt. Y axí li foren legides, y a cada capítoll digué y respongué que axí era y és veritat com en dits capítols y confessions se conté. Presents dits síndichs. [f. 28v]

Peticció de sentència.

Die XXIII mensis novembris M D XXXX VIII in dicto castro.

Discretus fisci procurator producit inquisitiones seu processus factus contra Petrum del Hereu, Ja[cobum] Puyo et Margaritam Rugall et Catharinam de Puyo,⁷⁸ si et in quantum dicti processus factum pro dicto procuratori fiscali et contra dictum Johannem de la Dida, petens inseri seu conseri in presenti processu. Et etiam petens dictum Johannem de la Dida iuxta eius demerita puniri et cum hiis ad sententiam assignari. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinnus Johannes Spolter, procurator generalis, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturç, iurum doctoris, mandat producta in presenti processu inseri seu conseri concessa copia, concedit quindecim

77. Al lateral ací és la [±8].

78. et Catharinam de Puyo afegit a la interlínia.

*cim dies ad suas deffenciones proponendas et dandas habitis productis propubli-
catis concedendo facultatem pro advocato et procuratore et intimetur.*

*Fuit intimatus per me notharium ipsa et eadem die,
anno et in dicto castro dicto Johanni de la Dida.⁷⁹*

Die XXV novembris M D XXXX VIII in vila de Sort.

Lo senyor procurador general de dit consell manà a-n Johan Deulofeu de la present vila de Sort que defensí a-n Johan de la Dida, lo quòal està pres en lo castell de Sort. Lo quòal Deulofeu dix que ell [f. 29r] no-l podia deffensar. Y lo dit procurador lo-y manà. E jurà que de tot son poder lo deffensarà et cetera. A Nostre Senyor Déu y als seus sancts evangelis et cetera. E li atorgà [carta] o comunicació del procés y enquesta contra ell dit Johan de la Dida presa y los predits [X] dies de deffenses.

*Testes sunt magnificus dominus Ludovicus de Claramunt doncellus et Johan
[Baro] habitatores ville de Sort. Et Jacobus [Mora] opidi de [Stao] habitator.*

1548, octubre, 13. Mont-ros / Sort

Procés per bruixeria contra Jaume de Puyo de Mont-ros.

O. Toledo, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 477-1. — R.* Poblet, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 477-1. Microfilm ex O.

En portada:

[13 octubre 1548. Bruxas. Monrós, Pahuls].⁸⁰

Inquisitio recepta contra Jacobum Puyo

(...)⁸¹ [f. 3r]

Enquesta general i particular de testimonis.

(...)⁸²

79. *Segueix [±5] honorabilem Anthonio Duat ipsius procurator ipsam et eadem die et anno et in dicta villa de Sort ratllat.*

80. Anotació posterior.

81. *El document comença amb la instrucció del cas, la mateixa per a tots quatre processos.*

82. *L'enquesta de testimonis comença amb les declaracions de Joan Cuyyna i Joan Coartal, contingudes ja en el procés de Joan de la Dida. Segueix el testimoni d'Antoni Puyo, gendre de l'acusat, i finalment el de Pere Esquerre, amb una declaració més extensa respecte a la del procés de Joan de la Dida.*

*Dictorum die, anno et in dicto loco.*⁸³

*Anthonius Puyo agricola opidi de Monrós habitator testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore.*⁸⁴ *Et iuravit sicut primus testes et cetera.*

Et interrogatus dixit que ell testes ha entès a dir que Jaume de Puyo son sogre que és de ell testes té fama que és bruyxot. Y un dia na [Margarida]⁸⁵ Coell, muller de Johan Coell li dix al dit son sogre que era bruyxot y que ell li havia morta una filla. Y ell testes li dix a dit son sogre davant lo veguer de Salàs y molta gent que se posàs en poder del balle y que ell lo deffensaria si no n'era. Y si n'era que al manco que se luynàs. Y dit son sogre nunca se volgué posar en poder del balle sinó que deya que no era bruyxot.

Y per semblant un dia ell testes havia entès a dir a un xich seu, fill de son sogre de ell testes, deye algunes coses. Que anaven de nit y no sé què alre. Ell testes prengué lo dit xich que se diu Johan y pregà'l que li digués la veritat de aquelles coses que ell testes havia enteses [f. 4v] a dir que ell deya, y lo dit Johan li dix que ell y son pare y unes dones de Spuy que ell no les conexia eren anats una nit a casa de Johan Coell y que li havien morta una filla y li havien aviat lo vi del veyxell. Y ayxí après ell testes açotà lo mocet bé [pro] baldament.

Y cert en dies passats lo dit son sogre prengué una creu de ferre a Molinos y la se'n portà a casa y la amaguà. Y après la demanaren y ell sempre la neguà, fins que ell testes la féu cerquar a sa germana y la trobaren. Y ell testes la tornà al moliner de Molinos, que era son parent. Y que la tornàs allí hon estave secretament. Y ayxí après lo dit son sogre bravegave contra sa germana y muller que és sua del dit son sogre.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictorum die, anno et loco.

*Petrus Esquerre opidi de Monrós habitator, testes productus et nominatus et cetera.*⁸⁶ *Et iuravit sicut primus testes et cetera.*

Et interrogatus dixit que ell testes cert ha entès a dir que na Ramona, muller que és d'en Johan de Matheu àlias Puyo, y na Margarida de Rugal, vídua, y en Pere del Hereu, àlies Jonanich, y Jaumot de Puyo y Joan de la Dida són buyxots y bruyxes. Y açò se diu per los dits lochs de Monrós y Pahuls y Pobelar molt públicament.

Fuit sibi lectum et perseveravit

83. 12 d'octubre de 1548, al castell de Mont-ros.

84. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Anthonius Puyo testes.

85. Al text Johan.

86. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Petrus Esquerre testes.

(...)⁸⁷

Declaració de Jaume Puyo al castell de Mont-ros.

Dictorum die, anno et loco.

*Jacobus Puyo agricola opidi de Monrós habitator, testes productus et cetera.
Et iuravit sicut primus testes.*

Et interrogatus dixit que ell testes no·y sap res.

Fuit sibi lectum et perseveravit

(...)⁸⁸

Declaració de Jaume Puyo al castell de Sort.

Depositiones delati primo loco.

Die XVI octobris M D XXXX VIII° in castro de Sort.

*Jacobus Puyo opidi de Monrós extractus a carceribus dicti castri qui fuit
interrogatus in hunc qui sequitur modum.*

*Et interrogatus si sap, ha vist ni hoyt dir que en la coma de Monrós y lochs de
aquella hage alguns hòmens y dones que sien bruyxots o bruyxes, metzinés y
metzineres, o que sien inculpats de bruyxots o de bruyxes, que·u digue largament.*

*Et dixit que bé se murmurave en dits lochs de la coma de Monrós que·y havie
algunes bruyxes y bruyxots, però ell deposant no sap, ni ha vist ni hoyt dir qui són.
Y com anaven per algunes parts deyen «D'ahont sou?» y ells responien «De la
coma de Monrós», y deyen «De la terra dels bruyxots, sou!».*

*E interrogat si s'és trobat ell deposant en compaynia de altres a matar-li una
filla a Johan Coell y vessar-li un veyxell de vi y lansar-li lo blat de una archa, que
tot se féu en una nit.*

Et dixit que no·y sap res. [f. 8v]

87. *Segueix a continuació el testimoni de Margarida Coell, contingut ja en el procés de Joan de la Dida.*

88. *Com en la resta de processos, segueix interpolada i amb els folis sense numerar la primera declaració de Joan de la Dida al castell de Mont-ros, seguida de la declaració del minyó Joanot de Puyo, fill de l'acusat.*

E interrogat per què no diu la veritat, com la cort està informada que ell deposant hi fonch a matar la filla de Johan Coell y vessar lo vi y lo blat aquella nit, que se féu en companynia de altres.

Et dixit senyor no, puys no·y só estat en res, no·y [vut] estar.

E interrogat si sap, ha vist ni hoyt dir qui ha morta la dita xiqua y vessat lo vi y lo blat.

Et dixit senyor no tantpoch.

E interrogat com pot dir que no·u haje hoyt dir, com la cort sie informada que la mare de dita xiqua li digué en la cara a ell deposant que ere bruyxot y que ell li havie morta aquella filla, y que après son gendre de ell deposant li digué en la cara davant lo veguer de Salàs que la mare de la xiqua deya que ell la havia morta, y que si se'n volia fer bo que se posàs en poder del senyor procurador o del balle y que ell lo deffensaria, y que ell no se n'és volgut abonar.

Et dixit que encara que diguen que ell ho haje fet, que no és veritat.

E interrogat en dies passats si ell deposant prengué una creu de ferre a prop la casa de Molinos [f. 9r].

Et dixit que sí, que bé és veritat que ell deposant la prengué, y que puys ho ha fet no·u vol neguar.

E interrogat per què la prengué y levà del loch ahont estave.

Et dixit que la prengué perquè no tenie alre que fer.

E interrogat qui hy havia ab ell deposant quòant mataren a Johan de Castelvill, com la cort sie informada que·l mataren ell ab d'altres en una pallerà, que·y entra·ren en forma de guats.

Et dixit no·y sé res en ayxò, senyor.

E interrogat si·s trobà ell deposant en companynia de altres a matar un fill de na Anthònia de Guimó àlies la Molinera, del quòal se'n jugaven a la pilota a les farra·ges de Pedanchs y de Massa a un miguer que hy ha.

Et dixit no·u sé senyor, no·y só estat.

E interrogat si ell testes se trobà quòant posaren les metzines en terra per matar lo fill de Pedanchs hi·ll metzinaren al planel del vedat de Johan de l'Urt, que se deye Johanot, lo quòal morí dins dos o tres dies.

Et dixit no·u sé senyor, jo no·y sé res. [f. 9v]

Interrogat si·s recorde quòant ell deposant en companynia de altres, en forma de porchs, anaren a casa de Massa y espantaren un mocet que se deye Barthomeu, y morí dins poch dies de aquell espant.

Et dixit no·u sé senyor, jo no·y sé res y jo no só de aqueixos.

E interrogat si és estat alguna nit al pla de Serra Spina en compaynia de altres a fer obediència o reverència al diable.

Et dixit no senyor, no·y só estat jo certament.

E interrogat si ell depositant ha conduyt alguna persona o persones per a que·s fessen bruyxots o bruyxes.

Et dixit no senyor, jo no passe ància de ayxò.

Interrogat com pot negar que no haje conduyt algunes persones a ésser bruyxots o bruyxes com la cort sie informada que ell depositant ha conduyt a un son fill que se diu Johanot en dies passats, y tantbé a un altre que se fa dir Johan de la Dida, gascó, moço que en aquelles hores estave ab ell depositant, als quòals ell depositant los mostrà lo art de bruyxeria. [f. 10r]

Et dixit [no sé res] d'ayxò senyor [només].

Fuit sibi lectum et perseveravit

Examen de senyals.

Die XVI octobris M D XXXX VIII° in castro de Sort.

Fisci procurator marchionatus Pallarensis petit quod attento quod dictus Jacobus Puyo negavit omnia et singula de quibus est valde diffamatus et interrogatus, ideo petit recognosci in sua persona si té los senyals que les bruyxes y los bruyxots acostumen tenir en la sua persona.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procuratoris generalis et cetera., mandat recognosci in sua persona si ell té aquelles senyals que acostumen tenir en la sua persona los bruyxots y les bruyxes.

Lo quòal fonch trobat que en la spalla dreita té un senyal tot breschat, y per ço lo dit procurador fiscall suplich a requer ne sia levada carta pública.

Et dictus dominus procurator fieri publicum instrumentum, testes sunt dominus Johannes Plançoies et Petrus Esquerra opidi de Monrós habitatores. [f. 10v]

Publicació del procés i instrucció de la defensa.

Die XX octobris M^o D^o XXXXVLLL° in castro de Sort.

Petit discretus fisci procurator in causa quam agendo ducit contra et adversus Jacobum Puyo opidi de Monrós habitatorem, eum puniri et castigari postquam

constat ex meritis presentis inquisitionis illum esse culpabilem de contentis in eadem et si opus fuerit petit de turments rationem haberi. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis supradictus et cetera. de consilio sui magnifici domini assessoris, [habita] predicta inquisicione pro publicata et concessa copia seu eius comunicacione dataque venia pro advocato et procuratore, assignat dicto Jacobo Puyo ad dandum suas deffenciones terminum sex⁸⁹ dierum et intimetur.

Presentibus ibidem pro testibus magnifico domino Peroto de Plançoles domicello opidi de Pobellar domiciliato et Petro Squerre opidi de Monrós habitator, scindicis. [f. 11r]

E lo dit en Jaume Puyo nomenà en procuradós seus a'n Anthoni de Puyo son gendre y a'n Johan Farrer sastre del loch de Pobellar, y a quiscun de ells en sols et cetera., per a comparar davant lo dit senyor procurador y en sa cort y a plets largament ab poder de substituyr un procurador y molts y aquells destituyr et cetera. *Apud acta et cetera. Fuit intimatum per me nothario dicto Jacobo Puyo in iudicio presente et cetera.*

Die XXI mensis octobris anno predicto fuit intimatum predictis Anthonio Puyo genero dicti Jacobi Puyo et [etiam fuit ±5] Johanni Farrer sartori opidi de Pobellar pro Barthomeu de Castelvill, [baiulo] opidi et cumbe de Monrós. Presentibus Bernadino [Canut] opidi de Pahuls et Anthoni Saurí opidi de Pobellar.

Fi de la defensa i petició de turments.

Die XXVI octobris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Cum Jacobus Puyo opidi de Monrós, termino deffensorio sibi assignato non purgaverit indicia contra eum ex generali inquisicione resultancia, nech duxerit aut allegaverit cur torqueri non debeat, petit et requirit Anthonius Puyoll, fisci procurator stacionis marchionatus Pallarensis et vicecomittus de Vilamur, dictum Jacobum Puyo questionari ut ab eius ore proprio confessio habeatur ad interlocutoriam [f. 11v] turmentorum assignari petendo. Iuribus fisci salvis [vestrum] officium inplorando et cetera.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter, procurator generalis marchionatus Pallarensis et cetera, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs, iuribus doctoris assessoris sui ordinarii, assignat dictis partibus ad audiendum interlocutoriam questionem ad diem lune proximam et interim quandocumque et intimetur. Testes sunt proxime dictos Peroto Planisoles domicello et Petro Squerra scindicis predictis.

89. Segueix octo cancel·lat.

Et etiam fuit intimato per me nothario dicto Jacobo Puyo in dicto castro ipso testes e[st]dem die et anno. [f. 12r]⁹⁰

Acarament entre Jaume de Puyo. Joan de la Dida.

[f. 12v] *Die quinta mensis novembris M D XXXX VIII° in castro de Sort.*

Ffonch fet acarament d'en Johan de la Dida ab en Jaume de Puyo⁹¹ del loch de Monrós, al quòal foren legides les confessions y deposicions fetes per lo dit Johan de la Dida de capítol en capítol, que és lo primer en cartes 25 en pàgina segona, fins en cartes 27.⁹²

E primerament li fonch legit lo primer capítol que lo dit Johan de la Dida diu y deposa contra ell, lo quòal conté en efecte que anaren a casa de Johan Coell una nit y mataren una moceta et cetera.

Lo quòal respongué y digué que no·y havia res de veritat, que mentia. Y dit Johan de la Dida deya que si era bé verdat ayxí com ell ho havia dit y deposit, y que ell hy era.

E més li fonch legit lo segon capítol al dit en Jaume Puyo, lo quòal conté en efecte que anaren a casa de Maça y espantaren un minyó et cetera.

Lo quòal digué no era verdat, que ell no·y era estat. Y dit Johan de la Dida dix que sí, que ayxí era verdat com ell ho havia dit y deposit. Y ayxí altercaren un poch y dient la un era ayxí y l'altre deya no ere ayxí. [f. 13r]

E més li fonch legit lo tercer capítol lo quòal conté en efecte com anaren a emmetzinar lo fill de Pedanchs que se deye Johanot et cetera.

Lo quòal digué que no·y ere estat ell, y que no deye verdat. [Y dit] Johan de la Dida deya que sí deya verdat. Y ayxí tantbé altercaren un poch.

E més li fonch legit lo quòart capítol lo quòal conté en efecte que una nit anaren a casa del moliner y li mataren un fill et cetera.

Lo quòal deye y digué que mentia, que ell no·y era estat y que no sabia què se deye. Y deya «a·n aquet foll voleu vosaltres creure?». Y [dit] Johan de la Dida li deya que cert era veritat lo que ell havia dit, y que dit Jaume de Puyo hy era estat. Y sobre açò tantbé altercaren algun poch.

E més li fonch legit lo quint capítol lo quòal conté que ell y los altres damont nomenats eren estats a matar a Johan de Castelvill et cetera.

90. *Pàgina en blanc.*

91. *Segueix Catharina ratllat.*

92. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Acaramentum delatorum.*

Lo quoad dix que no ere ayxí y que no deye verdat dit Johan de la Dida. Y dit Johan de la Dida deya que sí deya veitat y que ayxí era. Y axí altercaren un poch. [f. 13v]

E més li fonch legit lo siseu capítol lo quoad conté que una nit anaren a Serra Spina et cetera.

Lo quoad dix que no és veritat, sinó que mint dit Johan de la Dida. Y dit Johan de la Dida deya que sí era veritat y que ell hy era y fonch present. Y que ell havia amostrada la art de bruyxeria a ell y a Johanot Puyo son fill, y que [no·u] podia negar. Y dit Puyo deya que no era ayxí, y deya «senyors, donau-li fe vosaltres a un tal horat y foll com és aquest?». Y ayxí altercaren per bon espay dient la un sí, l'altre no.

Dictorum die, anno et loco.

Procurator fiscalis producit processum seu inquisitionem⁹³ una cum al[iis] indiis noviter actitatis in generali inquisitionem factam contra Johannem de la Dida, si et in quantum per se et parte sua facit, et contra dictum Jacobum Puyo [faciunt] petens inseri seu conseri in presenti processu [et] dicto Jacobo Puyo publicari. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio magnifici domini Francisci Besturs iurum doctoris, habitis productis pro publicatis, mandat producta per dictum procuratorem fiscalem inseri seu conseri in presenti processu copiam seu comunicacionem productorum, concedendo dicto Jacobo Puyo assignat terminum seu dilacionem unius diei ad dicendum et allegandum quit quod dicere seu allegare voluerit et intimetur. Fuit intimatum per me nothario ipsam et eadem die et in dicta curia [±8]. [f. 14r]

Testes sunt proxime dictis sindicis.

Assignació d'advocat defensor.

Dictorum die, anno et loco.

Dictus magnificus dominus procurator generalis de dicto consilio ex suo officio proprio dat et creat in procuratorem seu deffensorem dicto Jacobo Puyo, Anthonium Duat, paratorem pannorum lane [et cetera], qui dictum mandatum acceptavit et iuravit in posse dicti domini assessoris se pro viribus [±4] dictum Jacobum Puyo deffensurum et cetera.

Testes proxime dictis.

93. *Al lateral* producit processus Joannis de la Dida.

Sentència de turments.

Die sexta proxime dictis mensis et anni.

Petit discretus fisci procurator quod attento quod dictis Jacobus Puyo non se deffendit nech dictus procurator Anthonio Duat illum non deffendit nech in favorem suum aliqua proposuit in sua deffencione, postquem tempus seu dilacione deffensoria est elapsa, ad sentenciam interlocutoriam turmentorum assignari et in sui favorem et contra dictum Jacobum Puyo [fieri] et dari.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs iurium doctoris assignat ad [presentem] ad sentenciam turmentorum et intimetur. Fuit intimatum per me nothario ipsam et eadem die, anno et loco dicto Jacobo Puyo et in dicto castro de Sort. Et etiam fuit intimatum dicto Anthonio Duat per me nothario ipsam et eadem die et in dicta villa de Sort. [f. 14v]

Aplicació del turment.

Die septima novembris anno predicto et in dicto castro.

Petit discretus fisci procurator sentenciam questionum contra Jacobum Puyo [±8] et publicari iuxta assignationem per vos dominum procuratorem fiscalem, cum condempnacione expectis et cetera. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs, iurum doctoris, mandat sentenciam publicari in hunch infrascriptum qui sequitur modum.

Meritis presentis processus attentis et illis exactissime discussis quia constat Jacobus Puyo publice pro maleffico esse diffamatum, constat preterea de indiciis sufficientibus ad questiones circa aliquo malefficio per dictum Puyo comisso, Ideo et alios, dictus magnificus dominus procurator de dicto consilio mandat interloquendo pronunciat dictum Puyo esse questionandum donech indicia contra eum exhistencia fuerint per questiones purgata et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto Jacobo Puyo in dicto castro.

Et incontinenti instante dicto procuratore fissci dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio mandat prestatam sentenciam exequi et fuit executata modo [f. 15r] sequenti, ço és que fonch pres dit Jaumot Puyo per mestre Johan Martí, ministre y boxí, y li ligà lo polze esquerre a una corda y ab una corrio-la lo pugà en lo ayre pengat per lo polze. Y ayxí com perdé los peus de terra digué «Ay Verge Maria ayudau-me», y cridava grans crits «Oh Mare de Déu vullhau-me ajudar, mesquí de mi!». Y ayxí lo procurador fiscall suplicà y requerí al senyor procurador li fes levar carta pública que cridave grans crits y que no plorave gens,

de làgrimes no li'n exie gens dels ulls. Y ayxí lo dit senyor procurador manà levar-ne carta pública per mi notari. Y [tornà de] continuar sos crits y mai làgrima nenguna dels ulls no li hisqué. Y après digué que'l bayxasen, que ell diria la veritat. Y sots speransa que diria la veritat lo bayxaren, y era-hy estat prop de mig quarto, que no se'n faltà molt.

Confessió sota turment.

E interrogat digué que tenia vint o XXI anys quòant aprengué y ha apres de la art de bruyxeria, y que li'n mostrà sa mare de ell deposant en sa casa matexa de ell deposant, en lo loch de Monrós. Y encara no era casat en aquelles hores. Y li dix que no digessa ni anomenàs a Jhesús. Y la primera veguada anaren los dos, ell ab dita sa mare y altra gent hy havia, anaren a Serra Espina. Y eren-hy na Ramona de Monrós que ja ere casada ab un que se deye Ramon Larrassa, y na Margarida de Rugall que ja ere casada al abadiat de Gerre, que ara són preses. Y com foren a Serra Espina trobaren allí molta altra gent, bé bon ramat, de caval. Y havia-ni un a caval en un rosinot gran, que era home ab la barba blancha, lo quòal ere lo diable.⁹⁴ Y ballaren y cantaren allí. Hi·l·ls digué y manà que anàssen a fer mall [f. 15v]. Y lo dit home era lo diable, que sa mare lo·y havia dit ja que lo diable hy seria. Y féu-lo jurar sobre uns paperots negres que de allí avant lo tindrie per senyor. Y feren-li renegar de nostre Senyor y de la sua beneyta mare y dels sancts y de los *sanctos patres*. Y tantbé li feren renegar del [±8]. Y feren una creu en terra y la·y feren besar y [retre fe] que [a ela]. Y lo diable lo se espolsà a ell per darrera, y als altres tantbé. Y de allí anfora anaren a Monrós y mataren un bou y dos o tres minyons, no sap de qui eren ni de qui no.

Y fonch pres de jurament sobre los sancts y sagrats quòatre evangelis que diria la veritat, lo quòal prestà en poder del dit senyor procurador en son fet propi sense jurament y en fet de altri ab jurament,⁹⁵ dir-ne la veritat del que sabia y seria inter-rogat.

E interrogat digué que·y coneix que són de la art de bruyxeria en Pere del Hereu y sa muller que ara és vi[va], y un fill seu que se diu Phèlix que és cabaler. Y tantbé hy coneix a Pahuls que·y són bruyxots Johan de Bernatxo lo vell, y Johan Coartall, y na Barbera, muller d'en Johan Palau, y la sogra de Cortal, y la muller de Bernat de Canut que és viuda, muller que era de Bernat de Canut, y na Margarida de Rugall de dit loch.⁹⁶ Y a Pobellar hy conex a·n Jaume de Farrer, pagès, y Francí de Farrer,⁹⁷ y Johan Agulló lo vell y na Sebriana, muller d'en Pere de Agnès,

94. lo quòal ere lo diable *afegit a la interlínia*.

95. *Al lateral primo*.

96. y na Margarida de Rugall de dit loch *afegit a la interlínia*.

97. *Segueix Johan Coell del portal ratllat*.

y la muller de Anthonico de Saurí que és venguda de Les Esglésies. Y tantbé hy conex a Monrós a-n Johan Coell del portall y na Catharina muller d'en Pere Squerre. Y tantbé hy conex que és bruyxot lo fill de na Rugalla que se diu Johan, que és del loch de Pahuls, ell y sa mare tantbé.⁹⁸ [f. 16r]

E interrogat dix que ell deposant sap molt bé que los que ell ha nomenats dedalt són bruyxots y bruyxes, y açò sap ell deposant perquè són anats en sa companynia en molts lochs.⁹⁹

E primerament anaren a Pahuls a casa de Bernatxo, y allí li mataren un minyó.¹⁰⁰ Y era lo any de la pesta. Y era un minyó petit que no havia dos anys y era fill de la darrera muller, que era del Tron. Y lo matex Johan de Bernatxo hy fonch, que era son pare del minyó, com lo mataren. Y mataren-lo ab metzines que li meteren en la bocha. Y eren-hi ell deposant y lo matex pare, y na Margarida Rugall y na Barbera de Palau. Y que les metzines tenia lo dit Bernaxo en sa casa en un com de bou.¹⁰¹ Y morí dit minyó dins dos dies.

Y ayxí matex anaren una altra nit tots quotate los damont nomenats a casa de Coartall de dit loch de Pahuls, y ensemps ab lo dit Johan Coartall mataren una moceta filla del dit Johan Coartall. E la mataren que li meteren les metzines en la bocha. Les quòals portava lo dit Johan de Bernaxo ab lo com.¹⁰² Y era filla de la darrera muller,¹⁰³ y era de edat de dos anys o per aquent. Y metzinaren-la al costat de la mare al lit. Y morí en l'altre dia que la hagueren metzinada. Y ha de açò dos o tres anys o per aquent. Y cert que ell testes no pot dir distinctament si ere fill o filla, però o a fill o filla la-y mataren com dedalt ha dit.¹⁰⁴ [f. 16v]

E ayxí matex lo any passat ell deposant y Johan de Bernatxo y Barbera de Palau y na Margarida de Rugall tots quotate, feren esbalsar una egoa¹⁰⁵ que era del

98. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Confessiones torture. *Al lateral* Pere del Hereu, sa muller y son fill Fèlix; Joan de Bernaxo; Joan Cortal y sa sogra; Barbera Palau; la viuda Canuda; Jaume de Farrer; Francí Farrer; Joan Agulló, Sebriana de Agnès; Saurina; Joan Coell; Catharina Esquerre; Joan Rugall.

99. *Al lateral* ·2·.

100. *Al lateral* ·3·. vide quid dicat pater in folio 23 pagine 2.

101. *Segueix* Y aquella matexa nit anaren a casa de Bernaxo [*ratllat* Coartall] y tots quotate ensemps ab lo dit Johan Coartall *ratllat*. *Al lateral* Joan de Bernaxo y Margarida Rugall y Barbera de Palau *ratllat*.

102. ab lo com *afegit a la interlínia*.

103. *Crida al lateral*: vide quid dicat pater et mater in processo de na Rugalla folio 32 pagine 2 et folio 33.

104. *Al lateral* ·4·. *Al lateral* Joan de Bernaxo y Margarida Rugall y Barbera de Palau y Joan Cortal *ratllat*.

105. *Crida al lateral*: Constat in folio 24 pagine prima.

matex Bernatxo, en lo terme de Pahuls, als vedals de Canut. Que la van tocar en les pernes y feren-la esbalsar. Que y ere lo diable en forma de una serp que la spantà, y ayxí caygué y se esbalsà y morí tantost. Y era ayxí en la vesprada.¹⁰⁶

E ayxí matex anaren una altra veguada en la vesprada a matar un bou a March de Pobellar,¹⁰⁷ a la peguera, ell deposant y Margarida de Rugall y na Sebriana de Pere de Agnès y la muller de Anthoniquo de Saurí, que y és venguda de Les Esglésies, y na Joana Co[rta]l]a, viuda del loch de Monrós.¹⁰⁸ Y de fet lo mataren que'l feren caure en terra y après li meteren les metzines en la bocha. Y les portave la dita muller de Saurí en los dits, entre la carn y les ungles. Y ha de açò dos o tres anys, encara ere viu en Pere de March.¹⁰⁹

E més dix que una altra vegada, que ha bé de açò de nou en deu anys, anaren a Pobellar y mataren un jove que se deye Johanot lo Farrer, fill de Jaume del Farrer, que leshores havia fetes nocces. Y mataren-lo que'l trobaren al foch que se estave. Y entraren per la porta y li posaren les metzines en lo cap. Y ayxí'll prengué dolor y morí dins dos o tres fins en quotate dies. Y les metzines aquelles portava la muller de [f. 17r] Anthoniquo Saurí. Y eren y hy anaren en formes de gals. Y com dit ha, entraren per la porta perquè era ayxí al primer escurat, que dit fill de Jaume de Farrer que se deye Johanot ere vengut de defora de fer fahena, y cansat, hy estava gitat en lo banch y endormiscat. Y eren-hy ell deposant y Joana Sepriana de Agnès, muller que és de Pere de Agnès, y la dita muller de Anthoniquo Saurí.¹¹⁰

E més dix que ell y Johan de la Dida y na Margarida de Rugall se trobaren a matar lo minyó de la molinera. Hi'll mataren que'l tragueren del lit hi'll portaren a los farrages de Pedanchs. Y feyan-lo bolar per cap de lo un miguer dos o tres viages. Y après lo tornaren al lit al costat de la mare y morí en l'altre dia. Y lo xich com lo lansaven per cap del miguer, ells lo prenién, que no donava en terra. Y ha de açò tres o quotate anys poch més o manco.¹¹¹

E més dix que al Lacayo de Monrós tantbé mataren una minyona o minyó¹¹² ell y na Esquerra y na Ramona y Margarida de Rugal. Y mataren-la y que la van

106. *Al lateral* ·5·. *Al lateral* Joan de Bernaxo y Barbera Palau y Margarida Rugall ratllat.

107. *Crida al lateral*: Vide processum de na Rugalla folio 32 pagine prima in principio ubi constat.

108. y na Joana Co[rta]l]a viuda del loch de Monrós *afegit a la interlínia*.

109. *Al lateral* ·6·. *Al lateral* Margarida Rugall y Sebriana de Agnès y na Saurina ratllat.

110. *Al lateral* [·7·] (*manca*). *Al lateral* Joana Sepriana de Agnès y na Saurina ratllat.

111. *Al lateral* ·8·. Joan de la Dida y na Rugalla. *Al lateral* vide processum Joannis de la Dida folio 16 pagine prima et in folio 21 capitulo 25.

112. *Crida al lateral*: vide quod dicat pater in folio 24 pagine prima in finale et pagine secunda.

croyxir ab les mans de nit al costat de la mare. Y com lo haguren croyxit o croyxida, lo tornaren al costat de la mare, que'l havian tret del lit. Y cert té pensament que la esclataren. Y ha de açò bé sis o set anys. Y era fill o filla de Peret de Lacayo. Y aplegaren-se al ta[rr]at de Lacayo, y lo diable hy era en forma de gat, que'ls obrí la por[f. 17v] ta, y ayxí entraren per la porta y ho feren ayxí com ha dit. Y açò feren perquè la Ramona se era barallada hi's volien mal ab lo Lacayo.¹¹³

E més dix que una veguada anaren a la Torre de Capdela per matar una filla del gendre de Francesch Senaller.¹¹⁴ Y açò feren perquè ell se era enugat, perquè los de sa casa de ell deposant li havian pastat un bres, y ha fàstig seu. Y per aqueyxa malenconia ell deposant y na Rugalla anaren de Montrós anfora a la Torre de Capdella y entraren en casa de Francesch Senaller per la porta, que la'ls obrí un gat. Lo quòal gat ja sabia ell deposant que era lo diable. Y anaren al lit y prengueren-la del lit del costat de la mare y portaren-la al forch. Y allí li estregueren lo coll hi'l la offegaren. Y com la hagueren offegada y morta, la tornaren morta al costat de la mare. Y ha de açò dos o tres mesos o per aquent.¹¹⁵

E més dix que tantbé se trobà ell deposant a matar a Johan de Castelvill. Lo quòal mataren que'y anaren na Ramona, Johan de la Dida, Johan Coell, Pere del Hereu. Que'y anaren en forma de porchs. Que jahia en lo paller y offegaren-lo.¹¹⁶ Y entraren per la porta de la cort, que la'ls l'obrí lo diable en forma de cavaller. Y ha de açò bé dos o tres anys o per aquent. Y tantbé hy eren na Rugalla.¹¹⁷ [f. 18r]

E més dix que tantbé se trobà ell deposant com lansaren les metzines per metzinar lo fill de Pedanchs, que les li lansaren en un prat de Johan del Urt. Y lo mocet les calsiguà y lo prengué lo mal als peus, y de poch a poch li pugaren per les cames amunt, que se li unflaren. Y ayxí morí molt cuytat dins tres o quòatre dies. Y ha de açò cinch o sis anys poch més o manco.¹¹⁸

E més dix que tantbé se trobà ell deposant a matar lo minyó de Johan Maça,¹¹⁹ lo quòal mataren que'y anaren ell deposant y lo Hereu y na Ramona. Y com foren

113. *Al lateral* ·9·. Esquerra, Ramona y Rugalla.

114. *Crida al lateral*: vide quod iste et eius uxor in folio 25 pagine secunda in finale et folio sequentur.

115. *Al lateral* ·10·. Rugalla.

116. *Crida al lateral*: adde in folio 21 capitulo 26 et constat in processum Ramone folio 9 pagine secunda et folio [...] pagine] prima et [in folio] 7 pagine secunda.

117. *Al lateral* ·11·. *Al lateral* Ramona, Joan de la Dida, Joan Coell, Pere del Hereu y na Rugalla ratllat.

118. *Al lateral* ·12·. *Al lateral* adde in folio 20 capitulo 24 et non constat aliter de hoch malefficiu.

119. *Crida al lateral*: constat in processu del Hereu folio 8 pagina prima et adde in folio 20 capitulo 23.

en casa de dit Maça, y en formas de gats, y espantaren-lo. Y de aquell spant morí. Y açò era y fonch de nit. Y morí dit minyó de aquell spant dins tres o quotate dies. Y de açò ha bé tres o quotate anys poch més poch manco. Y mataren-lo perquè se volian mall lo dit Hereu ab los de Maça.¹²⁰

E més dix que ell deposant y na Ramona y na Margarida de Rugal a son parer, anaren a casa sua matexa y prengueren un xich¹²¹ del costat de son gendre y sa filla. Y tregueren-lo en lo pati de la sua casa y allí lo cruyxiren ab les mans. Y croyxit lo hagneren, lo tornaren al costat de la mare al lit. Y al matí ja fonch mort. Y ha de açò bé X o XI anys a son parer. Y era y fonch lo primer fill que sa filla hagué.¹²²

A XIII del mes de nohembre digué dit Jaumot que lo que ells mataren era minyonesa y era la segona, que la primera se affollà, que la feren caure ab lo caval de mossèn Agostí y ab ayxò se affollà; y la segona li mataren com en dit capítoll se conté. [f. 18v]

E més dix que en dies passats anaren a Estell ell deposant y na Ramona y na Rugalla y la muller d'en Pere Squerre. Y entraren en una casa que se diu casa de Baltezar. Y entraren per la porta que la·ls obrí la muller de Pere Esquerre. Y com foren dins dita casa prengueren metzines y lansaren-les per lo cap aval de un que se deya [espai en blanc] gendre de na Baltezara.¹²³ Y après que li hagneren posades les metzines al cap, morí dins vuyt dies o per aquent, y ja era malalt dit gendre de na Baltezara.¹²⁴ Y açò fèu perquè lo dit gendre de na Baltezara, un dia que se eren trobats a la taverna de Stell, donà a beure. Y donà·n a tots los que y eren, y a ell deposant no li·n volgué donar. Y per çò hy prengué fàstig. Y per aquell fàstig lo anà a matar y amprà a las ditas na Ramona y a na Rugala y a na Squerra. Y ere lo any present. Hi·s digué que volia matar al dit gendre de na Baltezara.¹²⁵

E més dix que en dies passats ell deposant donà a mengar una pera a na Ellsa, filla d'en Pere Esquerre, que era donzela, que goardave lo bestiar. Y donà·li gatirlons ab una pera.¹²⁶ Y ha de açò bé vint anys o prop. Los quoals li donà als corrals de Monrós, a la [casa] de Castellvell, com brenaven. Y los dits gatirlons li havia donats na Margarida Rugal ab uns ingüents, y ell deposant posà·n en la pera. Y tantost que hagué mengada la pera la dita Elsa, li hisqueren los gatirlons.¹²⁷ [f. 19r]

120. *Al lateral ·13·*. Al lateral Hereu y Ramona ratllat.

121. *Crida al lateral*: vide in folio 22 pagina prima in principio ubi dicit quod erat filia. Vide quod dicat pater et mater in folio 26 pagina 2 et folio 27 pagina prima.

122. *Al lateral ·14·*. Ramona y Rugalla.

123. *Crida al lateral*: non constat aliter de hoch maleficio.

124. y ja era malalt dit gendre de na Baltezara *afegit a la interlínia*.

125. *Al lateral ·15·*. Ramona y Rugalla y na Squerra.

126. Y dona·li gatirlons ab una pera *afegit a la interlínia*.

127. *Al lateral ·16·*.

E més dix que cert ell deposant amostrà la dita art a Johan de la Dida¹²⁸ alt en la montanya, als corral·ls de [±9], que estave ab ell deposant a vaquer. Y ha bé de açò sis o set anys o per aquent. D'esta manera, que li digué que si volia apendre una art, que goaynarie prou dinés y anirie sempre fart de pa. Y cert que a ell deposant li n'ha donats lo diable moltes vegades los digous de dinés. Y si·ls despenie dins vuyt jorns, si no tornaven-se-li negres. Y axí dit Johan de la Dida dix que seria content. Y axí li dix que renegàs a Déu y a sa Mare y als Sancts de Paradís, y que no digués Jhesús. Y de fet renguà de Déu y de la Verge Maria y dels Sancts de Paradís. Y allí fonch lo diable en forma de cavall, hi·l se cavalcà per darrere. Y ayxi·ll féu jurar en un cartapàs negrot. Y que jurà que ell tindria tot lo que ell deposant li havia mostrat.¹²⁹

E més dix que en dies passats tantbé se mostrà la dita art de bruyxeria a Johanot fill seu¹³⁰ al tancat de na Arnaua, al loch de Monrós. Y li dix que si volia ésser bruyxot, y que dit son fill dix que sí, que era content. Y ayxí se n'anaren. Bé que era y fonch lo matex any que·l amostrà a Johan de la Dida [f. 19v] y que a dos o tres dies tornaren ell deposant y dit son fill Johanot allí matex prop lo tancat de na Arnaua, al portal Sobirà. Y allí li féu renegar a Déu y a la sua Mare y als Sancts de Paradís. Y allí fonch lo diable en forma de gat, y li dix que si volia ésser bruyxot. Y dit son fill dix que sí. Hi·ll prengué de jurament que faria tot lo que ell deposant li diria, hi·ll féu jurar sobre un cartapàs ayxí negrot.¹³¹

E interrogat dix¹³² que lo dit Johanot son fill té ara bé dotze o tretze anys o per aquent. Y que ha sis o set anys que li amostrà de la dita art de bruyxeria, però que és petit y que encara se'n pot castiguar.¹³³

*Ffuit sibi lectum et perseveravit [coram]
dictis dominis procuratore, assessore et sindicis.*

Die octava mensis novembris M D XXXX VIII° in dicto castro.

Las preditas confessions per en Jaume Puyo fetes y deposades foren legides al dit Jaume Puyo, lo quòal respongué y digué que tot és veritat ayxí com ell deposant ho ha dit y deposat¹³⁴ dedalt. Presents dits senyor procurador, assessor y scíndichs.¹³⁵

128. *Crida al lateral*: idem dicit Joannes de la Dida in suo processu folio 11 pagine prima in finale.

129. *Al lateral* ·17·.

130. *Crida al lateral*: vide in folio 7 pagine prima.

131. *Al lateral* ·18·.

132. *Al lateral* ·19·.

133. *Corregir, esmenar, purgar dels defectes; cast. corregir (DCVB).*

134. *Segueix* per lo jurament que fet ha ratllat. *Segueix* que és ayxí la veritat com ell ho ha dit y deposat dedalt *sense cancel·lar*.

135. *Al lateral* Ratificantur confessiones torture.

E més dix que en dies passats, par-li que fossa lo any passat, que son gendre y ell deposant se eren barallats. [f. 20r] Y per fàstig de son gendre en l'altre dia que se foren barallats, ell deposant carregave loses ab una somera y matà-li un polli¹³⁶ fill, que l'havia menat de cria. Y mata-l que li donà una puynada per los [com]s. Y ayxí morí dit polí s[omer] ayxí delint delint, y com dit ha en lo any passat [o] en lo [alt]re.

E més dix que encara hy conex que són de sa compaynia o de l'art de la bruxeria en Pere Colom y na Catharina sa muller, del loch de Pahuls, los quòals ell deposant los ha vistos a Serra Espina que anaven a vesitar al Boch de Biterna. Y los hy ha vistos dues veguades. Y tantbé són bruyxot y bruyxa com los altres.¹³⁷

E més digué que ell deposant tantbé se trobà com mataren la filla de Johan Coell,¹³⁸ que hy eren y foren ell deposant y Joan de la Dida y Johanot son fill. Y tots tres entraren en dita casa y anaren a la cambra hon dormien. Y croyxiren-li una moceta que criave, xiqueta, que devie tenir quinze dies o tres setmanes que era nada. Y en lo lit la croyxiren y morí après molt prest dins tres o quòatre dies. Y aquella matexa nit, quòant hagueren croyxida la criatura, prengueren pa. Y bayxaren al seller y tragneren vi de una cuba per lo tap, y après no lo-y saberen tornar y vesà-s lo vi. Y tantbé se vesaren lo blat de la archa, que-l ne tragneren ab una conqua. Y eran-hi ell y dit Johan de la Dida y son fill.¹³⁹

Acarament entre Jaume de Puyo i Joan de la Dida.

*Dictus dictus,*¹⁴⁰ *anno et loco.*

Apparent al senyor procurador general que Jaumot Puyo y Johan de la Dida són diversos y contraris en sos dits y deposicions, manà ésser fet acarament entre ells, los quòals foren acarats de la manera següent.¹⁴¹ [f. 20v]

Primerament al dit Jaumot Puyo li fonch legida la deposició de Johan de la Dida qu[ontra] seu en son procés, que és en cartes 25 pàgina segona. Y legides li foren, dit Jaumot Puyo digué y respongué que quòant mataren la filla de Johan Coell, que és ver y cert que de la manera que Johan de la Dida ho diu se seguí. Y [que] eren y foren tots los personages que Johan de la Dida hy nomenà, ço és ell deposant, Johan de la Dida, na Ramona, na Rugala, Pere del Hereu y Johan de Bernaxo y Francí de Farrer. Y tots plegats la mataren y la croyxiren. Y tant bé la-s

136. *Crida al lateral*: non constat aliter.

137. *Al lateral* ·20·.

138. *Crida al lateral*: adde quod dicitur in principio sequentis pagine.

139. *Al lateral* ·21·.

140. *Per die*.

141. *Al lateral* Acaramentum delatorum.

metzinaren, y les hi posaren per lo [co]stat o al cor, les quòals ell deposant li posà. [Y cert] que begueren del vi, hi-ll besaren-hi lo vi y lo blat. Y ayxí destenct ell deposant no se'n recordava en la sua deposició destinctament, però cert és ayxí com ara ho ha dit.¹⁴²

E més li fonch legit lo segon capítol, que és en cartes 26 de dit procés del dit Johan de la Dida, continent en effecte que spantaren un fill de Maça y morí [± 8]. Y lo dit Jaume de Puyo digué que és cert y ver que ell y tots los altres nomenats per Johan de la Dida hy foren. Y que ell deposant hy era en forma de porch y los altres en forma de persones matexes. Y dit Johan de la Dida digué que és ayxí veritat. E dit Jaume de Puyo digué que encara que ell deposant hage dit dedalt que y anaren en forma de gats en la sua deposició, però cert és ver que hy anà ell deposant en forma de porch y los altres en forma de persones. Y ayxí fonch veritat que y foren tots los nomenats per dit Johan de la Dida.¹⁴³

E més fonch interrogat sobre lo tercer capítol del dit Johan de la Dida, que conté que lansaren metzines al vedat de Johan del Urt per metzinar un fill de Pedanchs et cetera.

E lo dit Jaume de Puyo digué que és veritat ayxí com dit Johan de la Dida ho diu en sa deposició, y que y eren tots aquels personages, ço és en Pere del Hereu, na Ramona y na Rugala, y en Johan de Bernaxo y en Francí Farrer. Encara que ell en sa deposició no ls ha nomenats a tots. Y que no ere lo dia de la caritat sinó dos o tres dies abans. Y ere dia festa, que mengaven nous. Y les metzines portave ell deposant.¹⁴⁴ Y encara vuy ne té de metzines en un mig topí al hort entre los tigells,¹⁴⁵ [f. 21r] axí a mig cubert. Bé és cert que encara que ell deposant les portàs les metzines, ell deposant no les sabia fer, però quòant se li acabaven lo capità li'n donava. Qui és lo capità en Pere del Hereu, lo quòal Pere del Hereu les feya les metzines.¹⁴⁶

E més li fonch legit lo quòart capítoll que conté que una nit anaren a casa del moliner et cetera, que és en cartes 26 y pàgina secunda.

E lo dit Jaume Puyo digué que és veritat ayxí com diu lo dit capítoll, y que y foren ell deposant y na Ramona, na Rugala, Pere del Hereu y Johan de Bernaxo y Francí Farrer. Y mataren dit minyó com Johan de la Dida ho ha dit.¹⁴⁷

142. Al lateral ·22·.

143. Al lateral ·23·.

144. *Segueix les quals metzines no les feya ratllat.*

145. *Cadascuna de les peces de fusta curtes que es col·loquen de biga a biga, en sentit perpendicular a aquestes, i serveixen per a sostenir la teulada (Ribagorça, Pallars, Maestrat, Eiv.); cast. ripia (DCVB).*

146. Al lateral ·24·.

147. Al lateral ·25·.

E més li fonch legit lo cinquè capítol, que [és] en cartes 27, que conté que anaren a matar a Johan de Castelvill et cetera.

E lo dit Jaume Puyo digué que cert és ayxí com diu dit capítoll y que·y eren tots los que Johan de la Dida diu y nomene, ço és ell deposant, Pere del Hereu, Johan de la Dida y son fill, y Francí Farrer y Johan de Bernaxo y na Rugala que ara és ací presa y na Ramona que tantbé és presa. Y [±3] encara que ayr no·u digués en sa deposició, però cert que·y fossen na Ramona y Francí Farrer. Però cert és ayxí veritat que·y foren tots los predits. Però tantbé digué en la deposició que fêu ayr que·y era Johan Coell, però cert ara se'n recorde molt bé que no·y era ni hy fonch dit Johan Coell. Bé que dit Johan Coell sap molt bé de la dita art, y ell deposant lo ha vist a Serra Spina a fer obediència al Boch de Biterna.¹⁴⁸

E més interroguat que fonch digué que deu haver tres o quatre anys fins en cinch que morí un home a Monrós que se deye Peret de Chosa del [f. 21v] loch de Stell. Y suterraren-lo en lo cementeri que lavons havian fet sagrar a un vis[be], y ell fonch lo primer que·y fonch enterrat. Y que dos o tres dies après dit Chosa fonch enterrat, que anaren ell deposant y en Pere del Hereu, y sa muller del dit Hereu que se diu Ysabell y son fill del Hereu, Felip, cabaler, y tots quatre anaren [de nit], que ja era gran nit, y ab lum anaren al fossar y desenterraren lo dit Chosa. Lo·y feren un forat per traure'n los feges, freyxura y cor, que lo dit Hereu deya que eran bons per a fer metzines. Y de fet ne tragueren lo fege. Y cert los hi veren del castell anfora mossèn Johanot Planissoles, hi·l·ls tirà una pedrada dit mossèn Johanot Planissoles. Hi·n peguà en un tormàs, que hoy ell deposant lo colp de la pedra com peguà en lo torm. Y ells fugiren y se n'anaren. Y après li dix a ell deposant lo dit Pere del Hereu que ell hy ere anat despuys, y havia tornat a enrunar lo clot y lo forant que havien fet en la fossa perquè no·u coneguessen.

Ratificació de les confessions

Die XIII mense novembris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Jacobus Puyo captus et a carceribus dicti castri de Sort extractus in quadam sala ipsius castri satis procul a bancho iuris sive a locum questionum, qui dixit dominus procurator de dicto consili hech verba vel similia in effectu:

«En Jaume Puyo, escoltau que us legirà lo tresorer y advertiu si és ayxí com vós diguéreu estos dies passats. Y mirau-hi bé perquè ací se tracta del perjudici de vostra vida. Y si hy haurà alguna cosa que no sie ayxí, digau-ho. Y si us recordarà alguna cosa més avant, dir-ho heu.»

148. *Al lateral ·26·.*

Y foren-li legides totes les sues deposicions de cartes XV fins a cartes XX.

Al quòal Jaume Puyo respongué y digué que tot és veritat axí com en les dites sues deposicions se [f. 22r] conté, salvo que en lo capítoll que diu que mataren un seu nét,¹⁴⁹ fill de sa filla, és en cartes XVIII en la primera pàgina, que cert no era fill sinó filla lo que li mataren. Y que no era la primera que hagué sinó la segona, perquè la primera la feren afollar, que li donaren un encontre ab lo caval de mossèn Bernadí Planissoles, y la segona fonch la que ell ab sa companynia mataren.

Testes sunt magnificus dominus Perotus Planisoles et Anthonius Xich carcellerius.

Dit dia, any y loch fonch interrogat dit Jaume Puyo si ell deposant, si en dies passats se'n [era] desenterrat un minyó fill de Matheu de Maça de Pahuls, lo quòal per no haver baptisme, que la muller de Maça se ere affollada, lo enterraren en un femer prop casa de dit Massa.

Lo quòal digué que no-y és estat ell deposant que se'n recorde.

Interrogat com diu que no-y és estat que la cort sie informada que ell y na Rugala y na Bernaxa de Pahuls lo agen desenterrat hi-n tregueren lo fetge.

Et dixit que no li recorda que ell deposant hy sie estat, que si-u sabia tantbé s[o diria].

Declaració dels testimonis de la defensa.

Die XX novembris M D XXXX VIII in opido de Sort.

Margarida uxor Jacobi Ferrer opidi de Pobellar de la coma de Montrós habitatrix,¹⁵⁰ testes producta en nominata pro parte et instante fisci procuratore et cetera. Et iuravit in posse dominis procuratoris generalis et.¹⁵¹

Et interrogata dixit que bé eren perduts fills i filles, y especialment un [f. 22v] fill que se deye Johan Farrer, que ja ere casat. Lo quòal morí de un mal, que tenie dolor al cap. Y lo mal lo prengué a Senct Andreu y morí la vespra de cap d'any pus prop següent. Y tostemps tenie dolor al cap que casiment venie a perdre lo seny. Y axí morí delint delint. Y en aquelles hores, un que se diu Pere de Farrer, del matex loch de Pobellar, que és casat ab una sa neboda de ella testes, anà a cerquar aquella megessa que és presa açí, que se diu Margarida de Rugall, y que li fes alguna cosa. Y après la dita na Margarida Rugal metgessa digué al dit Pere Farrer, segons que

149. *Crida al lateral: vide in folio 18 capitulo 14.*

150. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Margarita Farrer testes.*

151. *Segueix* fuit interrogata si ella deposant ha perduts alguns fills *ratllat*.

après lo·y digué a ella testes, que ja havien estats maça a anar-hi, y que havien-lo metzinat. Y que li havien donades les metzines tant fins que no·y havia remey, perquè havien ja passats tres dies que el havien metzinat. Y com dit ha, morí ayxí com dedalt ha dit.

Y tantbé se trobà una filla morta al seu costat de [matí]. La quoyal com se despertà la·s trobà morta. Y tenie mig any. Y ha bé prop de vint anys.

Y tantbé perdé un fill que tenia un any y mig o per aquent. Y tenie pigota. Y com fonch millorat de la pigota lo prengué mal, que paria que·ll aguessen tot desmanillat. Y morí quoyant lo·y conegueren dins dos dies. Y ha de açò bé setze o devuyt anys. Y del fill major ha bé uns cinch o sis anys o per aquent. E interrogada digué que la dita metgessa no veu lo dit son fill ni l'anà a visattar gens, que ella testes ho sàpia. Bé que après que fonch mort y parlant que era mort, li dix la dita na Rugalla que si·l haguessen donats dinés, que ella encara hi haguera fet alguna cosa, però puy no veyà dinés, que no havia volgut fer res. Y ella testes li dix «com, si lo home que·y vingué me ha dit que vos donave un ducat en les mans, y que us pagassen [havie un] plaer». Y dita Rugalla dix que no n'havia vist gens de dinés.

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 23r]

Dictus die, anno et loco.

Jacobus Ferrer agricola opidi de Pobellar de la coma de Monrós,¹⁵² testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore et cetera. Et iuravit ad Dominum Deum sicut primus testes et cetera.

Et primus fuit interrogatus et dixit que [cert] ha perduts de fills y de filles, ço és un que se deye Johan Ferrer, lo quoyal ja ere casat. Y morí que·ll prengué gran dolor al cap. Y prengué·ll lo mal com Sent Andreu o per aquent, y morí la vespra de Ninou. Y morí que la dolor del cap nuncha lo deyxà. Y deyen que la febre se li·n ere pugada en lo cap. Y ha de açò bé sis o set anys.

Y tantbé se trobaren una moceta que devie tenir mig any que ere nada, la quoyal se trobaren morta al lit. Y ha bé XVIII o XX anys.

Y tantbé se·l·ls perdé un fill que devie tenir bé un any y algun poch més. Y hagué pigota. Y com fonch millorat de la pigota lo prengué mal tant gran que tot paria que fossa desfet y desma[ni]llat, que la bocha li passave a la orella y totes les costelles li cruyxien, de manera que dins cinch o sis dies ja fonch mort. Y ha de açò bé devuyt o vint anys. Fonch del mocet a la moceta tot dins tres o quatre anys al seu parer. Bé com ell testes y sa muller bé tenien y han tengut pensament que males gens los havien morts y feits·los mal a[ls] dits fills y filla que han perdut.

152. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Jacobus Farrer testes.*

Y tantbé se'ls hi morí un seu nebot que ere fill d'en Barthomeu Farrer quòndam, lo quòal estave sa y alegre y prengué'l lo mal y gran bascha al cor y al ventre, que no trobave dengun remey. Y morí après lo hagué pres lo mal dins un dia y una nit. Y ha de açò bé XX anys o per aquent. Y ere de edat de X o de XII anys quòant morí.¹⁵³

E interrogat dix que per fama bé n'hi ha en la coma de Monrós de bruyxes y de bruyxots, però cert ell testes de fets no·u sap si n'hi ha o no. Y altre dix no saber-hi.

Fuit sibi lectum [f. 23v]

Dictus die, anno et loco.

Johannes Bernatxo agricola opidi de Pahulls¹⁵⁴ de la coma de Monrós, testes productus et nominatus pro parte fisci procuratoris et cetera. Et iuravit in posse et manibus magnifici domini procuratoris generalis et cetera. Ad Dominum Deum et cetera.

Et interrogatus dixit sí senyor, bé he perduts fills y filles, ço és un fill y dues filles, les quòals perdé en temps passat. Y moriren d'esta manera, que la primera filla se [emv]altí¹⁵⁵ y tenie tostemps gran bascha y donave unes grans s[±3]ades de adés adés. Y morí après lo hagué presa lo mal dins quòatre o cinch jorns. Y un texidor que se deya mestre Johan Gascó anà a na Margarida Rugall que ara és presa, y li dix que si no li millorava la dita minyona sa filla de ell testes que se deye Catharina, que ell la traurie del món. Y era de quòatre [fins] cinch anys.

Y après ne perdé una altra tantost après de la primera, la quòal se perdé ayxí delint delint, que li durà lo mal bé un mes o dos. Y ha de açò bé XV o XVI anys o per aquent.

Y més té recort ell testes que tantbé perdé un fill, lo quòal se li perdé y morí a la església de Senta Lúcia, que eren fugits per les morts. Y estave bo y prengué'll lo mal y morí dins dos o tres [f. 24r] dies. Y morí a la església de Sencta Lúcia en lo terme de Monrós. Y suterraren-lo a la sglésia de Areny. Y açò fonch lo any de les morts pus prop passades.

Y ell testes y tots los de sa casa tenien y han tengut sospita que ayxí les filles com lo fill les los han mortes mala gent, ço és bruyxes o bruyxots. Y quòant morí lo fill prengué en sospita una dona que se fa dir Catharina de Colom del dit loch de Pahulls. Y com ell testes y sa muller y tots los de sa casa eren fugits a la dita sglésia de Sencta Lúcia per pahor de la peste, tots los de la coma de Monrós se guardaven

153. *El paràgraf sencer afegit a la interlínia al final de la pàgina.*

154. *Segueix Monrós sense cancel·lar.*

155. *Condormir, endormiscar, ensopir (DCVB).*

y fugien de allà hont ell testes ab sa casada¹⁵⁶ estave. Y la dita Catharina de Colom anà a la dita església de Sencta Lúcia¹⁵⁷ a veure'ls y se estigué ab ells. Y dit son fill ja ere mort leshores, però per ella haver-los [±7] y fregat-se ab ells y estat y obrat ab ells, y per la mala fama que tenie, la prengué en gran sospita. Y alre dix no saber-hi.

Et interrogatus dixit sí senyor, bé he perdut un bou y una egoa. Lo bou perdé que li feren saltar de un tarrat a baix, y jahia en lo corral. Y haurà bé vuyt o deu anys o dotze. Y de la egoa haurà un any o més, y era una egoa vermella. Y la perdé y s'esbalsà als vedats y als femarrals, que caygué de una rocha a baix.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et in dicta villa de Sort.

Petrus Lacayo opidi de Monrós,¹⁵⁸ testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore et cetera. Et iuravit [f. 24v] in posse et manibus dicti domini procuratoris generalis et cetera. Ad Dominum Deum et cetera.

Et interrogatus dixit sí senyor, bé n'he perdut dos fills mascles. Lo un perdi ha vuyt anys ara poch més o menys en aquest temps, y era de edat de tres anys poch més ho menys. Y morí que lo un digous lo prengué lo mal y a l'altre morí.

Y despuys ha perdut lo altre que ere de edat de un any poch més o manco, y deu haver bé cinch o sis anys que·ll perdé. Y morí quòant lo mal lo prengué, a son parer, dins vuyt o deu jorns. Y morí [XV] dies après de Sencta Maria de agost.

Y cert ell testes destinctament no sap de què moriren salvo que cert ell testes y sa muller tenien sospita que mala gent los li·s havien morts. Y quòant lo primer fill se li perdé, que se li perdé aquent prop Sent Martí, y ell testes se ere barallat ab en Pere del Hereu que ara està pres ací en lo castell de Sort. Y barallant-se perquè ell testes com a cònsol lo volie peynorar,¹⁵⁹ y barallaren-se los dos. Y dit Hereu li dix a ell testes sobre les rahons «no cureu que jo us ne donaré paga». Y ell testes dix al balle «mossell balle parau esment què me diu lo Hereu». [f. 25r] Y lo balle prengué a ell testes y al dit Hereu y feu-los prometre que no se'n parlarie res més. Y après, a XV dies après, lo prengué lo mal al dit seu fill que se deye Johan Ramon. Y lo mal lo prengué lo un digous y lo altre digous ja fonch mort.

Fuit sibi lectum et perseveravit

156. *Família, conjunt de persones que habiten una casa o que hi estan emparentades; cast. linaje, familia (DCVB).*

157. *Segueix y prengué lo dit son fill hi·ll tingué una estona. Y li donà a mengar un trosset de formage, y après a tres o quatre dies ratllat.*

158. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Petrus Lacayo testes.*

159. *Imposar pena pecuniària; cast. multar (DCVB).*

Acarament entre Jaume de Puyo i Margarida Rugall.

*Die XXII mensis novembri M D XXXX VIII in castro de Sort.*¹⁶⁰

Jacobus de Puyo ffonch acarat ab na Margarida Rugal, vídua del loch de Pahuls, al quòal legides algunes confessions fetes per na Margarida Rugal ayxí com se seguex.

Et primo li fonch legit lo que diu la dita na Rugala en son procés en cartes 19 pàgina segona capítoll sisè, lo quòal tracta de un fill de Francesch Senaller de la Torre de Captella. Y dit Jaumot de Puyo digué que ell no·y és estat al fill del dit Francesch Senaller, però cert fonch hi·s trobà a la mort de una néta sua del dit Francesch Senaller. Y la dita na Margarida Rugall digué que no·y fonch ella en res ni may tantpoch és estada a fer mort denguna.

Ítem li fonch legit lo capítoll que diu dita Rugalla en son procés en cartes 25 pàgina primera capítol 7, que tracta del minyó de Lacayo et cetera. Y lo dit Jaumot de Puyo que ell no·y fonch pas a la mort del minyó de Lacayo. Y la dita na [Rugalla]¹⁶¹ tantbé digué que ella tantpoch no·y és stada ni may fonch a fer dengun mal. [f. 25v]

Ítem li fonch legit lo capítoll 9 en cartes 25 pàgina segona, que tracta del minyó de Maça que·l desuterraren del femer hy·n tragueren lo fege. Y dit Jaumot digué que no·y fonch. Y la dita na Rugala digué que no·y ere estat dit Jaumot però que ella y na Catharina y na Bernaxa hi eren estades y que·n havien tret del dit minyó un poch de fege, que ere ayxí com un fege de moyxó.

Ítem fonch legit lo capítoll 7 en cartes 30 pàgina 1 al dit Jaumot de Puyo, lo quòal conté la mort del fill de March de Pobellar, que se deya Sebríà o Johan, que era ja casat et cetera. Lo quòal digué que no li par que ell hi sia estat. E la dita na Rugala digué que no·y era estat dit Jaumot de Puyo ni ella tantpoch no·y era estada en res, ni may matà persona denguna.

Enquesta de nous testimonis al castell de Sort.

Die XXII novembris M D XXXX VIII in opido de Sort.

Franciscus Senaller testes productus et cetera. Et iuravit in posse domini procuratoris et cetera.

Et interrogatus dixit que ha perdut cert fills y filles. Y especialment ha perdut ell testes un fill que·ll criave sa muller, que era de edat de set o vuyt mesos poch

160. *Al lateral* Acaramentum delati cum delata.

161. *Al text* Ramona.

més poch menys, ha dos anys o per aquent. Y morí que no visqué sinó vuyt dies com lo mal lo hagué pres.

Y tantbé se han perduda despuys [f. 26r] una sua néta filla de sa filla, que deu haver prop de dos anys o per aquent. Par-li a ell testes que la dita sa néta malaltegà més que no son fill. Y ere de cinch o sis mesos o per aquent. Y cert que li digueren la muller de ell testes y sa filla que tenien sospita que ere stada tochada per bruyxes o bruyxots, y li havien trobada alguna machadura.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et loco.

*Joana uxor Francesc Senaller opidi de la Torre de Captella habitatrix, testes et cetera.*¹⁶² *Et iuravit sicut primus testes et cetera.*

Et interrogata dixit sí senyor, bé n'he perduts, ço és una filla que nasqué ab los peus pri[mers] y tantbé tres fills que n'exiren al revés. Y tantbé'n perdé un fill, dos anys hagué a Sencta [Maria] de març passada, que ere nat a Senct Johan abans, que tenie vuyt o nou mesos. Y morí que ella ere anada a cria y deyxà lo fill que criave a la filla, que tantbé criave un fill, y mentre que ella anà a cria lo prengué lo mal al seu fill. Y morí dins vuyt dies que lo mal lo hagué pres. Y ella testes fonch malalta, que com vingué de cria arribà tant mala que no estava ja en son seny, y axí no'n hagué gens de sentiment. Y estigué bé set setmanes malalta que a penes conexia dengú. Y cert la dita sa filla li dix que abans no mora lo havien mirat y cosirat,¹⁶³ y que li trobaren en lo costat, sobre lo nus de la ancha, tenie una machadura. Y les soles dels peus, y los peus y les cames tots negres. Y com dit ha, morí molt cuytat dins los dits set jorns.

E més dix que tantbé la dita sa filla lo present any ha perduda una filla en lo mes de febrer o de març. Y morí d'esta manera, [f. 26v] que havie quinze jorns o tres setmanes que era nada y féu-se-li un bony en cals de la una orella. Y de vespre la posaren al lit que no semblava estigués molt mala. Y ella testes se levà de matí y la enbolchà y aprés anà a Spuy. Y com tornà de Spuy la dita sa filla li digué que la dita minyona sa filla tenie lo rugal¹⁶⁴ de la mort. Y ayxí ella testes hi anà y la prengué del bres y la enbolchà y li feye algunes coses perquè la dita minyona tenie gran rugal. Y axí morí en la nit següent, que despuys hagueren conegut lo mal no visqué sinó aquella vesprada y aquella nit, que morí dos hores abans de jorn. Y cert que li trobaren de la una part, la cuyxa morada com un fege y ayxí matex un poch per lo ventre y costat de la una part. Y tenien tírria en un bres que havien portat de

162. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joana Senaller testes.*

163. *Considerar, meditar (DCVB).*

164. *Inflamació de la gargamella que fa fer una veu aspra i sorda; el so aspre que es produeix a la gargamella d'un malalt, d'un agonitzant, etc.; cast. ronquera (DCVB).*

casa de Jaume Puyo de Monrós, perquè a ells se'ls havia mort un minyó. Y a ells que lo primer dia hi posaren la minyona se'ls morí com ha dit dedalt.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et loco.

*Anthonius Puyo opidi de Monrós, testes productus et cetera.*¹⁶⁵ *Et iuravit et cetera.*

Et interrogatus dixit sí senyor, bé he perdut un fill o dos¹⁶⁶ y una filla. Y lo primer fill fonch que un caval de mossèn Bernadí de Planissoles la encontrà un poch a ma muller, y pus se afollà. Y hagué un fill y com fonch vengut visqué un dia o dos.

Y après se li morí una filla que hagué après de aquest fill sa muller. Y morí que deyen que no havia sinó set mesos com nasqué y que no podia escapar. Y axí morí delint delint dins dos o tres dies après fonch nada.

Y despuys se li ha mort un fill lo any present, que nasqué lo diluns de Carnes-toltes y morí [f. 27r] a la darrerria de la primera semana de Coaresma. Y del primer fill deu haver nou o deu anys o per aquent, y de la filla deu haver quotate o cinch anys. Y del altre fill com dit ha, deu haver és mort lo any present. Y cert que del fill darrer tenien ell y sa muller sospita de na Ramona que és ací presa.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et loco.

*Catharina [uxor] Anthoni Puyo opidi de Monrós habitatrix,*¹⁶⁷ *testes producta et nominata pro parte et insante fisci procuratore et cetera. Et iuravit et cetera.*

Et interrogata dixit sí senyor, bé he perduts tres fills¹⁶⁸ y una filla. Lo primer fonch que un cavall de mossèn Agosti la spantà y se afollà. Y après ne hagué un altre que morí com nasqué, que no ere a dies. Y morí après dins tres dies que fonch nat. Y deu haver cinch o sis anys. Y la filla tantpoch no ere a dies. Y ha bé quotate o cinch anys. Y li morí tantost après que fonch nada dins dos o tres dies. Y aquel darrer fill nasqué lo vespre abans de Carnestoltes y lo bategaren lo diumenge y morí lo digous pus prop passat. Y popave molt bé. Y lo vespre que morí no podia prendre la popa. Y trobaren-li lo ventre unflat y [san]ch en lo melich. Y axí se li són morts. Y cert que ella non té ni ha tengut sospita que ho hage fet sinó que Déu que-u voll ayxí.

Fuit sibi lectum et perseveravit

165. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Anthonius Puyo testes.

166. Crida al lateral: vide quod dicat delatus in folio 18 pagina prima capitulo 14.

167. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Catharina Puyo testes.

168. Crida al lateral: vide quod dicat delatus in folio 18 pagina prima capitulo 14.

Acarament entre Jaume de Puyo i Pere de l'Hereu.

Die XXIII novembris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Fonch fet acarament d'en Jaume Puyo y d'en Pere del Hereu¹⁶⁹ y fonch legit a Jaume Puyo lo que diu lo dit Hereu en [f. 27v] son procés en cartes 25 pàgina primera capítol 5. Y legit dit capítol fonch interrogat dit Jaumot Puyo si hi era ell deposant y stigut a matar lo dit Anthoniquo fill de March.

Et dixit que bé hi era bé. Y dit Pere del Hereu digué que era fill de la primera muller y que tantbé hi era dit Jaumot de Puyo. Y dit Jaumot de Puyo deya que Anthoniquo de la darrera muller que està a Estach y que és viu. Y dit Hereu dix que era fill de la primera muller lo que mataren. Y dit Jaumot Puyo dix que bé lo y pot que sia ayxí però destinctament no se'n recorde.

Petició de sentència i termini per a la defensa.

Die XXIII novembris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Discretus fisci procurator producit inquisitiones et seu processus factus contra Petrum del Hereu, Joannem de la Dida, Margaritam Rugal et Catharina Ramona¹⁷⁰ si et in quantum per dicti processus factum pro dicto procuratorem fiscali. Et contra dictum Jacobum Puyo petens inseri seu conseri in presenti processu. Et etiam petens dictum Jacobum Puyo iuxta eius demerita puniri. Et cum hiis ad sententiam assignari. Iuribus fisci salvis. [f. 28r]

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs iurum doctoris mandat producta in presenti processu inseri seu conseri, concessa copia, concedit quindecim dies ad suas deffensiones proponendas et dandas habitis productis pro publicatis concedendo facultatem pro advocato et procuratorem et intimetur.

Fuit intimatus per me nothario dicto Jacobo Puyo et in dicto castro de Sort ipsam et eadem die et anno. Et etiam fuit intimatus honorabilem Anthonio Duat in villa de Sort ipsam et eadem die et anno, ipsius procuratore.

169. Al lateral Acaramentum delatorum.

170. et Catharina Ramona afegit a la interlínia.

Assignació a oir sentència.

Divenres a IIII de giner any M D XXXX VIII°.¹⁷¹

Instant lo procurador fisqual del marquesat de Pallàs, manà lo senyor procurador general fos assignat a Jaumot Puyo del loch de Monrós a hoir sentència per a deluns primer vinent.

Dit dia féu relació lo notari del present marquesat com havia feta la sobredita intima a Jaume Puyo.¹⁷²

Relació de crims comesos.

Jacobus Puyo delatus, crimina infra notata per eum fuisse commissa fatetur:

Lo fill de Bernaxo. *Primum homicidium fatetur folio 16 parte prima capitulo 3, constat ut ibi folio 23 parte 2.*

Lo fill de Cortal. *Secundum homicidium fatetur folio 16 parte prima capitulo 4, constat in processu de na Rugalla folio 32 parte 2 et folio 33 parte prima.*

La egua de Bernaxo. *Tertium malefficiium fatetur folio 16 parte 2 capitulo 5, constat folio 24 parte prima.*

Lo bou de March. *Quartum malefficiium fatetur folio 16 parte secunda capitulo 6, constat in processu de na Rugalla folio 32 parte prima in principium.*

Lo fill de Jaume Farrer. *Quintum malefficiium et homicidium fatetur folio 16 parte 2 capitulo 7, constat folio 22 parte 2 et folio 23 parte prima.*

Lo fill de la molinera. *Sextum malefficiium et homicidium fatetur folio 17 capitulo 8, constat in processu de na Ramona folio 10 parte 2 et vide in folio 7 parte 2.*

Lo fill del Lacayo. *Septimum malefficiium et homicidium fatetur folio 17 capitulo 9, constat folio 24 parte prima et 2.*

La néta de Senaller. *Octavum malefficiium et homicidium fatetur folio 17 capitulo 10, constat folio 25 parte 2 et folio 26 parte prima.*

171. El text que segueix, escrit un mes i deu dies més tard de la darrera anotació, presenta un tipus de lletra clarament diferenciat, menys cursiva i amb una major claredat en la separació de les paraules.

172. Segueix interpolada i amb els folis sense numerar una relació dels crims comesos amb referències als folis i pàgines del procés. Segueix el foli amb la sentència (ADM Pallars, llig. 11, doc. 477.2).

Joan de Castellvill. *Nonum malefficiū et homicidium fatetur folio 17 capitulo XI, constat in processu de na Ramona folio 9 parte 2 et folio 10 parte prima.*

Lo fill de Pedancs. *Decimum malefficiū fatetur folio 18 parte [espai en blanc] capitulo 12. Non posuit aliter constare.*

Lo fill de Massa. *Undecimum malefficiū et homicidium fatetur folio 18 capitulo 13 et folio 20 capitulo 23, constat in processu del Hereu folio [espai en blanc] parte prima.*

La néta del delat. *Duodecimum homicidium fatetur folio 18 capitulo 14, constat folio 26 parte secunda et folio 27 parte prima.*

Lo gendre de na Baltezara. *Decimumtertium malefficiū fatetur folio 18 capitulo 15, non constat aliter.*

Los golls de la filla d'en Esquerra. *Decimumquartum malefficiū fatetur folio 18 capitulo 16, non constat aliter propter oblivionem sed verum est puellam de qua ibi fuisse malefficatam ut mihi retulit verbotemis pater dicte puelle malefficate.*

La filla de Cohell. *Decimumquintum malefficiū et homicidium fatetur folio 20 capitulo 21, constat folio 5 parte prima.*

Quorum delictorum reus ulterius vivere permitti non debet salvo et cetera.

Besturs

· *Jesus* ·

Sese vita indignum redidit tot et tanta crimina perpetrando et perniciosi esset exempli si impunita relinquerentur, mandat igitur excellencia sua ut in alta furca suspendatur ut ibi diem suum claudat extremum.

Sagarra Iurum Doctoris

[1549, gener, 7. Sort]

Sentència contra Jaume de Puyo de Mont-ros per bruixot.

O. Toledo, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 477-2.— R.* Poblet, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 477-2. Microfilm ex O.

Jhesus Maria.

Unde Nós Martí Joan Spolter, cavaller domiciliat a la ciutat de Lleyda, procurador general y alter Nós del marquesat de Pallàs y vescomtat de Vilamur per los exellentíssimos senyors Duch y Duquessa de Cardona y de Sogorb, Marquesos de Pallàs et cetera. Vista la enquesta per Nós y provisió nostra rebuda contra en Jaume Puyo del lloch de Monrós instant lo procurador fiscal del marquesat de Pallàs y vescomtat de Vilamur; vista la publicació de dita enquesta per Nós feta a dit Puyo

y a sos procuradós; vist lo termini deffensori assignat a dit Puyo per a purgar los indicis contra ell apparens; vista la sentència de turmens per Nós donada contra dit Puyo; vistes les confessions per dit Puyo fetes en los turmens; vistes les ratifications de dites confessions fetes per dit Puyo fora dels turmens y lloch de aquells una y moltes voltes; vista la requesta del procurador fiscal instant y requerint dit Puyo ésser castigat conforme a sos demèrits; vista la assignatió de sentència feta a dites pars per al present dia y hora; vistes totes les coses que poden y deuen commoure nostre ànimo y de qualsevol altre per a bé y degudament sententiar, de consell de mossèn Francesch Besturs en drets doctor, nostre ordinari assessor, seguint la conclusió y determinatió en assò per sa excel·lència feta a relatió y consell del magnífich y egregi mossèn Pere Segarra en drets doctor, los quatre Sans Evangelis davant Nós posats y aquells ab nostra mà dreta corporalment tocats, tenint Déu davant nostres ulls corporals perquè los intellectuals millor la justícia decernesquen, pronunciam, sententiam y declaram en la forma y manera següens:

E per quant per pròpia confessió del dit Jaume Puyo consta dit Puyo ésser estat a enmetsinar y matar un fill de Joan de Bernaxo del lloch de Pahulls; més consta dit Puyo ésser estat a matar una filla de Joan Cortal del lloch de Pahuls, la qual dit Puyo en companya de altres tragué dita xica del costat de la mare y la enmetsinaren y croyxiren de tal manera que dins pochs dies morí; més consta dit Puyo en companya de altres haver fet esbalsar y morir una egua de Joan de Bernaxo en lo terme de Pahuls; més consta dit Puyo en companya de altres haver enmetsinat y mort un bou de March de Pobellar; més consta dit Puyo en companya de altres haver enmetsinat y mort un fill casat de Jaume Farrer de Pobellar; més consta dit Puyo ab altres ésser estat a matar un fill de la molinera de Monrós; més consta dit Puyo en companya de altres ésser estat a matar un fill de Pere Lacayo del lloch de Monrós; més consta dit Puyo en companya de altres ésser anats a la Torre de Capdella y allí haver mort una néta de Francesch Senaller; més consta dit Puyo en companya de altres ésser anats al paller de Castellvill de Monrós y allí haver offegat a Joan de Castellvill; més consta dit Puyo en companya de altres haver lansat metsines en lo prat de Joan del Urt per enmetsinar un fill de Pedanchs, y de fet dit fill de Pedanchs ésser enmetsinat; més consta dit Puyo en companya de altres haver enmetsinat y mort un fill de Joan de Massa del lloch de Monrós; més consta dit Puyo en companya de altres haver enmetsinat una néta sua; més consta dit Puyo en companya de altres ésser anat a Astell y haver enmetsinat y mort lo gendre de na Baltesara de dit lloch; més consta dit Puyo haver donat golls ab una pera a na Elsa, donsellà, filla d'en Pere Esquerre, del lloch de Monrós; més consta dit Puyo ab altres haver enmetsinat y mort una filleta de Johan Coell del lloch de Monrós. Y perquè seria cosa de mal exemple que semblants malefficis restassen impunits, pronunciam, sententiam y declaram y al dit Puyo condemnem a pena de mort natural, de tal manera que sia pengat per lo coll ab un dogal en altes forques de tal manera que la ànima li sia separada del cos perquè dita pena sia a ell càstich y als altres exemple, *et intimetur*.

Francesc Besturs *profatus*.

1548, octubre, 13. Mont-ros / Sort

Procés per bruixeria contra Pere de l'Hereu de Mont-ros.

O. Toledo, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 476. — R.* Poblet, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 476. Microfilm ex O.

En portada:

13 octubre 1548

*Inquisició recepta contra Petrum del Hereu [Por Bruxo]*¹⁷³

Monrós

(...)¹⁷⁴ [f. 3v]

Enquesta de testimonis.

Die XII mensis octobris anno a Nativitate M^o D^o XXXXVIII° in castro opidi de Monrós.

Johannes Coell, agricola opidi de Monrós,¹⁷⁵ testes productus et nominatus pro parte et instante fiscí procuratore marchionatus Pallariensi et vicecomitatus de Vilamur, qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus, et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannes Spolter procuratoris generalis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur pro excellentissimis dominis ducibus Cardone et Sugurbi marchionibus Pallariensis et vicecomitibus de Vilamur et cetera. Ad Dominum Deum et eius sancta Dei quatuor evangelia manu eius dextera corporaliter tacta ut diceret et deponeret veritatem omnimodam quam sciat in et super quibus interroguabatur.

Et interrogatus dixit que cert ell testes de certa sciència no y sap res, salvo que cert ha entès a dir ell testes que en dies passats, que morí ací en aquest loch de Monrós un que se fahia dir Pere Closa del loch de Stell, y com fonch mort soterraren-lo en lo fossar nou que los de Monrós en aquelles hores lo havien fet sagrar. Y lo dit Pere Closa fonch [f. 4r] lo primer que y enterraren. Y après a uns quants dies, veren al dit fossar o en lo dit fossar un home que [cavave] en la fossa del mort, un que se diu Pere del Hereu àlies Jonanich del dit loch de Monrós. Y deya que li'n trahian las tripas. Y de açò li par ha bé tres anys o quate o per aquent. Y açò ha

173. Anotació posterior.

174. El document comença amb la instrucció del cas, la mateixa per a tots quatre processos.

175. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Cohell testes.

entès a dir a moltes persones y molt públicament. Y tantbé ha entès a dir que mossèn Johanot de Planisoles ho veu com cavave en lo fossar.

Y tantbé ha entès a dir que lo dit Hereu o [J]onanill, haurà bé set o vuyt anys que digueren que volien fer pendre les bruixes y bruixots en la coma de Monrós. Y lauraven ací alt prop la montayna lo dit Pere del Hereu y ell testes y un que se diu Johan de Miquell. Y com vingué a mig jorn, que hagueren desjuynit,¹⁷⁶ que los bous menjaven, estaven-se per aquent. Y parlant de moltes coses y del fet de la bruixeria digué lo dit Johan de Miquell a ell testes que lo dit Hereu li havie dit y demanat que pendre volien bruixes y bruixots, y que ell què li consellave que farie, si se'n hirie o que farie.

Y tantbé en dies passats hoy dir a un que se fa dir Macià Pedanchs, que lo dit Hereu li havia mort un bou y que li havia fet esbalsar una somera [f. 4v]. Y lo-y deyan de davant davant tanta gent com ha en la vila o la major part. Y li deya tantbé que era bruixot y «vós com podeu neguar que no siau bruixot; que si vós no fósseu bruixot me [faríeu] pendre a mi, però [ara] puys sou bruixot, no'm goseu fer pendre.»

Y tantbé té recort que en dies passats deyen que lo dit Hereu un dia dix a un fill de Maça o a companya¹⁷⁷ de la casa de Maça, perquè li lansaven los bous de un vedat, bravegant dix «no cureu que jo us ne faré penedir». Y après dins dos o tres dies prengué gran mall a un fill o germà de aquest Johan de Maça y morí molt cuytat dins tres dies, y ell testes lo veu morir. Y cert tenien sospita que lo dit Pere del Hereu ho havia fet.

Y tantbé en dies passats, ha bé tres o quatre anys, que un capellà digué que lo dit Pere del Hereu entrant en la sglésia a fer oració, havia pres aigoa beneyta y rentava-se'n lo cul hi-ll se'n fregava. Y despuys alguns digueren que si lo dit Hereu ho sabia, que ja se'n poria penedir; y lo capellà deya «baldament me'n fassa penedir, y prengau al cap que vulla que ayxí és veritat». Y par-li que lo capellà que-u deya era mossèn Adam, un capellà francès.

E ayxí matex interrogat dix¹⁷⁸ que cert haurà tres fins en quatre anys que a ell testes se perdé una xiqua filla sua d'esta manera, que de vespre estava sana y molt alegre y en la nit sa muller de ell testes se despertà y dix-li a ell testes «ay mesqui-

176. *Desfermar i llevar els bous, cavalls o altres bísties, del carro o de l'arada on estan junyides; cast. desuncir (DCVB).*

177. *Conjunt de persones que van o habiten juntes. Especialment persones dedicades al servei d'una casa o família (DCVB).*

178. *El següent paràgraf de la declaració de Joan Coell, les primeres línies del qual apareixen subratllades, el trobem copiat en el procés de Joan de la Dida. Constitueix la primera declaració en l'enquesta de testimonis, i també en el de Jaume Puyo.*

na que la xiqua se'ns és morta». Y ell testes se levà a lum y may ne pogué encendre. [f. 5r] Y après se hagué alevat sa muller y la xiqua fonch morta. Y trobaren-la tota negra de machadures. Y cert ell testes y dita sa muller tenen y tenien sospita que mala gent, ço és bruyxes o bruyxots, ho havien fet.

Y tantbé aquella [nit]¹⁷⁹ los destaparen o foradaren lo veyxell del vi, que estava ben tapat, y se li's vessà tot lo vi del veyxell, que cert se'ls ne vessà XV o vint cestés. Y per semblant aquella nit los lansaren lo blat de una archa, que'l los tragueren aquella matexa nit de la archa hi'll lansaren per la cambra, que n'i havie bé més de seyxanta en fins en vuytanta ffaneques de blat. Y ha entès a dir que un mocet fill de Jaume de Puyo de dit loch de Monrós, que se diu Johanot, deye y ha dit a moltes persones ayxí grans com xiques, que ell y son pare eren estats aquella nit a casa de Johan Coell y que havien morta la minyona, y que la havien treta del lit y la havien portada al foch y se n'havien jugat a la pilota. Y après la havien tornada al lit al costat de la mare ja morta. Y açò cert ha entès a dir a moltes persones que li deyen que'u havien hoyt dir al minyó fill de Puyo.

E interrogat dix que ha vist y entès a dir que en dies passats, que se endemonià açí una dona que se deye na Margarida de Lacayo. Y un diumenge, com hagueren dita missa, tots los capellans ab sos sobrepelliços [f. 5v] y estoiles anaren-la a comunir,¹⁸⁰ y ab ells molta molta gent del dit loch. Y com la comensaren a comunir digueren que per virtut de la missa que ells havien dita digués quants diables tenie, y ella dix que dos. Y digueren-li que per virtut de la missa que ells havien dita que digués si parlaven los diables o ella, y ella respongué que ella parlave. Y après digué que se n'hisquéssen tots, y ayxí se n'anaren tots los hòmens y dones sinó ell testes y Esquerre y los capellans. Lavons li digueren que per virtut de la missa que ells havien dita que'ls digués com havien nom, y la dona respongué y digué que la un havie nom Johan. Y digueren-li Johan de com, y ella digué mossèn Torres. Y ells, ço és los dits capellans, li digueren lo altre com havie nom, y ella digué que Pere. Y digueren-li que no era possible que tinguessen noms de sancts, y ella respongué que Hereu. Y après ayxí se n'anaren, que per aquell dia no n'hisqueren. Y cert al dit en Pere del Hereu és pública fama que és bruyxot y ayxí se diu per lo dit loch de Monrós públicament.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et loco.

Johannes Cuyna, agricola opidi de Monrós,¹⁸¹ [f. 6r] testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore marchionatus Pallariensis et cetera.

179. *Manca.*

180. *Exorcitzar.*

181. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Cohina testes.*

Et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannes Spolter procuratoris generalis et cetera.

Et primo fuit interrogatus et cetera.

E ayxí matex ha entès a dir que quoant na Lacaya del loch de Monrós s'endemonià, deya essent endemoniada que se li era mes en lo cos un demoni que se deye y diu Pere del Hereu del dit loch de Monrós. Y per cert que lo dit Pere del Hereu té molt mala fama que és bruixot. Y una veguada Macià de Pedanchs li dix en la plassa de Monrós «bruixot», y algunes persones li digueren que per què no se'n feya bo, y dit Pere del Hereu digué «a foll parlar no y ha millor sinó callar».

E ayxí matex interrogat que'n fonch,¹⁸² ha entès a dir ha uns tres anys o algun poch més que a'n Johan Coell se li morí una xiqua que sa [f. 6v] muller criave, que la s trobaren morta en lo lit, de nit. Y que la mateixa nit se li bessà lo vi. Y que après un fill de Jaumot de Puyo motxatxo que és, que se diu Johanot, deye y ha dit a algunes persones y a minyons, que ell y son pare y Pere del [Hereu]¹⁸³ y Johan de la Dida eren estats a matar la dita minyona filla de Johan Coell y fer-li bessar lo vi aquella nit que la s trobaren morta y se'ls besà lo vi. Y tantbé ha entès a dir que Johan Coell deye que la nit que la moceta morí se'ls bessà lo vi.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et loco.

Johannes de Miquell agricola opidi de Monrós,¹⁸⁴ testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procurator marchionatus Pallariensis et cetera. Et iuravit et cetera.

Et interrogatus dixit que essent y trobant-se ell testes un dia en lo terme de Monrós, en la partida de Vilav[e]dre, trobà allí a un que se diu Pere del Hereu àlies Jonanich del dit loch de Monrós, que laurave. Y lo dit Pere del Hereu li dix a ell testes que l'aparia, y se prengué [f. 7r] a plorar. Y li dix que què li consellave, perquè lavons se parlave que volien pendre bruixes y bruixots, si se n'anirie o si s'estarie segur, perquè son fill ere vengut de Salàs y que a Salàs li havien dit «oh Johan». «Y assí és» si dix ell. Y digueren-li «y tu es assí y volen-te pendre a ton pare per bruixot». Y ayxí li dix que ell què li consellave, que son fill li havie dit allò y que per avisar-lo havie caminat tota la nit. Y ell testes li dix «compare», perquè són compares, «si vós vos ne sentiu net no us ne aneu, si no us ne sentiu net

182. El següent paràgraf de la declaració de Joan Cuyna el trobem copiat en el procés de Joan de la Dida i en el de Jaume Puyo.

183. Manca.

184. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes de Michel testes.

anauvos-ne”. Y ayxí matex dit Pere del Hereu li dix que Queralt del Tron¹⁸⁵ lo havia tramés a demanar, y que ell determenaria anar-hi. Y ayxí en lo altre dia ell testes lo veu com hi anave ab la mula de Jaume Coell, y allà se estigué dos o tres dies. Y après passats los dos o tres dies tornà.

Y cert ell testes tantbé ha entès a dir que Johan de Maça de Monrós li deye que ell li havia mort un jermà. Y tantbé cert ne té molt gran fama dit Pere del Hereu que és bruyxot. Y açò se diu molt públicament per lo dit loch de Monrós y per los altres lochs de la dita coma, ço és Pahuls y Pobellar.

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 7v]

Dictus die, anno et loco.

Johannes Maça agricola opidi de Monrós,¹⁸⁶ testes productus et nominatus pro parte et instante fiscis procuratore et cetera. Qui prius et cetera. Et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannes Spolter procuratoris generalis et cetera. Ad Dominum Deum et cetera.

Et interrogatus dixit que ha entès a dir que un que se fa dir Pere del Hereu de dit loch és bruyxot. Y açò ha entès a dir ayxí a algunes persones ara de poch ansà. Y en dies passats li digueren a ell testes la muller de ell testimoni o son jermà Esteve, que un dia havien trobat los bous del dit Pere del Hereu en un seu vedat, y perquè lo dit son jermà los ne lansà ayxí algun poch cuytats o perquè ls li maltractàs algun poch, dix dit Pere del Hereu «ara no cureu que per casa us passarà». Y ayxí dins pochs dies se enmalaltí lo dit Esteve Massa son germà y morí de aquell mal. Y morí la vespra de Sencta Lúcia y molt cuytat dins set o vuyt jorns. Y essent malalt dit son germà, ell testes anà a un capellà que se deye mossèn Johan Gascó o Gavax, y li dix que si li porie fer alguna cosa, perquè li havien dit que s'e[nt]enia algun poch de medecina. Y dit capellà li dix si morria o no de aquel [f. 8r] mal. Y ayxí féu uns entremesos ab uns carbons o brases enceses ab una scudela de aygoa, y dix que cert morrie de aquella malaltia. Y cert li dix que bruyxes y mala gent li havien fet lo mal, y que ell li farie veure y mostrarie qui ere lo que li havie fet lo mal. Y lo dit capellà se'n desdigué y no li volgué mostrar. Y ell testes no y tornà ni may pres se n'és carat.¹⁸⁷ Y cert tenia opinió que lo dit Pere del Hereu ho havia fet, per la baralla que havien haguda ab los dits son germà o ab sa muller de ell testes.

E interrogat digué que en dies passats a ell testes se morí un fill que se deye Barthomeu, lo qual morí dins set o vuyt dies. Y deye y dix que li havie fet lo mal un porch negre que'l ere vengut a espantar, lo quol li havia donada una morrada,

185. Altron. Poble del municipi de Sort situat a la Vall d'Àssua.

186. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Joannes Massa testes.

187. *Mai se l'ha tornat a trobar cara a cara.*

y que ere exit del ram. Y ell testes y alguns altres li demanaren si conexie de qui ere lo porch, y dit Barthomeu digué que ere lo porch del Hereu. Y tostamps, tant com havia lo mal, tingué spasme, y com morí la bocha li vingué a la una horella.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Die XIII mensis octobris M D XXXXVIII° in castro de Monrós.

Johannes Coartal opidi de Pahuls,¹⁸⁸ testes productus et nominatus et cetera. Qui prius fuit debite monitus et cetera. Et iuravit et cetera. [f. 8v]

E interrogat digué que li dix un son gendre que se feye dir Sebríà March, en dies passats, perquè leshores volien que se fes justícia en la coma de Monrós de les bruyxes y bruyxots: «uns quoants dies ha nos apleguàrem un quoants parents del Hereu de Monrós y havem-li dit que se n'anàs, que teniem temor lo pendrien per bruyxot». Y que dit Hereu ja casi ere content d'anar-se'n. Y açò li digué a ell testes lo dit Sebríà March son gendre a ell testes. Y cert al dit Hereu li'n fan fama que és bruyxot, y se diu molt públicament ayxí per lo dit loch de Monrós com encara per los altres lochs de la coma de Monrós, çò és Pahulls y Pobellar.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictus die, anno et loco.

Anthonius Puyo agricola opidi de Monrós habitator,¹⁸⁹ testes productus et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

E interrogat digué que en dies passats una dona que se deye Margarida, nora que ere d'en Pere del Hereu del dit loch de Monrós, digué a son sogre que se fa dir en Pere del Hereu que ella havia mort un xich o xiqua. Y lo dit Pere del Hereu li dix que ell la faria castigar, y no se'n féu més cabal après.

E interrogat dix que per semblant hoÿ en dies passats que un que se fa dir Macià Pedanchs li digué al dit Pere del Hereu que ell havia mort un bou, y lo dit Pere del Hereu li dix que ell se'n yrie al balle. Y de fet se n'anà al balle hi'll requerrí [f. 9r] que fos pres. Y lo balle de fet lo vingué a pendre, y com lo volia pendre dix dit Macià al dit balle «mossè'l balle a mi no'm cal pendre sinó que us assigneu per a davant lo senyor procurador als dos. Y vegam si hi volrà venir, que allà nos achaurà lo senyor procurador.» Y de fet lo dit balle los donà jornada fossen davant lo senyor procurador. Y de fet ell testes veu que lo dit Pere del Hereu tenia un tros de pa en lo si y altre tros en les mans.¹⁹⁰ Y ayxí anaren fins al portall de la vila y

188. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Cortal testes.*

189. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Anthonius Puyo testes.*

190. *El pa sucac amb algun producte mortal era la forma habitual de sacrificar el bestiar malalt, i també l'empren bruixots i bruixes per emmetzinar els animals sans.*

tantost se'n tornaren. Y cert que ha entès a dir que se perdé per lo dit Pere del Hereu.

E ayxí matex ha entès a dir en dies passats a mossén Ramón Massa quondam, prevere, y a son germà que se fa dir Johan de Massa, que lo dit Pere del Hereu havia mort un germà seu. Y en açò hy era present lo balle de Monrós que se fahia dir Guillem Perich. Y dit Pere del Hereu deya que ell lo-y faria provar y bravegave fort contra dits Maças. Aprés tot se remedià, que no se'n parlà més.

Dictus die, anno et loco.

Petrus Squerre agricola opidi de Monrós habitator,¹⁹¹ testes productus et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogatus dixit que cert ell testes ha entès a dir que na Ramona, muller que és d'en Johan de Matheu àlies Puyo, y na Margarida de Rugal, vídua, y en Pere del Hereu àlies Jonanich, y Jaumot de Puyo y Johan de la Dida són bruyxots y bruyxes. Y açò se diu per lo dit loch de Monrós y per los lochs de Pobellar y de Pahulls molt públicament.

E interrogat dix que en dies passats ell testes entengué a dir a una sa filla de ell testes que se fa dir Anthònia, que un minyó de [f. 9v] Johan de Maça de dit loch de Monrós cridave y plorave molt fort, lo quòal se deye Barthomeu, que ere de edat de uns set anys poch més o menys. Y dita Anthònia sa filla hy cuytà per veure què havia, perquè són vehins, y ayxí com fonch allà trobà [al] dit Barthomeu mocet que com dit ha plorave, y demanà-li què havia. Y dit mocet li dix que una cosa li ere venguda, que sorollave per lo ram, y que l'havie pres al bras y que li havia feta gran pahor. Y ayxí dita sa filla li demanà si hi ere una minyona que tenien en aquella casa, mig ignocenta, y dit Berthomeu li dix que no-y ere. Leshores la dita Anthònia sa filla prengué lo minyó y portàsse'n a casa de ell testes y tot espantat. Y la dita Anthònia sa filla per semblant estave tota espantada. Y ha entès a dir al pare del dit minyó que allò que l'havie espantat ere un porch negre del Hereu, y que lo dit Barthomeu lo-y havie dit ayxí. Y lo dit Barthomeu morí dins vuyt fins en quinze dies, y [cert] morí de aquell mall.

Fuit sibi lectum et perseveravit

191. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Petrus Esquerre testes.

Deposició de Pere de l'Hereu al castell de Mont-ros.

Dictus die, anno et loco predictis.

*Petrus del Hereu alias Jonanich opidi de Monrós, testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procurator et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.*¹⁹²

Et interrogatus dixit que ell testes de certa sciència no-y sap res, salvo que ell testes bé ha entès a dir a algunes persones que en los dits lochs de Monrós, de Pahuls y de Pobellar hy ha algunes persones que són o tenen fama de bruyxots o bruyxes. No-s recorde a qui ho ha entès a dir ni a qui no. Ni tantpoch no ha hoyt dir qui eren los que nomenaven que eren bruyxots ni bruyxes.

*Fuit sibi lectum et perseveravit*¹⁹³ [f. 10r]

Deposició de Pere de l'Hereu al castell de Sort.

Die XVI octobris M D XXXXVIII° in castro de Sort.

*Petrus del Hereu opidi de Monrós, testes deponens qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus, et fuit interrogatus sicut sequentur.*¹⁹⁴

Et interrogatus dixit que no-y sap res que en la dita coma de Monrós hage alguns homens ni dones que sien infamats ni inculpats de bruyxots ni de bruyxes, ni metzinés ni metzineres.¹⁹⁵

Et interrogatus dixit que molt bé conegué al dit Pere Closa del loch de Stell, lo quoal morí al loch de Monrós y fonch suterrat en lo sementiri que havian fet y sagrat de nou en lo dit loch de Monrós. Y fonch lo primer que-y suterraren lo dit Pere Clos.

E interrogat dix que ell deposant digué al balle que ara és de Monrós, que se diu Borthomeu de Castelvill, que anassen al predit fossar y a la fossa que lo dit Pere Clos era soterrat, perquè li havian dit que en la fossa del dit Pere Clos havien [f. 10v] fet un forat, y que-y anassen a veure·u. Y com foren allà al fossar y a la fossa, veren que-y havia un forat ayxí com lo puy, lo quoal no era molt pregon, y no conexia si-u havia fet gossos o porchs o gallines. Y com lo hagueren vist, li posaren espinalps y

192. *Al lateral* Prima depositio delati.

193. *Segueix interpolada i sense numerar una còpia de les declaracions del minyó Joanot de Puyo i de Joan de la Dida, de manera similar a la resta de processos, i que transcrivim completes en el procés d'aquest darrer. A continuació, es reprèn la numeració amb la segona deposició del delat al castell de Sort.*

194. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, secunda depositio delati.*

195. *Al lateral* ignorat quod omnes sciunt.

pedres per la dita fossa y per lo clot. Y non se'n semblave res del drap que estava cubert lo dit Pere Clos. E que lo-y digueren a ell depositant Jaumet de Coell, lo quòal està mig contret, però que ell depositant no sap qui lo-y féu ni qui no dit forat.

E interrogat com podeu ignorar que vós no hajau vist lo dit forat que era molt gran, perquè la cort està informada que ell depositant lo-y féu lo dit forat en la dita fossa per traure'n los fetges y les freyxures del dit Pere Clos mort.

Et dixit que no l'ha fet dit forat ell depositant en la dita fossa per traure'n los fetges. Ny les freyxures tantpoch, que més los haguera amats de un crestó o moltó.

E interrogat dix que molt bé conex a dit Johan de Miquell del loch de Monrós, y que-l té per bon home ell depositant al dit Johan de Miquell. [f. 11r]

E interrogat dix que may ell depositant digué a Johan de Miquell del dit loch de Monrós que si li consellave que se n'anàs perquè volien perseguir les bruixes y bruixots. Bé que li recorde que ell testes li dix a dit Johan de Miquell que li havien dit que volien fer prosecusió de les bruixes en la coma de Monrós. Y que prou haurien que fer si ere veritat que n-i hagués cinquanta o xeyxanta en la dita coma de Monrós, axí com ho deyen.

E interrogat dix que bé conex al dit Macià de Pedanchs del loch de Monrós perquè en dies passats hagueren una qüestió ell depositant y lo dit Pedanchs sobre un vedat. Y que lo dit Pedanchs lo acassà a ell testes ab un bastó per pegar-li. Y no l'aconseguí, que ell depositant se donà bon recapte.

E interrogat dix que bé sap ell depositant que se li morí un bou y se li esbalsà una somera. Y lo bou ell depositant lo viu escorxat, y la somera son padastre del dit Pedanchs la menà ja en una part que no és sinó que un gran esbalsader. Y ayxí se esbalsà, puy la havie menada [f. 11v] ja en mal loch y perhillós per a esbalsar-se. Y que ell depositant no sap ni ha hoyt dir qui-u féu.

E interrogat com pot negar que no sàpia ni haje hoyt dir qui fonch lo qui matà lo dit bou y féu esbalsar la dita somera, com la cort és informada que ell depositant matà lo dit bou y féu esbalsar la dita somera, y lo dit Pedanchs lo-y digué en la cara a ell depositant davant molta gent.

Et dixit que no és veritat perquè ni ell li ha mort lo bou ni la somera tantpoch, ni sap qui-u ha fet.

E interrogat dix que en dies passats ell depositant se barallà ab en Johan de Maça del dit loch de Monrós per causa que uns bous de ell depositant entraren en un vedat de Maça y lo dit Maça los li maltractà pegant-los ab un bastó y de pedrades. Y ell depositant vehent açò li dix moltes paraules, entre les quòals li dix que ell le-n donaria paga o la justícia li faltaria.

E interrogat quina paga li-n donà. *Et dixit* que no denguna. [f. 12r]

E interrogat com pot dir que no li'n donà paga, que la cort és informada que poch dies après de la dita baralla ell deposant enmetzinà y matà un fill o jermà del dit Johan Maça, que morí dins dos o tres dies que fonch metzinat.

Et dixit que ell no'l matà ni enmetzinà. Y que lo dit fadrí, era jermà de dit Maça a son parer, visqué bé més de vuyt o quinze dies perquè ell deposant lo anà a veure com ere malalt. Y per çò sap molt bé que visqué bé dits vuyt o XV dies.

E interrogat dix que ha conegut molt bé a mossèn Adam, lo quoad cantave la confraria en Monrós. Lo quoad ha tres o quatre anys hy cantave. Y cert ell deposant no sap si ere bon home o no, no'u sap.

E interrogat dix que bé ha hoyt dir que un home de Monrós entrave en la església y que com prenie la aygoa beneyta se'n rentave lo cul. Y ha entès a dir que ere Jaumot de Puyo que ara és ací pres.

E interrogat dix que ell deposant no sap distintament a qui ho ha entès a dir, però par-li que ho haje entès a dir a Sabastià Leonís. Y tantbé ho entengué a dir en la seguada de aquest [f. 12v] balle, que eren anats a segar porque lo dit balle ere malalt. Y en dita seguada se digué que un home a Monrós quoad prenie aygoa beneyta a la església se'n rentave lo cul. Y reyen-se'n y digueren allí si hi ere lo home en la dita segada, y digueren que no.¹⁹⁶ Y allí eren Pere Esquerre y son fill, y Anthoni de Puyo, y Johan Miquell, y Pere Lacayo y algunes dones.

E interrogat perquè no diu la veritat, perquè la cort està informada que ell deposant ere lo home que se rentave lo cul ab la aygoa beneyta. *Et dixit* que no res, que no és ayxí, que no és veritat.

E interrogat dix que bé té recort com morí la xiqua filla de Johan Coell y de sa muller. Y tantbé ha entès a dir que se li bessà un veyxell de vi, però deyen que los porchs lo-y havien fet bessar. De la archa del blat no'u ha hoyt dir res fins ara. Y que ell no-y és stat ni hy sap res.

E interrogat com pot negar que ell deposant no-y sie estat a matar [f. 13r] la xiqua y bessar lo vi y lo blat de la archa, com la cort és informada que ell hy és stat per tot.

Et dixit que no-y és estat ni hy sap res.

E interrogat si conegué y veu a na Lacaya, muller de Pere Lacayo, que ere endemoniada.

Et dixit que la conegué molt bé y la veu endemoniada. Y li anà a vellar-la algunes nits com ere endemoniada.

196. *Segueix* y après nomenaren al dit Jaumot de Puyo *ratllat*.

E interrogat dix que ha bé tres o quotate anys que son fill vingué de Salàs y li digué «mon pare a Salàs me han dit que us volen pendre per bruyxot, jo us prech que us ne aneu». Y ell li dix que no-u volia fer perquè no era bruyxot, ni-u és tantpoch ni-u vol ésser.

E interrogat dix que bé ha entès a dir que en dies passats morí un fill de Johan Massa, lo quoval se deye Borthomeu y era xiquet. Y ha entès a dir que les dones eren anades a pastar a casa d'en Rugal, y que lo xich se prengué a cridar y plorar y morí molt cuytat. Però ell deposant no sap que porch hy hagués ni may ho ha hoyt dir fins ara. [f. 13v]

E interrogat digué que en dies passats se li morí una nora que se deye Margarida, la quoval deye y digué que ell deposant, perquè se li morien los fills y fillas, que ell deposant les li matave. Y ho deye a molts, y a ell deposant no lo-y gosave dir. Y dita Margarida a son parer ere dona que feye plaés a molts, y son fill no la volie veure. Y per assò ella no lan[±4]e bé ab ell ni ab son fill, per la sua dolenteria. Y per çò creu ell deposant que la dita Margarida deye semblants coses de ell per lo mal que li volie.

E interrogat dix que bé n'ha tenguts de porchs, de negres y de blanchs.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Examen de senyals.

Die XVII octobris M D XXXXVIII in castro de Sort.

Ffisci procurator petit quod attento quod dictus Petrus del Hereu¹⁹⁷ negavit omnia et singula crimina de quibus est publice infamatus et est interrogatus, petit eum recognosci in sua persona si tenet signa que solent teneri las bruyxas y los bruyxots. [f. 14r]

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis mandat recognosci in sua persona si tenet illa signa que los bruyxots y las bruyxas acostumen de tenir.

Et de facto fonch reconegut, y a conexensa de tots los que allí eren paregué que tenie un senyal tot brescat en la spalla squerra. En les exelles tenia prou pèlles rahonablement. E lo dit procurador fiscall requerí ésser-ne levada carta pública.

Testimonis mossèn Johanot Planissoles y Pere Esquerre, scíndich de la coma de Monrós.

197. *Segueix na Ramona cancel-lat.*

Publicació del procés i instrucció de la defensa.

Die XX mensis octobris M^o D^o XXXXVIII° in castro de Sort.

Petit discretus fisci procurator in causa quam agendo ducit contra et adversus Petrum del Hereu àlies Jonanich opidi de Monrós habitator, eum puniri et castigari postquam constat ex meritis presentis inquisitionis illum esse culpabilem de contentis in eadem. [f. 14v] Et si opus fuerit petit de turmens rationem haberi, iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis supradictus et cetera. de consilio sui magnifici domini assessoris, habita predicta inquisitione pro publicata et concessa copia seu eius comunicacione data quem venia pro advocato et procuratore, assignat dicto Petro del Hereu àlies Jonanich ad dandum suas deffensiones terminum octo dierum et intimetur.

Testes sunt magnificus dominus Johannes Plançoles et Petrus Esquerre scindici et cetera.

E lo dit en Pere del Hereu digué y nomenà a·n Jaume M[aur]i del loch de Olp y a·n Johan Martí del loch de Larvent, y a quiscun de ells en sols per a que per ell y en son nom los pusquen deffensar davant lo dit senyor procurador y en sa cort, y respondre y [sensser¹⁹⁸ a la] demanda per lo procurador fiscal contra ell feta, y aplets largament ab poder de substituyr un procurador y molts et cetera. Y aquells revocar et cetera. *Apud acta et cetera.*

Fuit intimatum per me nothario dicto Petro del Hereu in iudicio ipse et eadem die.

Testes sunt proxime dicti.

Die XXI octobris anni presentis fuit intimatum per me, nothario Jacobo M[aur]i, opidi de Olp habitator, in villa de Sort reperto, qui dixit que cert ell no·l pot defensar perquè té alre en què [f. 15r] entendre. Que no·u pot fer, ni·u sap tantpoch fer. Y que cert no·l deffensarà.

Fi de la defensa i petició de turments.

Die XXVIII octobris M^o D^o XXXXVIII° in castro de Sort.

Cum Petrus del Hereu opidi de Monrós in termini deffensorio sibi assignato non purgavit indicia contra eum ex generali inquisitione resultancia, nech dixerit aut allegaverit cur torqueri non debeat, petit et requirit Anthonius Puyoll fisci procurator stacionis marchionatus Pallariensis et vicecomitatus de Vilamur dictum

198. Fig. Ferm moralment; incapaç d'obrar malament, de claudicar (DCVB).

Petrum del Hereu questionari ut ab eius ore proprio confessio habeatur ad interlocutoriam turmentorum assignari petendo. Iuribus fisci salvis vestrum officium humiliter implorando. Iuribus suis dicti fisci procuratoris salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis marchionatus Pallariensis et cetera, de consilio magnifici domini Francisci Besturs iurum doctoris, assignat dictis partibus ad audiendam interlocutoriam questionum ad diem terciam proximam et interim quandocumque et intimetur.

Fuit intimatum per me nothario dicto Petro del Hereu et in dicto castro de Sort ipse et eadem die et anno.

Testes proxime dictis domino Peroto Plançoies et Petro Squerre opidi de Monrós scindicis. [f. 16r]

Acarament entre Pere de l'Hereu i Joan de la Dida.

Die quinta mensis novembris M^o D^o XXXXVIII° in castro de Sort.

Ffonch fet acarament d'en Johan de la Dida ab en Pere del Hereu del loch de Monrós, al quòal foren legides les deposicions fetes per lo dit Johan de la Dida de capítoll en capítoll, que són lo primer capítoll que és en cartes 25 fins en cartes 27.

E primerament li fonch legit lo primer capítol que lo dit Johan de la Dida diu y depòsa contra ell, lo quòal conté en efecte que anaren a casa de Johan Coell una nit y mataren una moçeta et cetera.

Lo quòal Pere del Hereu respongué y digué que mentia y que no·y havia res de veritat. Y deya «oh dr[ut]¹⁹⁹ velaco, y ayxí dieu vós». Y dit Johan de la Dida deya que era veritat tot lo que ell deya, y que ell era bruyxot. Y dit Pere del Hereu deya que no y axí perfedraren los dos per bon spay.

E més li fonch legit lo segon capítol al dit en Pere del Hereu, lo quòal conté en efecte que anaren a casa de Maça y espantaren un minyó et cetera.

Lo quòal digué que no era veritat y que mentia, que ell may hy era estat, y «oh velaco traydor, y ayxò dius tu, que no dius veritat». Y dit Johan de la Dida deya que sí era veritat que ell hy era estat, y que ell lo conexia molt bé per bruyxot. Y dit Hereu deya que no, y que ell no lo·y havia vist. Y ayxí [f. 16v] altercaren per bon spay, la un que sí y l'altre que no.

E més li fonch legit lo tercer capítoll, lo quòal conté en efecte com anaren a enmetzinar lo fill de Pedanchs, que se deya Johanot et cetera.

199. *Concubí; home que comet adulteri; cast. amante, querido (DCVB).*

Lo quòal Pere del Hereu respongué y digué que mentia, que ell no·y era estat, y que era una gran tració. Y deya al senyor procurador «y a·n aquest velaco ignorant vol donar fe y crehensa vostra mercè? Si a ell voleu creure ell hi posarà la meitat de la terra». Y dit Johan de la Dida deya que era ayxí veritat que ell hy era estat, y que no·u podia negar. Y ayxí se li volia aürtar²⁰⁰ dit Hereu per pegar-li. Y lo [un]²⁰¹ deya no, y l'altre sí. Altercaren bé per bon espay.

E més li fonch legit lo quòart capítoll, lo quòal conté en effecte que una nit anaren a casa del moliner y li mataren un fill et cetera.

Lo quòal dix «oh velaco traydor, y com pots dir tal cosa». Y giràs devés los senyors procurador y assessor y dix «senyors, si a·n aquest velaco voleu creure, nosaltres som perduts». Y dit senyor procurador li dix «y si diu veritat per què no·l creurem». Y dit Johan de la Dida deya y dix que ell hy era estat y que ayxí era veritat com ell ho deya. Y ayxí altercaren bé, sobre que la un deya sí y l'altre no, per bon spay.

E més li fonch legit lo quint capítoll, lo quòal conté en effecte que ell y los altres damont nomenats eren estats a [f. 17r] matar a Johan de Castellvill et cetera.

Lo quòal dix que no ere ayxí, que mentia com un gran traydor. Y dix al dit senyor procurador «senyor, com pot creure vostra mercè aquest traydor, que Johan de Castelvill segons fama és mort de mal recapte, que de fam és mort». Y dit Johan de la Dida deya que ell hy era estat. Y ayxí matex altercaren per bon spay, lo un dient sí y l'altre no.

E més li fonch legit lo siseu capítoll, lo quòal conté que una nit anaren a Serra Spina et cetera.

Lo quòal dix que no és veritat sinó que mint com un gran velacho y traydor. Y dit Johan de la Dida deya que sí, que bé era veritat, y que ell hy era y fonch present, y que no·u podia negar. Y ayxí estaren altercant bé per bon spay.

Dictus die dictus magnificus dominus procurator.

Procurator fisci producit processum seu inquisitionem una cum aliis indiciis noviter actitatis in generali inquisitione factam contra Johannem de la Dida, si et in quantum pro se et parte sua facit et contra Petrum del Hereu²⁰² faciunt, petens inseri seu conseri in presenti processu, et dicto Petro del Hereu publicari. Iuribus fisci salvis.

200. *Acometre, envestir impetuosament; cast. arremeter (DCVB).*

201. *Manca.*

202. *Segueix Catharinam cancel·lat.*

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturç iurum doctoris, assessoris sui ordinarii, habitis productis pro publicatis, mandat producta per dictum procuratorem fiscalem in presenti processu inseri seu conseri copiam seu comunicacionem productorum concedendo dicto Petro del Hereu assignat terminum seu dilacionem unius diei ad dcendum et allegandum quit quod dicere seu allegare voluerit et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto Petro del Hereu et in dicto castro ipsa et eadem die et anno. [f. 17v]

Assignació d'advocat defensor.

Dictus die, anno et in dicto castro.

Dictus magnificus dominus procurator generalis de dicto consilio ex suo officio proprio dat et creat in procuratorem seu deffensorem dicti Petri del Hereu, Anthonium Duat, paratorem pannorum lane et cetera, qui dictum mandatum acceptavit et iuravit in posse dicti domini assessoris se pro viribus deffensurum et cetera, et etiam fuit intimatum dicto Duat per me nothario ipsa et eadem die et anno. Testes proxime dictis.

Sentència de turments.

Die sexta proxime dictis mensis et anni.

Petit discretus fisci procurator quod attento quod dictus Petrus del Hereu²⁰³ non se deffendit nech dictus procurator Anthonius Duat illum non deffendit nech in favorem suum aliqua proposuit in sua deffencione, postquem tempus seu dilacio deffensoria est elapsa, ad sentenciam interlocutoriam questionum assignari et in sui favorem et contra dictum Petrum del Hereu promulgari et dari.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs iurum doctoris assignat ad pri[mam] ad sentenciam questionum et intimetur. Fuit intimatum per me nothario, dictus procuratore fisci ibidem in curia presenti, et dicto Petro del Hereu iurus dictum castrum et carceribus detentum personaliter. Et etiam fuit intimatum per me nothario dicto Antonio Duat ipsa et eadem die in dicta villa de Sort.

Aplicació del turment.

Die septima mensis et anno predictorum et in dicto castro.

203. *Segueix Catharina cancel-lat.*

Petit discretus fisci procurator sentenciam superius assignata ad presentem diem et horam, etiam alias ad alium diem assignari et pro se et parte sua fieri et [dari] et contra [f. 18r] dictum Petrum del Hereu.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Francisci Besturs iurum doctoris assessoris sui ordinarii, assignat ad primum diem proximam ad sentenciam [iam] alias superius ad presentem diem assignatam et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto procuratori fiscali in dicta curia re proprio et dicte Ramona et etiam dicto Petro del Hereu in carceribus dictus castri ipsa et eadem die et anno. Et etiam dicto Anthonio Duat eius procurator ipsa et eadem die.

Die octava novembris M D XXXXVIII° in castro de Sort.

Petit fisci procurator sentenciam questionum contra Petrum del Hereu publicari dictumque Hereu questionari donech ab eius ore proprio confessio habeatur vel indicia contra eum existencia fuerint sufficienter purgata, iurans dictus fisci procurator se non habere alias probationes quibus facibus probare possit delicta predictum Hereu comissa quem predictas questiones. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturç iurum doctoris, mandat predictam sentenciam questionem publicari in hunch qui sequitur modum. [f. 18v]

Quia ex meritis presentis processus constat Petrum del Hereu delatum esse publice infamatum et habitum pro malefico, cons[tat] preterea dictum Petrum del Hereu consulvisse algunos suos agnatus [ut] fugeret vel non, eo quia esset facienda inquisicio contra malefficos et malefficas, constat preterea de aliis indiciis sufficientibus ad questiones contra dictum Hereu, ideo et alios, magnificus dominus procurator de dicto consilio interloquendo, pronunciat et declarat dictum Hereu esse questionandum donech ab eius ore proprio confessio habeatur vel indicia contra eum existencia fuerint sufficienter purgata et intimetur. Ffuit intimatum per me nothario dicto Petro del Hereu ipsa et eadem die, anno et loco. Qui dictus Hereu dixit que baldament lo turmenten fins a tant que fos spallat.

E incontinent fonch pres per mestre Johan Martí, lo quoval lo pengà per lo polze dret. Y ayxí com comensà a pugar cridava grans crits «via fora, via fora» molts crits tant grans com del cors li podian exir. Y açò per moltes veguades. Y après deya «Verge Maria, Verge Maria aydat-mi, la Verge Maria aydat-mi». *E dictus fisci procurator requirit publicum confeci instrumentum* que crida tant y lamenta-se tant fort y no plora ninguna làgrima de sos hulls. Y ayxí lo dit senyor procurador de dit consell manà y requerí per mi notari ésser-li'n levada y feta carta pública. Y estigué en dit turment cridant y lamentant-se fort bé per spay de mig quuart o proxime. Y digué que'l ne bayxasen que ell dirie la veritat. Y sots speranza que diria la veritat ne fonch bayxat, y com fonch baix fonch pres de jurament [f.

19r] que diria la veritat del que sabia y seria interroguat. Lo quaal jurament prestà en poder del magnífich senyor mossèn Martí Johan Spolter, procurador general del marquesat de Pallàs, a nostre Senyor Déu Jhesu Christ y als seus sancts y sagrats quoaatre evangelis, en son fet propi sense jurament y en fet de altri ab jurament.

Y fonch interrogat que digués la veritat, y digué que li diguessen què volien; que diguesen lo que volien que digués, que ell ho diria. Y ayxí fonch tornat en dit turment y de adés adés cridava grans crits de via fora. Y ayxí estigué en dit turment tostemps playnent y lamentant-se, dient que mal grat ne hagués Déu de ell y «mal grat ne hage la mia òssa» y ayxí lamentant. Y ayxí estigué en dit turment per tant espay com la mitat de mig quoaart. Y digué que na Coell que ja és morta li n'havia mostrat y que-l bayxasen que ell diria la veritat. Y com fonch baix digué que na Coell, mare que era de na Ramona que ara és presa, li n'havia mostrat.

E interrogat digué que ha bé XX anys que li-n mostrà de la dita art de bruyxeria la dita na Coella, mare de na Ramona. E interrogat digué que no sap com li-n mostrà. Y puy no feya sinó [fr]asquegar, fonch tornat en dit turment per lo polze esquerre. Y cridà tres o quoaatre crits grans, y ayxí après no cridave gens sinó algunes veguades que se queyxava de la spalla dient «ay spalla, ay spalla». Y fonch afluxat y tocave dels peus en terra. Y fonch interrogat que digués la veritat y no volgué dir res. Fonch tornat alzar, que apenas tocava dels peus en terra, y ayxí estigué per espay de quoaatre parenostres, avemarias, credos y salveregines. Y fonch-ne bayxat y fonch deslligat del dit turment. Y lo dit senyor procurador general del dit consell manà li fossen continuats los dits turments et cetera. [f. 19v]

Acarament entre Pere de l'Hereu, d'una banda, Joan de la Dida i Jaume Puyo, de l'altra.

Die nona novembris M D XXXXVIII in dicto castro de Sort.

Instant lo procurador fiscall del marquesat de Pallàs, fonch fet acarament d'en Pere del Hereu ab Johan de la Dida y ab Jaumot Puyo, davant los quoaals foren legides les deposicions fetes per dit Johan de la Dida en son procés en cartes 25, pàgina segona, comensant.²⁰⁴

Primerament en lo capitull primer, que conté la mort de la filla de Johan Coell, y a ell legit hy respongué y digué dit Pere del Hereu, interroguat que-n fonch, que dix que no hy ha res de veritat, que ell no-y fonch en res. E los dits Jaume Puyo y Johan de la Dida digueren que sí ere veritat ayxí com deya [o en] dit capitoll és contengut. Y ayxí li fonch legit tota la deposició del dit Johan de la Dida fins a cartes vint-i-set y fonch interroguat de capitoll en capitoll. Y a tots respongué y

204. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Acaramentum delatorum.

digué que no hy havia res de veritat. Y dits Jaume Puyo y Johan de la Dida deyan tantbé a cada capítol que tot era veritat.

Procurator fiscalis marchionatus Pallariensis producit processum factum contra Jacobum de Puyo una cum aliis noviter actitatis contra Petrum del Hereu, et in presenti processu inseri et seu conseri et petit eundemque Hereu iterum questionari propter indicia noviter proveniencia. Iuribus fisci salvis.

Et dictus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Ffrancis-ci Besturs iurum doctoris assessoris sui ordinarii, mandat producta inseri et seu conseri in presenti processu, concedendo copia [f. 20r] seu comunicacionem omnium productorum noviter actitatorum dicto Hereu et eius procuratori assignando delacionem unius diei ad suas deffenciones proponendas et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto Hereu ipsa et eadem die et anno et loco. Et etiam fuit intimatum sequenti die dicto Anthonio Duat per me nothario et in dicta villa de Sort.

Segona deposició de Pere de l'Hereu al castell de Sort.

Dictorum die, anno et in dicto castro.

*Petrus del Hereu opidi de Monrós deponens,*²⁰⁵ *qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus. Et interrogatus que fuit et monitus per dictum procuratorem et eius assessorem, et monitus qui fuit dixit* que cert que és ver y cert que ell deposant és bruyxot. Y que la dita art de bruyxeria li ha mostrada la mare de aquesta na Ramona, la quaal li digué que si ell volie fer lo que ella li dirie, que anirie molt de bé. Y deu haver de açò dotze anys. Y que si volia apendre del art de bruyxeria, que cada digous goaynaria coinch sous. Y que moltes vegades havia de cerquar dinés, que no li'n caldria cerquar. Y ell deposant fonch content. Y la dita dona, que li deyan Johana de Coell, que-y era venguda de Tírvia, y aquella li dix essent a les farrages prop lo prat, que leshores no-y era lo sementiri, que goardaven unes ovelles pa[ri]des, y ell deposant li prometé que sí que ere content. Y axí lo primer digous que vingué, ell deposant no-s trobà a sa casa, que lo-y demanà la dita na Joana. Y lo segon digous la dita Johana, mare de la dita na Ramona, lo anà a cerquar a sa casa y li dix que anàs ab ella. Y ayxí-l se'n menà y anaren a Serra Spina. Y com foren allà, allí trobaren lo boch de Biterna en forma de un crestó gran y ab [f. 20v] uns grans corns. Y la dita Johana, mare de na Ramona, digué al dit boc, que era lo diable en forma del dit cabró, que ell deposant ja sabia molt bé que era lo diable, y la dita na Johana mare de la dita na Ramona digué al dit boch «senyor,

205. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Tertia delati spontanea depositio.*

veus ací un vasal nou». Y lo boch estava en cap de un torm.²⁰⁶ Y hi anà y li prestà la mà. Y encara que ell deposant li prestà la mà squerra. Y lo dit boch de Biterna tenie la mà freda com un marbre. Y no feren res aquella nit salvo que la dita na Johana Coell li dix que havia a reneguar de Déu. Y ell deposant de fet renegua de Déu. Y com hagué renegat de Déu lavons ven allí lo cabronot aquell, lo quol li dix que havia de ésser son vasall, y ell deposant li dix que era content y lavons li prestà la mà. Y estave sobre lo torm, que era lo diable. Y ayxí se'n tornaren. Y lo diumenge següent que anà a missa, quont alsaren la òstia, la veu tota negra. Y aquella nit hy veu ell deposant que y eren lavons ab ell deposant la dita na Johana Coell, mare de na Ramona, y la dita na Ramona, y na Margarida Rugal, y tantbé hy eren Jaumot Puyo y Francí de Farrer y Johan de Bernatxo. Y ayxí se'n tornaren tots a ses cases.

E més dix interrogat²⁰⁷ que cert ell deposant se és trobat a fer les morts següents, ço és a saber, la minyonesa de Johan Coell y lo minyó de Maça, y a Johan de Castelvill que jahia en lo paller. Y foren-hy ell deposant y los dits Jaumot de Puyo y Johan de la Dida, y las ditas na Ramona y na Rugalla, y tantbé se y eran Francí de Farrer y Johan de Bernaxo a fer dites morts.

E interroguat digué²⁰⁸ que la xiqua de Coell²⁰⁹ la's ofegaren al lit al costat de la mare. Y eren-hi tots los sobrenomenats, y tantbé hy ere Johan de la Dida. Y anaren-hi de nit. Y al matí ja la's trobà morta al costat de sa mare. Y pot haver de la dita xiqua sis o set anys o per aquent. [f. 21r]²¹⁰

E més dix interrogat que'n fonch,²¹¹ que una nit anaren ell deposant y Jaumot de Puyo y las ditas na Ramona y na Rugala. Y anaren a Pahuls y entraren en casa de Johan Coartal. Y entraren per la porta, la quol la obrí lo diable en forma de crestó. Y tragueren un minyó del lit del costat de la mare.²¹² Y tragueren-lo al foch y allí li posaren un poch de ingüent per los morros, y morí dins dos o tres dies après. Les quols metzines li meté aquesta na Ramona en la bocha. Y pot haver de açò bé més de deu o dotze anys. Y ere de la primera muller que hagué dit Cortal.

206. 1. *Penyal o elevació del terreny isolada*. 2. *Pedra o roca molt grossa desagafada del cingle (DCVB)*.

207. *Al lateral ·2·*.

208. *Al lateral ·3·*.

209. *Crida al lateral*: vide in folio 26 pagina secunda capitulo tertio.

210. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, omnes hec confessiones revocantur in folio 22 pagina 2 in principio.

211. *Al lateral ·4·*.

212. *Crida al lateral*: vide in folio 26 pagina 2 capitulo 2 et constat in processu Rugalle folio 32 pagina 2.

E més dix²¹³ que en dies passats anaren a Pobellar a casa de March, y allí li mataren un fill que li deyen Antonicho,²¹⁴ que tenie deu o dotze anys poch més o menys. Y eren-hi ab ell depositant las ditas na Ramona y na Rugalla y Jaumot de Puyo. Y lansaren-li les metzines en lo cap, que les hy lansaren las ditas na Ramona y na Rugalla. Y era la vespra de Sant Quirch.²¹⁵ Y morí dins dos o tres dies après que l'hagueren untat. Y eren dites metzines [en] ingüent. Y ha de açò bé quatorze o quinze anys o poder més.

E més se recorde²¹⁶ que al minyó de Johan Maça hy foren los sobrenomenats a matar-lo.²¹⁷ Y mataren-lo que hy anaren, que l'untaren ab un ingüent. Que l trobaren en lo banch del foch y allí lo untaren. Y anaren-hy de nit en forma de hòmens y persones. Y ere una nit que los de casa de Maça eren anats a pastar al forn de Rugall. Y tenie lo dit minyó prop de tres anys o per aquent. Y deu haver bé cinch o sis anys o poder set anys. Y que no és ver que ningú de ells hy anàs en forma de porchs sinó de persones. Y eren-hy ell depositant y lo dit Jaumot de Puyo y Johan de la Dida y na Ramona y na Rugala. [f. 21v]

E més dix²¹⁸ que quoad mataren a Johan de Castelvil fonch d'esta manera, que tots los sobrenomenats se aplegaren al dit loch de Monrós y anaren al paller de Castelvil. Y allí trobaren a Johan de Castell en lo paller, que ja ere malalt. Y varen-lo untar ab un ingüent que ja té dit, lo quoad portave na Ramona, y li n untaren lo front. Y morí en lo altre dia. Y ha de açò, aquest segar passat ha haguts dos anys.

E més dix²¹⁹ que com volen anar a fer mal, que de uns a altres se avisen. Y que hi han de anar per força, encara que no u vullen hy han de anar. Perquè si no hy volen anar que los diable los pegua ab un toxo o barra de ferre o de coure feyxuch com bell coure. Y com van a fer mal en alguna part y no n poden fer, lavons ne han de fer a alguna persona que ells volen bé y a persones de sa casa y o averies.²²⁰

E més dix²²¹ que cert ell depositant ha hoyt dir que en la coma de Monrós bé n'hi ha de bruyxots, y de bruyxes més. Y cert ne tenen fama en Johan Agulló de Pobellar y sa germana Margarida del dit loch de Pobellar. Y a Pahuls ha entès a dir que na Coloma, muller de Johan de Colom, ere bruyxa. Y a Monrós ha entès a dir

213. *Al lateral* ·5·.

214. *Crida al lateral*: vide in folio 26 pagina prima in finale capitulo primo.

215. *Crida al lateral*: vide quod dicat frater occisi in processu Rugalle folio 32 pagina prima.

216. *Al lateral* ·6·.

217. *Crida al lateral*: vide in folio 26 pagina 2 capitulo 4.

218. *Al lateral* ·7·.

219. *Al lateral* ·8·.

220. *Animals domèstics en general, sien bestiar gros, sien gallinam o conills (DCVB)*.

221. *Al lateral* ·9·.

que Johan Coell de Monrós és bruyxot, y açò ha entès a dir a Johan de Miquell de Monrós. Y per ara açò és lo que li recorda, però si més li recorda ell ho dirà demà, y que hy pensarà esta nit molt bé, lo millor que porà.

*Fuit sibi lectum et perseveravit,
coram dictis dominis procuratore et assessore* [f. 22r]

E més dix²²² que ell depositant moltes vegades com havia menester arsènit o realgar per a fer metzines, anave a una dona que se diu Margarida Puyo, germana que és de Jaumot de Puyo, que ere casada ab Troguet lo moliner, que estigué gran temps de moliner al molí de Monrós. Y la dita Margarida li'n donava, la quaal era bruyxa com ell depositant. Y ella lo havia de son marit que'n comprava per al molí, per a matar-hi las ratas. Y ab los dits arsènit o realgar havia dita dona de la manera que dit ha, y ell depositant ab d'altres feyen-ne compostes y ayxí'n mataven molta gent y'n feyan altres mals.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Ratificació de la deposició.

Die decima mensis novembris M D XXXXVIII in dicto castro de Sort.

Las sobreditas confessions dedalt lo dia passat per lo dit en Pere del Hereu fetas, ditas y confessadas, li foren legidas de capítol en capítol y a cada capítoll respongué y digué. Les dites confessions comensen en cartes XX y acaben al primer de cartes XXII.²²³

Lo quaal al primer capítol digué que Francí de Ferrer y Johan de Bernatxo no hy eren ni·ls hi veu. Lo restant tot és ver ayxí com ell depositant ho ha dit.

Al segon digué que és ver, salvo que a Johan de Castelvill no hy fonch ell a matar-lo ni tantpoch a Francí Farrer ni a Johan de Bernatxo no·ls hi veu ni hy foren en res.

Al tercer diu que és ver salvo que cert dits Francí Farrer y Johan de Bernatxo no hy foren.

Al quuart dix que bés és ayxí ver.

Al quint digué que no hy ha res de veritat. [f. 22v]

Lo quaal quuant li hagueren acabades de legir les predites deposicions, digué y respongué que no hy ha res de veritat y que no ha fets ninguns mals.

222. *Al lateral* ·10·.

223. *Al lateral* ratificantur confessiones delatum.

Dictorum die, anno et loco.

Discretus fisci procurator pro[ducit] noviter actita contra Petrum del Hereu, petens eundem Hereu questionari propter indicia noviter superveniencia. Iuribus fisci salvis.

Et dictus dominus procurator generalis, de dicto consilio, mandat producta inseri et concessa copia seu comunicacione assignat dilacionem unius diei dicto Hereu seu eius procuratori ad suas deffenciones proponendas et alias intendit questionare dictum Hereu et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto Petro del Hereu in dicto iudicio [pre]sente. Et etiam fuit intimatum Anthonio Duat eius procuratore ipsa et eadem die, anno et loco per me nothario.

Sentència de turments.

Die XII proxime dicti mensis et anni.

Discretus fisci procurator petit assignari ad sentenciam questionum contra Petrum del Hereu. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs iurum doctoris assignat ad pri[mam] ad audiendam sentenciam questionum ad primam et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto Petro del Hereu ipsa et eadem die, anno et loco. Et etiam fuit intimatum dicto Duat per me nothario ipsa et eadem die et in dicta villa.

Interrogatori sota turment.

Die XIII novembris M^o D^o XXXXVIII° in dicto castro.

Fisci procurator sentenciam superius assignatam questionum contra Petrum del Hereu fieri dictumque Hereu questionari donech indicia contra eum existencia fuerint sufficienter purgata [f. 23r] vel dictus Hereu ore proprio fuerit confessus crimina per eum comissa [cum] protestacionem, y dictus Hereu non questionetur super criminibus de quibus espontaneam confecionem ipsius vel alios sufficienter constat. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de consilio attendens quod constat per confessionem correorum vel correi dictum Petrum del Hereu esse maleficum plurasque per eum fuisse comissa delicta, constat preterea dictum Hereu esse [datum] in suis dictis et consequenter constat de indicatiis ad questiones sufficientibus, ideo et alios, dictus dominus procurator generalis de dicto consilio interloquendo pronunciat dictum Hereu esse noviter questionandum propter indicia noviter superveniencia donech dicta indicia fuerint purgata vel donech dictus

Hereu ore proprio fuerit confessus crimina per eum comissa et intimetur. Fuit intimatum per me nothario in dicto castro dicta et eadem die.

Et incontinenti fonch pres per mestre Johan Martí ministre o boxí. Lo quoval, ayxí com li ligave una corda al polze esquerre deya que per pahor del turment diria, que ja havia dit més que no sabia. Y que per pahor del turment diria que la aygoa de Gerri tornaria per amont. Y que·ll deyxassen, que tot lo que dedalt havia dit era tot veritat.

E ayxí fonch pres de jurament sobre los sancts quotate evangelis ab la sua mà dreta corporalment tocats que diria la veritat del que sabia y seria interrogat, en son fet propi sens jurament y en fet de altri ab jurament. Y com hagué jurat digué «y [±6] que·m dampna, que si jo dich que só bruyxot diré falsia, y si no acuse dengun de aquests diré falsia».

Y ayxí fonch posat en lo turment, que fonch pengat per lo polze esquerre. Y ayxí com lo comensaven a pujar cridave grans crits que·l bayxassen que ell diria la veritat y «ay mesquí bayxat-mi, que jo diré la veritat». Y cridava grans crits «via fora», «matau-mi» y «ay Verge Maria vullau-mi ajudar». Y ayxí·l bayxaren que cridava que ell diria la [f. 23v] veritat. Y estant assentat en un escambell comensà a parlar y digué que de la art de la bruyxeria li amostrà la dita na Johana de Coell, mare que era d'esta na Ramona que ara està presa açí en lo castell de Sort. Y que ha bé de dotze fins en quinze anys que li·n mostrà de la dita art de bruyxeria.

E més dix que com li amostrà de la art de bruyxeria eren a les farrages prop lo prat de Monrós, que goardaven les ovelles parides, d'esta manera, que la dita na Johana li digué que si volia apendre del art de bruyxeria que hauria molt de bé y prou dinés, y de fet li digué que si volia anar lo digous segons següent ab ella y ell deposant li dix que seria content. Y ayxí lo digous propsegüent la dita Johana Coell lo anà a cerquar y no lo·y trobà. Y après lo altre digous hy tornà a cerquar-lo y·ll trobà. Y ayxí los dos anaren de nit a Serra Spina. Y ab ells hy eren Jaumot de Puyo y na Margarida de Rugall, que ara són açí presos. Y quoad foren allà, ere-hy lo diable en forma de un crestó brunàs, que estava sobre un torm que havia allí. Y la dita na Johana Coell digué «senyor, veus açí un vasall nou que us mene». Y ayxí li prestà la mà ell deposant, encara que li prestà la mà esquerra, que lo diable lo·y digué que la·y prestàs. Y li prometé que seria son vasall. No·s [recorde]²²⁴ si reneguà o no de Déu. Però té recort que lo diumenge pus propsegüent anà a missa, y com lo capellà alsà la hòstia la veu tota negra.

E més dix que cert ell deposant fonch i·s trobà quoad mataren la minyonesa de Johan Coell. Y fonch d'esta manera, que anaren a casa, al lit en la cambra, y allí la croyxiren y offegaren, que al matí ja fonch morta. Y eren-hy ell deposant y Jau-

224. *Manca.*

mot de Puyo, y na Margarida Rugal y na Catharina Ramona que ara són presos ací en lo castell de Sort.

Y en bel sech digué que no hy ha res de veritat y que fassen tot [f. 24r] lo que vullen. Y que-l turmenten bé fins que la spalla hy reste. Y que no hy ha res de veritat. Y que baldament hy resten las spallas y los feges y las freyxuras en lo turment.

Y ayxí fonch pres per lo dit ministre y-l posà en lo turment del polze esquerre.²²⁵ Y abans de posar-lo en dit turment lo féu despullar, y mutaren-li la camisa y vestiren-li un capot,²²⁶ y posaren-lo en dit turment. Y ayxí com lo comensà a pugar, que perdia los peus de terra, cridava grans crits «ay via fora, ajudat Verge Maria del Roser, ajudat-mi» y «ay de mi, jo què faré, la Verge Maria me ajude al bon dret» y «Déu me ajude al bon dret».²²⁷ Y açò digué per moltes voltes. Y ayxí digué «la spalla·n va, la spalla·n va, lo polze·n va». Y ayxí cridant estigué en dit turment bé per espay de mig quuart, y après estigué un poch reposant sobre un scambell y no volgué dir res.

Fonch pengat per lo polze dret perquè no volgué dir res de la veritat, sinó que no n'ere gens. Y ayxí com lo pugaren cridava grans crits «ay Verge Maria ajudat-me al bon dret, Nostre Senyor ajudat-me al bon dret», «Verge Maria de Monsarrat, Verge Maria de Monrós aydat-me al bon dret». Y cridava grans crits. Y tocava del peu dret un poch en terra. Y estigué en dit turment per espay de tres parenostres y avemaries, credos y salveregines. Y fonch-ne bayxat y assentat sobre dit scambell, y estigué un poch reposant en dit scambell.

Y après fonch posat en lo turment de strep de corda, les mans ligades a detràs ab una pedra de pes de una arrova ligada als peus. Y deya «Déu me ajud, Déu me ajud al bon dret». Y ayxí tocava la pedra en terra y los peus sobre la pedra, y parlava bayxet bayxet. Y estigué en dit turment bé per tres parenostres y avemaries, credos y salveregines y fonch-ne bayxat. Y perdé los peus de terra abans no-l ne bayxaren, y ayxí·n fonch bayxat y desligat. Y foren-li continuats los turments *ad primam diem ex officio* per lo dit senyor procurador y de dit consell instant dit procurador fiscall *et [interim] quoandocumque et cetera, et intimetur. Fuit intimatum per me nothario ipsa et eadem die*.

Die XIII novembris M D XXXXVIII in dicto castro de Sort. [f. 24v]

Discretus fisci procurator petit tormenta seu questiones superius continuatas iterum exequi. Iuribus fisci salvis.

225. Segueix estrep de corda cancel·lat.

226. Peça llarga d'abric, generalment de burell o altra roba gruixada, amb mànegues i capulla, que porten els pastors i portaven abans els pagesos en general (DCVB).

227. Bon dret: justícia, conformitat amb la raó (DCVB).

Et dictus magnificus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Francisci Besturç iurum doctoris assessoris sui, mandat dictas execuciones exequi et dictum Petrum del Hereu indiciis questionibus [poni], lo quòal fonch pres per mestre Johan Martí y·ll posà y ligà sobre un banch. Y ab una copa de brases li calfave los peus, y ab una peça de cansalada grassa li untave los peus. Y [de luny de luny] hy antansaren-les-hi un poch. Y apenas li hagueren atansada la copa que ja cridà grans crits que·l traguéssen de allí que ell diria la veritat. Y fonch-hy posada una taula davant. Y com lo·y hagueren levat, ja no volgué dir res, y ayxí li fonch [apartada la post, y ja tornada] cridà grans crits que li traguessen lo foch dels peus. Grans crits «via fora, via fora». Y digué que li apartassen lo foch dels peus que ell diria la veritat.

Y interrogat digué que de la art de bruyxeria li·n mostrà la dita na Johana Coell, mare de aquesta na Ramona, y que ha dotze o quinze anys, y que ja·u digué en estos dies passats. Y que li·n mostrà a les farrages, axí com digué. Lo condu·y, y que après li·n mostrà axí com té dedalt dit. Y que anaren a Serra Espina, y anaren allà al boch de Biterna, que hy era en forma de crestonàs, y que li prestà la mà. Y que de allí anfora se·n tornaren a ses cases. E interrogat digué que·y eren na Rugala y na Ramona y Jaumot de Puyo que açí són presos ab ell a la dita Serra Spina.

E més dix²²⁸ que se és atrobat a fer les morts de la filla de Johan Coell y que hy eren Jaumot de Puyo y na Ramona y na Rugala. Y que la mataren com ja té dit dedalt. Y tantbé és estat a fer totes les morts que dedalt ha dit y axí com dedalt ho ha dit.

Et etiam iuravit que ell diria la veritat en poder del dit senyor procurador general en son fet propi sense jurament y en fet de altri ab jurament. Y ayxí digué que cert per lo jurament que fet ha, que a Francí Farrer y Johan de Bernatxo que no·ls conex per bruyxots, però cert que na Ramona y na Rugalla y Jaumot de Puyo y Johan de la Dida y ell deposant cert són bruyxots y bruyxes per lo jurament que fet ha.

E més digué²²⁹ que a la minyonesa de Johan Coell que la mataren de nit y al costat de la mare. Y que ell nuncha ha deyxat ni reneguat de Déu. Y que haurà uns tres o quòatre [f. 25r] anys que anà a Tremp, y que allí se confessà de un frare que·y havia. Y que despuys no ha fet mal. Y més dix que cert no van sinó los digous a vespre. Y que dels dinés que diuhen que·ls dóna lo diable, que ell deposant no li n'ha donat may. Y que no van tots digous. Y tantbé diu que com van, que lo diable los avisa i·ls diu que vagen en tal part. Y algunes vegades dins poch espay se apleguen tots en un loch. Y que cert ell deposant bé és caygut moltes veguades quòant anaven a fer mals.

228. *Al lateral ·2·.*

229. *Al lateral ·3·.*

E més se'n recorde²³⁰ que anaren al minyó de Coartal a matar-lo ell deposant y na Ramona y na Rugala y Jaumot de Puyo. Y deu haver bé deu anys o més que·l mataren. Que anaren i·l tragueren del lit del costat de la mare y del pare i·l portaren al foch y allí lo croyxiren. I·ll tornaren al lit al costat de la mare. Y morí dins dos o tres dies après que·l hagueren croyxit.

E més se recorde²³¹ que tantbé ell seposant y los dits na Ramona y na Rugala y Jaumot de Puyo foren a matar lo minyó de March que se deye Anthonicho, que ja ere ben gran minyó, que devie tenir sis o set anys. Y anaren-hi de nit a la cambra. Y ell deposant li posà les metzines en lo cap y per los morros. Les quoals metzines hy havia arsènit y realgar, y tantbé hy havia algunas altrás cosas compostas ab lo dit arsènit y realgar. Y ha de açò bé deu o dotze anys.

E més dix²³² que lo minyó de Maça de Monrós tantbé·l mataren. Y hy fonch ell deposant y los dits Jaumot de Puyo y Johan de la Dida y les dites na Ramona y na Rugala. Y mataren-lo d'esta manera, que hy anaren tots pleguats i·l trobaren que [f. 25v] jahia en lo banch. Y allí l'untaren ab uns ingüents que portaven nas Ramona o na Rugalla. Y na Rugalla lo untà, a son parer. Y dit minyó se deye Borthomeu. Y ja tenie lo dit mocet bé cinch o sis anys. Y estave ja en aquelles hores malaltís. Y morí après que l'hagueren untat dins dos o tres dies morí. Y ha bé de açò bé quatre o cinc anys fins en sis. Y tantbé hy era Johan de la Dida.

E més dix²³³ que del minyó de la molinera que no se'n recorde que ell hy sie estat, però que ell hi pensarà. Y tantpoch de les metzines que posaren al fill de Pedanchs no hy fonch ell deposant, ni a Johan de Castellvill tantpoch no·y fonch ell deposant, pur ell deposant no se'n recorda per ara, [però que] si se'n recordara, ell ho diria.²³⁴

Ratificació de les confessions.

Die XVI novembris M D XXXXVIII in dicto castro de Sort.

Fuit extractus Petrus del Hereu a carceribus castris de Sort et in quadam sala ipsius castris et satis procull a bancho iuris et a loco questionum [cui] dixit dominus procurator generalis de dicto consilio «en Pere del Hereu, escoltau lo que us

230. Al lateral ·4·.

231. Al lateral ·5·.

232. Al lateral ·6·.

233. Al lateral ·7·.

234. *Segueix* E lo dit senyor procurador de dit consell a instància del dit procurador fiscal, continuà los turments al dit en Pere del Hereu ad [primam] die proxime et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dicto *ratllat*.

legirà lo tresorer y advertiu bé si és ayxí com vós diguéreu ahyr a XIII dies del present mes. Y mirau-hi bé perquè ascí se tracte del perjudici de la vostra vida. Y si hy haurà alguna cosa que no sie ayxí com vós diguéreu, digau-ho y levar-la'n hem. Y si hy haurà més avant alguna cosa tantbé ho direu y posar-lo-hy hem.»

En cartes 24 en la segona pàgina y en la 25 cartes és contengut y se conté. [f. 26r]

E al capítol que tracta de la mort del minyó de Coartall diu que a Pahuls ni a Pobellar que may n'hi matà ell deposant. Y que al dit minyó de Coartall que ell deposant no hy fonch.

E al capítoll que tracta de la mort de Anthonico fill de March de Pobellar diu que ell deposant may fonch a matar dengun minyó a Pahuls ni a Pobellar.

E lo dit Pere del Hereu a cada capítol dels altres respongué y digué que tot és veritat ayxí com en dits capítols dedalt ho ha dit y allí se conté per lo jurament que fet ha. Que tot és veritat salvo que a Pahuls y a Pobellar no hy és estat que sàpia a matar-hi minyons y minyoneses.

Testes Anthoni Xich y Jaume Aleu.

E interrogat ell si volie dir a na Rugalla y a na Ramona en la cara lo que ell ha dit de elles.

Lo quoad dix que no'ls ho vol dir, que més amaria que'l pengasen que no que las li's portasen davant.

Testes proxime dictis

Die XX mensis novembris M D XXXXVIII in dicto castro de Sort Petrus del Hereu et cetera.

E interrogat digué²³⁵ que'l fill de March de Pobellar que se deya Anthonico y ha de dotze a tretze anys,²³⁶ y que és ver ayxí com dedalt se conté y ell deposant ho ha dit y deposit. Y tantbé hy eren los personages que ell deposant ha dits dedalt en cartes 21 en la pàgina 2, y està intitulat 3. Lo quoad li fonch legit y digué ésser ver. [f. 26v]

E més dix²³⁷ que al fill de Johan Coartall, que li mataren com ell deposant ha dit dedalt. Y que hy eren na Ramona y na Rugalla y Jaumot de Puyo. Y que'l mataren que anaren a Pahuls a casa de Coartall y que'l tragueren del lit del costat de la

235. *Al lateral* ·1·.

236. *Crida al lateral*: vide in folio 21 pagina prima capitulo 5. Constat de hach morte in processu Rugalle folio 32 pagina prima.

237. *Al lateral* ·2·. Constat de hoch malefficio in procesu Rugalle folio 32 pagina 2.

mare i.l portaren al foch. Y allí lo untaren ab un ingüent que li meteren en los morros. [Y eren] metzines, les quoals li meté na Ramona. Y cert fonch ayxí com diu y ja que·u havia dit dedalt en cartes 21 en lo primer capítoll de la primera pàgina, y està intitulat 4, lo quaal li fonch legit.

E més digué²³⁸ que a la moçeta de Coell digué que cert ell deposant y na Ramona y na Rugalla y Jaumot Puyo y Johan de la Dida hy foren. Y mataren-lo com ha dit dedalt en la carta vintena, en la segona pàgina, en lo capítoll 3. Lo quaal li fonch legit y digué que cert és ayxí veritat com en dit capítoll se conté, y eren-hi ell deposant y dits Jaumot Puyo y Johan de la Dida y na Ramona y na Rugalla.

E més dix²³⁹ que al minyó de Maça que hy foren ell deposant y los dits Jaumot de Puyo y Johan de la Dida y na Ramona y na Rugalla. Y que·l trobaren que jahia al foch. Y fonch ayxí com dit ha dedalt en lo dit capítoll a dalt en las cartas 22 en lo capítoll 6 de la primera pàgina, lo quaal li fonch.²⁴⁰

E més dix²⁴¹ que al fill de la molinera ni al fill de Pedanchs ni a Johan de Castelvill, que per cert ell no s'hi és trobat. Per cert en aquelles tres morts ell deposant no s'hi és trobat per sa consciència. Y açò és ayxí veritat.

Fonch-li legit y perseverà [f. 27r]

Testes mossèn Johan de Planicoles y en Pere Esquerre.

E més digué que a la néta de Jaumot Puyo ni al minyó del Lacayo no hy fonch ell deposant per sa consciència.

Testes proxime dictis

Últim acarament entre Pere de l'Hereu i Jaume de Puyo.

Die XXIII novembris M D XXXXVIII in dicto castro.

Fuit interrogato Petrus del Hereu captus et a carceribus dicti castri extractus et in quadam aula ipsius castri fuit interrogato contra Jacobo Puyo que digua de quina muller era fill lo fill de Johan Quoartal que ell diu que ab altres mataren, y tantbé digua quuant temps ha. Et dixit que era fill de la primera muller y que ha bé deu anys o per aquent. Y dit Puyo digué que a ell li par que era de la darrera muller, distinctament no se'n recorde.

238. *Al lateral ·3·*. Constat de hoch malefficio in folio 4 pagina 2 ad finale.

239. *Al lateral ·4·*. Constat in folio 8 pagina prima.

240. *El notari no acaba la frase.*

241. *Al lateral ·5·*.

E més dix que a casa de Coartal que no li par que hy fos²⁴² ni hy sia anat a fer-hi may mall. E lo dit Pere del Hereu dix que sí que hy era i hy fonch lo dit Jaume Puyo a matar-li lo fill. Y dit Hereu dix que a Johan de Bernatxo que no lo hy viu ell pas ni a Barberà de Palau tantpoch.²⁴³

Petició de sentència i termini per a la defensa.

Die XXIII novembris M D XXXXVIII in castro de Sort.

Discretus fisci procurator producit inquisitiones seu processus factus contra Jacobum Puyo, Johanem de la Dida et Margaritam Rugall et Catharinam Ramona²⁴⁴ si et in quantum dicti processus factum pro dicto procuratore fiscali, et contra dictum Petrum del Hereu petens inseri seu conseri in presenti processu. Et etiam petens dictum Petrum del Hereu iuxta eius demerita puniri et cum hiis ad sententiam assignari. Iuribus fisci salvis. [f. 27v]

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturç iurum doctoris, mandat producta in presenti processu inseri seu conseri, concessa copia, concedit quindecim dies ad suas deffensiones proponendas et dandas, habitis productis pro publicatis, concedendo facultatem pro advocato et procuratore et intimetur. Fuit intimatum per me nothario dictus Petri del Hereu in dicto castro ipsa et eadem die. Et dixit y què·m val que·m donen deffenses si jo no puch parlar ab denguns. Et etiam fuit intimatum dicto Anthonio Duat ipsa et eadem die et anno et in dicta villa de Sort.

Assignació a oir sentència.

Divenres a IIII de giner de M D XXXX VIII°.²⁴⁵

A instància del procurador fisqual del marquesat de Pallàs, manà lo senyor procurador general fos assignat a Pere del Hereu del loch de Monrós a hoir sentència per a deluns primer vinent.

Dit dia féu rellació lo notari del present marquesat com havia feta dita intima a Pere del Hereu.

242. *Crida al lateral*: [±5] fuit confessus Puyo in suo processu folio 16 capitulo 4.

243. *Segueix* Dictorum die, anno et loco [±6] die XXIII. Petrus del Hereu interrogato dixit que ell ratllat.

244. et Catharinam Ramona *afegit a la interlínia*.

245. *El text que segueix, escrit un mes i deu dies més tard de la darrera anotació, presenta un tipus de lletra clarament diferenciat, menys cursiva i amb una major claredat en la separació de les paraules.*

1549, gener, 7 [Sort]

Sentència contra Pere de l'Hereu, de Mont-ros, per bruixot.

O. Toledo, ADM, Pallars, llig. 11 doc. 476-2. — R.* Poblet, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 476-2. Microfilm ex O.

En portada:

A 7 de henero 1549

Sentència contra en Pere del Hereu

És estat penjat en Pallars

Pallàs

Monrós

Unde Nós Martí Joan Espolter, cavaller domiciliat a la ciutat de Lleyda, procurador general y alter Nós en lo marquesat de Pallàs y vescomtat de Vilamur per los exellentíssimos senyós Duch y Duquessa de Cardona y de Sogorb, Marquesos de Pallàs et cetera. Vista la enquesta per Nós y provisió nostra rebuda contra en Pere del Hereu del lloch de Monrós instant lo procurador fiscal de dits marquesats y vescomtats; vist lo termini deffensori assignat a dit Hereu donat y la publicació de dita enquesta; vista la interlocutòria dels turmens contra dit Hereu donada; vistes les confessions de dit Hereu fetes en dit turment; vistes les revocations de dites confessions; vistes les repetitions de dits turments; vistes finalment les confessions fetes per dit Hereu fora dels turmens y aquelles plenament ratificades; vista la requesta de dit procurador fiscal instant y requerint dit Hereu ésser castigat conforme a sos demèrits; vista la assignació per Nós feta a dites parts al present dia y hora per a oyr nostra present sentència, la qual a cautela reassignam; vistes totes les coses que poden y deuen commoure nostre ànimo y de qualsevol altre jutge per a bé y degudament sentenciar, los quatre Sans Avangelis davant Nós posats y aquells ab nostra mà dreta corporalment tocats, tenint Déu davant nostres ulls corporals perquè los intellectuals millor vegen y descernesquen la justícia, de consell de mossèn Francesch Besturs en drets doctor, nostre ordinari assessor, seguint la determinació y conclusió en assò feta per sa excel·lència a relatió y consell del magnífich y egregi mossèn Pere Segarra en drets doctor, pronunciam, sententiam y declaram en la forma y manera següens:

E per quant per proprio confessió del dit Pere Hereu nos consta dit hereu en companya de altres ésser anat a Pobellar y haver enmetsinat y mort lo fill de Matheu March de dit lloch; més consta dit Hereu en companya de altres haver enmetsinat un fill de Joan Cortal del lloch de Pahulls y dit fill de Cortal ésser mort dins poch dies aprés de ésser estat enmetsinat; més consta dit Hereu en companya de altres haver enmetsinat una filla de Johan Coell del lloch de Monrós y dita filla

de Cohell ésser morta per dites metsines; més consta dit Hereu en companya de altres haver enmetsinat y mort un fill de Joan Massa del lloch de Monrós; y perquè és interès de la república que semblans malefficis no resten impunits, pronunciam, sententiam y declaram y al dit Pere del Hereu condemnam a ésser pengat per lo coll en alta forca de tal manera que la ànima li sia separada del cos perquè sia càstich a ell y als altres exemple saludable et intimetur.

Francesc Besturs *profatus*

Deluns a VII de giner del any M D XXXX VIII.º

A instància del procurador fiscal del marquesat de Pallàs, manà lo senyor procurador general fos publicada y eixecutada la present sentència contra lo dit Pere del Hereu del loch de Monrós.

1548, octubre, 13, Mont-ros / Sort

Procés per bruixeria contra Margarida Rugall, de Paüls.

O. Sevilla, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 510. — R.* Poblet, ADM, Pallars, llig. 11, doc. 510. Microfilm ex O.

En portada:

13 octubre 1548

Inquisicio recepta instante fisci procuratore

[Coma

Bruxas y Bruxos

Margarida Rugall]²⁴⁶

(...)²⁴⁷ [f. 3r]

Enquesta general i particular de testimonis.

Die XII mensis octobris MºDºXXXXVIII in castro opidi de Monrós.

Joannes Coell, agricola opidi de Monrós,²⁴⁸ testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore marchionatus Pallariensis et vicecomittatus de

246. Anotació posterior.

247. El document comença amb la instrucció del cas, la mateixa per a tots quatre processos.

248. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Cohell testes.

Vilamur, qui prius fuit debite monitus et legitime compulsus. Et iuravit in posse et manibus magnifici domini Martini Johannis Spolter procuratoris generalis marchionatus Pallariensis et vicecomittatus de Vilamur pro excellentissimus dominus ducibus Cardone et Sugurbi marchionibus Pallariensis et vicecomittibus de Vilamur, ad Dominum Deum et eius sancta Dei quatuor evangelia manu eius dextera corporaliter tacta ut diceret et deponeret veritatem omnimodam quam sciat in et super [f. 3v] quibus interrogabatur.

Et interrogatus dixit que ací en lo loch de Paüls de la dita coma de Montrós ha una dona que sa fa dir na Margarida Rugal, vídua, que és estada casada a l'abadiat de Gerre. Y en lo temps que allà prosseguien les bruyxes f[ugí] de allà y se'n vingué assí, y may pus hi és volguda tornar. Y se n'ha portat ací un fill que tenie. Y ayxí matex la dita na Margarida cert té molt gran fama de bruyxa, y se fa metgessa y fa medecines. Y ara ho fa de amagat. Y públicament li'n fan tal fama. Y axò se diu públicament per la dita vila o loch de Monrós y encara per los altres lochs circumvehins, ço és Pobellar y Pahulls.

Ffuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die anno et loco predictis.

Johannes Cuynga, agricola opidi de Pobellar,²⁴⁹ testes et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogatus dixit que ell testes de certa sciència no'u sap, salvo que cert ell testes ha entès a dir que ací en la coma de Monrós en lo loch de Pahuls ha una dona que se diu na Margarida [f. 4r] de Rugall, la qual estave casada a l'abadiat de Gerre. Y persseguint allà la art de bruyxeria en lo abadiat de Gerre fugí de allà y se'n vingué ací, y may pus hi és tornada. Y se ha venuda una her[etat] que tenie allà. Y ha entès a dir que fa medecines y se fa metgessa. Y mirant les sintes de aquels que ella metgeya, que conex quin mal tenen. Y si ho ha fet bruyxes ho coneix mirant y midant les cintes. Y cert assí li'n fan mala fama que és bruyxa. Y tantbé ha entès a dir a un que se fa dir Quoartal de Pahuls, que la dita na Margarida Rugal li ha metzinat un fill seu ab un cogombre.

E ayxí matex ha entès a dir a un que se diu Pere de Agnès de Pobellar, dies ha ja passats, que ell testes ere anat a demanar de consell si casava un seu germà que se fa dir Pere Johan a casa de Rugall de Pahuls o si'll casave a Gramenet; perquè na Margarida de Rugal, que havia de ésser sogra de son germà si lo matrimoni si fos fet, tenie gran fama de bruyxa. Y cert la dita Rugalla té fama de bruyxa y per tal tenguda y reputada per tota la coma de Monrós.

249. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Coyna.

E ayxí matex interrogat dix que ha entès a dir a algunes persones, no's recorde qui eren los que·u deyen, que lo any passat, que mossèn Bernadí de Planisoles, catslà de Monrós, se barallà ab en Johan Agulló y ab en Pere Rugall, los quòals lo Agulló és balle de la comanda y lo Rugal ere arrendador de la comanda,²⁵⁰ y sobre los delmes de la [terra] [f. 4v] del pach²⁵¹ de Mestre Pere. Y la baralla fonch molt gran entre ells, y tantost se enmalaltí dit senyor mossèn Bernadí de Planisoles. Y per aquella baralla deyen que tenien sospita que li havien donat algun mal bocí.²⁵² Y açò deyen dels dits Agulló y de la dita na Rugall. Y dit mossèn Bernadí morí prou cuytat que no li durà la malaltia sinó vuyt dies.

Ffuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die anno et loco

Johannes de Miquell, agricola opidi de Monrós,²⁵³ testes productus et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogatus dixit que ell testes de certa sciencia no ho sap, salvo que ha entès a dir que na Margarida de Rugal del loch de Pahuls, viuda que és, és bruyxa. Perquè un dia essent en lo obach de Monrós li dix a ell testes la dita Margarida de Rugal, parlant de una sa cunyada que se ere morta, la quòal se deye Dolça de Rugall, y dita Margarida dix que si la dita Dolsa fossa estada en amistat ab ella que no serie morta, perquè estaven barallades.

Dictis die anno et loco

Johannes Maça, agricola opidi de Monrós,²⁵⁴ testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogatus dixit que cert en lo loch de Pahuls ha una dona que se fa dir Margarida de Rugall vídua que és. Y ha entès a dir que fugí del abadiat de Gerre, que estave casada y fugí per bruyxa perquè en aquelles hores les perseguien allà, y se'n vingué assí. Y despuys essent y estant ací en lo loch de [f. 5r] Pahuls,²⁵⁵ venien a pendre bruyxes y bruyxots, y ella se'n fugí y anà a Leyda, y allà stigué un any o dos.

250. *Es refereix a la comanda hospitalera de Susterris, amb drets i possessions a la coma des del segle XII.*

251. «Els Pacs» són uns terrenys de cultiu propers a Pobellà, repartits entre les diverses cases del poble.

252. *Mal bocí: menjar metzinós (DCVB).*

253. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes de Miquel.*

254. *A la part superior del foli següent, escrit per una mà coetània, Joannes Massa.*

255. *Segueix vingué un[a notícia] que ratllat.*

Y la dita na Margarida usa de metgeyar y fa medecines a uns y a altres. Y ell testes hi és anat engoany perquè tenia malalt un seu fill a pregar-la que, si fer ço podia, li volgués valer. Y ayxí la dita Margarida ab ses preguàries vingué a sa casa y manegà lo dit seu xich que havie tres o quatre dies ere nat. Y manegat-lo hagué, se trobà millor. Y la dita Margarida dix que ere son mal fredor. Y manegat-lo hagué dix que ere son mal fredor. Y masteguà fenoll y posàli'n per la persona. Y no li'n féu altra cosa que ell testes sàpia ni ves. Y vingué de nit y se'n tornà de nit. Y ja com ell testes hi anà a pregar-la que li fes salut y que'l vingué a veure lo dit son fill, li dix que no hi irie sinó que ell testes la tornàs acompanyar aquella matexa nit a sa casa. Y ayxí lo-y prometé ell testes. Y tantbé cert que de nit hi anà ell testes a cercar-la y de nit la menà a sa casa. Y tantbé de nit y aquella matexa nit la-y tornà acompanyar.

Y cert tantbé ha entès a dir a na Johana de Rugal del loch de Monrós, que en dies passats vingueren a la dita na Margarida Rugal, vídua, per a que fes medecines al fill major y hereu de Montaner d'Ertà, y que digué als missatgers que eran Jaumó de Montaner y un altre que no hi havia dengun perhill. Y despuys que los dits missatgers se'n foren anats digué a la dita na Rugalla de Monrós que no escaparia de aquella malaltia. Y ayxí morí de aquella malaltia.

Y ayxí matex ha entès a dir quòant la muller de Jaumot de Puyo del dit loch de Monrós ere malalta, que anaren al metge de Larvent, y dita Margarida Rugall digué que tant bon recapte hi hauria donat ella com lo metge de Larvent.

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 5v]

Die XIII mensis octobris M^oD^oXXXXVIII^o et in dicto castro de Monrós.

Johannes Coartal, opidi de Pahuls,²⁵⁶ testes productus pro parte et instante fiscis procuratore et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogatus dixit que en dies passats ell testes tenie malalta la sua muller y anà a cercar una dona, metgessa que és, que se fa dir Margarida de Rugal del loch de Pahulls, vídua que és, que fonch casada en temps passat en lo abadiat de Gerre. Y la dita Margarida vingué a sa casa y feya-li algunes pregàries. Y la dona se trobave tostamps més mal. Y un dia li dix a ell testes la dita sa muller que se deye Johana «Ay de mi que aqueixa dona me mata a mi!». Y deya-ho per la dita Margarida de Rugall, metgessa. Y ell testes anà y digué-li a la dita metgessa na Margarida «Com va assò que ma muller me ha dit que ab lo que li feu, que vós la matau?». Y la dita na Margarida Rugal no li tornà denguna resposta sinó que bayxà lo cap y se n'anà devés casa sua. Y après may pus hi tornà ni la veren més per a que fes medecines ni pregàries a la dita sa muller.

256. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Cortal testes.

Tantbé un que se feye dir Sebrìà March quòndam, del loch de Pobellar, gendre que ere de ell testes, anà ab la horina de la dita sa muller a cerquar la metgessa de Montesclat. Y com fonch allà la horina fonch mudada, hagueren estat bon spay a tornar-la. Y com la hagué tornada dix-li a dit Sebrìà March que si la dona que la metgeyave no la havia toquada despuys que aquella horina ere presa, que no hi havie perhill dengun. Y lo dit Sebrìà li dix a ell testes «Aquesta metgessa la haurà²⁵⁷ [f. 6r] acabada de matar ara com jo só estat a la altra metgessa, perquè veu la aygoa en la ampolla com jo volia partir, que ella metgeyave en aquelles hores a ma sogra». Y ayxí delint delint morí, que tostemp deye que la dita metgessa la matave.

Y tantbé trameté ell testes a'n Jaume Palau a fra Ramon Sans, que era de Viu, y que usave de medicina. Hi'll menà, y com foren prop de sa casa de ell testes digué al dit Jaume que ell li demanave que què serie de la malalta, muller de ell testes. Y dit fra Ramon li digué a ca[±6] que aquesta Margarida de Rugall és lo Diable y fa molt mal. Y arribà a sa casa y ell testes y sa muller ja eren allí. Y al matí dit fra Ramon se'n volie anar y ell testes li dix que no se n'anàs, y dit fra Ramon que sí. Y ayxí com se n'anave, ell testes li donà tres reals y li dix lo dit fra Ramon «Aquesta Margarida de Rugall és lo Diable». Y callà y no volgué dir-li més res.

E interrogat dix que en dies passats li dix a ell testes un que se fa dir Senct Pere, que és de Viu de la Lavata, que si estave ací una dona que se fahia dir na Margarida Rugall, vídua. Y ell testes li respongué y digué que sí, que bé hi estave, «per què ho demanau?». Dix dit Senct Pere: «Jo tenia càrrech de demanar-li un formage per a una sa germana, però no lo-y vull demanar perquè en Leyda la han presa per bruyxa, y un son nebot la n'ha treyta a escusa que ere prenyada. Y per ço no lo-y vull demanar». Y açò li dix dit Senct Pere que li ajudave a segar. Y cert que ere fugida de ací del dit loch de Pahuls perquè deyen y vingué fama que volien pendre les bruyxes y los bruyxots. [f. 6v] Y tantbé se ere ja fugida de l'abadiat de Gerre perquè fehian allà persecució de les bruyxes, y cert li'n feyen tal fama que per ayxò ere fugida.

E interrogat dix que cert que la dita na Margarida Rugall use de medecines y que no indicha orines dengunes sinó que li porten alguns senyals dels malalts o de les malaltes, o les cintas o cabels o altres coses. Y allí ella se n'aparte ab los senyals que li porten. Y ha entès a dir que pren algunes mides y fa alguns conjurs sobre los senyals que li porten. Y ab ayxò coneix los mals, y fa les pregàries o medicines que ella usa.

E interrogat dix que ell testes té ara un fill seu que està molt malalt y de molt mala gana. Y digueren-li que anàs a saber del un capellà que se fa dir mossèn Leonart, que està a Larvent a vecari. Y ell testes hi trameté un que se fa dir Pere Agulló, fill de Johan Agulló del loch de Pobellar, estudiant. Y portà-li una cinta del dit son

257. *Segueix morta ratllat.*

fill. Y com fonch allà no la volgué veure gens segons li dix lo estudiant, y dix-li «Si jo mateix lo h[avi]e, no hi sabria conèixer res». Y ayxí arribà a sa casa dijous a vespre pus proppassat y toqua-l a les mans y a les canelles, y mira-l-se molt en la cara y li dix «Johanot, haveu vós pres res de algú, que n'hajau mengat?». Y dit Johanot son fill deya que no havia pres ni mengat res de algú. Y dit mossèn Leonart li dix «Y lo cogombre que teniu al cos vós [f. 7r] de ahont lo haveu hagut?». Y lavons la muller de ell testes li dix que ell havia portat un dia tres cogombres, y que havia comprats los dos y l'altre li havian donat. Y dit Johanot dix que cert ell havia comprat dos cogombres de la dita na Margarida Rugall, vídua, y un que li n'havia donat. Y lo que li havia donat se mengaren los dos, ço és la muller de ell testes, madrastra que és de dit Johanot son fill. Y dita sa muller digué que ella no n'havia mengat sinó una [ta]llada y que lo dit Johanot se havia mengat lo altre cogombre. Perquè a la muller de ell testes la prengué gran mal y se li unflaren los morros, y après se li carreguaren tots de mal y de b[rot]s negres. Y per ço tenen sospita que ab aquell cogombre que li donà la dita na Margarida Rugal, vídua, lo ha metzinat. Y cert en tal sospita la tenen y cert que lo dit son fill està molt mal y flach y ab molt perhill de morir. Y ha de açò que li-s comensà lo mal a dits son fill y a sa muller bé tres setmanes o un mes o per aquent.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die anno et loco.

Anthonius Puyo, habitator opidi de Monrós,²⁵⁸ testes productus et nominatus pro parte fiscì procuratore et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et dixit que ha una dona a Pahuls que se fa dir Margarida de Rugal, vídua que és, que és bruyxa. Y se diu tant [f. 7v] públicament que ningú no se'n cela²⁵⁹ ni se'n [±4]. Y se fa metgessa, que metgeye a molts. Y uns quoants anys ha que se n'anà y fugí a Leyda. Y fugí per bruyxa o perquè volien pendre en aquelles hores les bruyxes y los bruyxots ací en la coma de Monrós, y estigué a tornar bons dies. E un dia li digué en la cara un que se fa dir mestre Johan Rocha, texidor de Monrós quòndam, que si ella anave a metgeyar a sa fillola, filla que ere de Johan de Maça de Pahuls, que ell se'n passaria les mans de ella. Y après li dix dita Margarida que ella lo·n faria veure en alre,²⁶⁰ y no se'n parlà més.

Fuit sibi lectum et perseveravit

258. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Anthonius Puyo.*

259. *Celar: Amagar, ocultar (DCBV).*

260. *Variant dialectal de «altre» (que ella la faria visitar per una altra persona).*

Dictis die anno et loco.

Petrus Squerra, opidi de Monrós habitator,²⁶¹ testes productus et nominatus pro parte et instante fiscì procuratore et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogatus dixit que cert ha entès a dir ell testes que na Margarida de Rugal, vídua que és del loch de Pahuls, és bruyxa. Y açò se diu molt públicament per los dits lochs de Monrós, Pahuls y Pobellar.

Et interrogat dix que la dita na Margarida Rugal, vídua, com ja té dit, és molt gran bruyxa y és ja fugida d'esta terra per bruyxa perquè vingué nova per esta coma que volien pendre las bruyxas, y ella fugí y se n'anà a Leyda. Y trobant-se ell testes en la ciutat de Leyda li digué una sa germana que li digués una veritat ell testes. «[Si faré] [f. 8r] si la sé», dix ell testes. Dix dita sa germana «Han-me dit que la dita ma germana és fugida per bruyxa». Y ell testes li dix que ell no ho sabia destinctament per què ere fugida, però que ab ella ho porie saber.

Y dita Margarida Rugall se fa metgessa, y no vol metgeyar sinó de amagat que algun no ho sàpia. Perquè l'altre dia, poch temps ha que vingué a fer salut a Hierònima de Maça del dit loch de Monrós, y cert millorà. Y en molts altres lochs va a fer salut o medecines amagadament honsevilla que vage.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Deposició de Margarida Rugall al castell de Mont-ros.

Dictis die anno et loco.

Margarita Rugal vídua, uxor que fuit Bartholomei Peralba quondam, opidi de Useu²⁶² abbaciatus de Gerre, testes productus et nominatus pro parte et instante fiscì procuratore et cetera. Et iuravit sicut primus testes et cetera.²⁶³

Et interrogata super prevecione et cetera. Et dixit super predicta prevecione nichil scire.

Et interrogata dixit que may és stada presa sinó una veguada que fonch presa ací en lo castell de Monrós perquè se barallà ab un capellà [f. 8v] que se deya mossèn Bernat de la Era, del loch de Olp, vicari que era de Monrós.

261. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Petrus Esquerre.

262. Segueix Pahulls ratllat.

263. A la part superior del foli següent, escrit per una mà coetània, Margarita Rugall delata.

Interrogada fonch encara si fonch o és stada presa en altra part sinó assí.

La quaal respongué y digué que no. Y après estigué ayxí pensant en si y dix que sí, que és stada presa en la ciutat de Leyda ha bé prop de XX anys o per aquent.

Interrogada per què fonch presa en Leyda.

La quaal digué que no sap per què fonch presa perquè nuncha li digueren per què la tenien presa. Y estigué presa bé sis o set dies.

E interrogada dix que ella si la demanen als parts va·y, y usa de madrina y pren les criatures. Y tantbé algunes veguades usa que si s'enmalaltexen les criatures o les cria[dor]es y la demanen, va·y. Y a les criatures les enboliqua y perfuma ab bones herbes que se cullen lo matí de Senct Johan. Y que algunes veguades los unta lo cor ab oli dolç o mantegua dolça, y algunes veguades los hi posa algunes cardades de lana. Y ayxí se remedien moltes veguades.

E interrogada dix que no sap fer altres medecines ni tampoc sap [de d]evinar ni fer conjurs²⁶⁴ ni altres coses, salvo que cert ella deposant sap una oració que la diu quòant algunes persones volen que fassa alguna cosa a algunes criatures. Y estant males ella deposant [bé] diu la oració següent:

«Déu y la Verge Maria y mossèn senct Pere y mossèn senct Johan, per son camí van. Encontraren lorp galant. Diques lorp galant ahon vas? A mengar-me'n la carn y [beure'm] la sang de tall persona». Has de nomenar la persona qui és malalta. Y lavons diu «No faràs pas. Vés-te'n alt en la montanya a rompre lo pols y mengar les herbes salvatges.» Y dir lo pater noster y la avemaria y senyant-se. Y ayxí·n millora molts.

E interrogada dix que una moça la·y mostrà, que era de Brescha, que venien de lo abadiat de Gerre fins ací, que se deye Margarida de Millero, de Brescha.

E interrogada dix que algunes veguades li han portat cintes y cabels de persones. Y que com les hi portaven ella feye lo senyall de la creu tres vegades davant los cabels o cintas y deya lo pater noster y la avemaria y la oració predita. Y se sentia ella molt carreguada, que lo mal de aquelles persones per qui ella deya la oració se li posave sobre les sues spalles. Y com lo mal se carregave a ella deposant, affluxa-ve an aquelles persones que tenien lo mal y li portaven les cintes o los cabells.

Interrogada dix que ha bé quinze o setze anys que ella deposant usa de la sobredita [art].

264. *Segueix interpolada i amb els folis sense numerar la relació dels crims comesos, la qual transcrivim al final juntament amb la sentència, tal i com apareix en el procés de Jaume de Puyo. La resta de la deposició de Margarida està anotada en un foli sense numerar.*

E interrogada dix que se'n vingué de l'abadiat de Gerre perquè no·y tenia parent ni amich. Y tantbé que se ere barallada ab un que se deye Bernat Baga, gascó, que ere casat al mas de Useu. Lo quoad sobre unes garbes la acusà a Gerre davant mossèn Baylle, que ere procurador de l'abadiat de Gerre, lo quoad li manà a pena de deu liures que scombrassés²⁶⁵ lo mas. Perquè tantbé en aquella temporada eren en lo any de les morts y per ço la tenien en sospita, perquè ere estada a Monrós y moriren-se a Monrós. Per ço no la volien en dit mas de Useu ni la·y deixà tornar. Y ayxí se'n vingué ací al dit loch de Monrós y despuys se n'és anada a Pahulls.

E interrogada dix que bé vené cogombres, un diner, a un que se fa dir Johanot de [Coart]all, que li'n donà [tres] o quoadre. Los quoads cogombres comprà ella deposant a la [P]obleta, a fira de Senc't Bortomeu. Y tantbé·n donà un cogombre a la muller de Colom de Pahulls y a sa comare de Viulant que se diu Johaneta.

E interrogada dix que bé és anada a dormir a las montaynas, a dormir a las pletas ab son fill, perquè és pastor. Y anave·l a veure y vesitar perquè estave algunes veguades malalt, altres perquè l'havia menester y altres perquè li bogassen una terra de son germà a la pleta de la Bassa.

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 9r]²⁶⁶

Deposició de Margarida Rugall al castell de Sort.

Die XVI mensis octobris M^o D^o XXXX VIII in castro de Sort.

Margarita Rugal vídua, uxor que fuit quondam Bartholomei Peralba, opidi de Useu²⁶⁷ et nunch vero in opido Pahulls habitatrix, in castro de Sort capta et detenta, que prius fuit debite monita et legitime compulsa ut diceret²⁶⁸ et deponeret veritatem omnimodam quam sciat in et super quibus interrogabatur.²⁶⁹

Et primo fuit interrogata et respondendo dixit que ella nuncha ha haguda baralla denguna ni qüestió ab lo dit mossèn Bernadí de Plançoies.

265. fig. Obligar a anar-se'n d'un lloc les persones o coses que hi estaven (DCBV).

266. Segueix interpolada i amb els folis sense numerar una còpia de les declaracions de Joan de la Dida i el minyó Joan de Puyo, de manera similar a la resta de processos. A continuació, es reprèn la numeració amb la segona deposició de la delada al castell de Sort.

267. Buseu al text.

268. Dicerere al text.

269. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Depositiones delate primo loco.

Et interrogata dixit que ella deposant may ha tenguda denguna qüestió ni baralla ab na Dolça Rugall, muller d'en Johan Simó Rugal, cuynada de ella deposant del loch de Monrós, la quaal és morta. Bé és ver que ab son germà algunes vegades se barallaven y havia qüestió.²⁷⁰ [f. 9v]

E interrogada com pot negar que no haje haguda qüestió ab la dita Dolça Rugall, cunyada sua, com la cort sie informada que en dies passats, essent ella deposant en la vila de Monrós parlant de la dita Dolça, que ere morta, ab un home, digué ella deposant que si la dita Dolça hagués tenguda amiatat ab ella deposant, no serie morta.

Et dixit que tostemps hy és estada en bona amiatat ab la dita Dolça y que may ho ha dit ella deposant a dengú que si la dita Dolça hagués tenguda amiatat ab ella deposant que no serie morta.

E interrogada dix que ella deposant no ha fetes medecines algunes al fill d'en Johan Maça, bé que haurà o pot haver bé dos mesos que lo dit Johan Maça un vespre ja de nit anà a sa casa y la preguà que anàs a veure un seu fillet que tenia malalt. Y ella hi anà y com fonch allà lo xich estave ab los ulls tancats. Y ella deposant demanà fenoll y portaren-li'n, y ella deposant ne mastegà y posà-li'n per la persona. Y dix a sa mare que'n mastegàs ella tantbé y que li'n donàs per la boqua, y axí-u feu. Y tantost lo xich obrí los ulls. Y la dita sa mare lo tornà a emboillar y tornà-l al lit. Y tantbé li dix que el perfumàs. Y en la mateyxa hora se'n tornà a sa casa. [f. 10r]

E interrogada dix que no sap que ningú vingués ni li digués que fes medecines al dit fill de Montaner d'Erta sinó una dona que li digué que, si li podia valer, que li fes plaer; que li valgués. Y primer la pregà que hy anàs que Montaner la-n pregave. Y ella no-y volgué anar ni li féu res, ni may homes denguns hy anaren per tal casa. Ni sap ella deposant fer medecines, salvo que mossèn Anglada rector qui ere de Monrós li feye mostra de fer una bevenda per a dones, ço és que prenia ex[aliya]²⁷¹ y ysop y bollian en un topí, y de dues escudelles feyan tornar a una. Y deya·ls que·n beguessen tant calt com poguessen. Y ab allò despuys ansà ella deposant ho ha mostrat a moltes dones. Y tantbé deya y ha dit a algunes persones que per a verí prenguessen veribena y la picassen y exetassen ab aygoa, y que beguessen de aquella aygoa y ab una poqua de mell, que era molt bona per a contra verí. Y may ne ha donat ella a dengú sinó que·ls ho mostrave.

E interrogada com pot negar que no-y vingués homes com la cort sie informada que hy anà a cerquar-la Jaumot de Montaner y un altre home y que ella deposant los digué que no-y havia perhill, y après digué al loch de Monrós a algunes perso-

270. *Segueix questionegave ratllat.*

271. *Achilea millefolium* (Milfulls)?.

nes que no escaparia lo fill de Montaner de aquella malaltia. Y ayxí [f. 10v] morí de aquella malaltia.

Et dixit que bé hy porien ésser venguts però que cert ella deposant no té tall recort que may hy sien venguts. Però cert ella deposant nunca digué que lo dit fill de Montaner no tenie perill, y après que digués a Monrós que no escaparie tantpoch ho digué.

Et interrogata dixit que may ella deposant no féu pas medecines ni pegats alguns a la muller de Johan Quoartal del loch de Pahulls, bé que és ver que ella deposant la anà a veure y en compaynia de na Esquerra de Monrós. Y la dita na Esquerra li féu un peguat [o] barret de sera²⁷² al cap.

Interrogada com pot negar que ella deposant no haje fets pegats a la dita Johana muller de Johan Quoartal com la cort sie informada que ella deposant li féu pegats encara que la dita Johana se'n trobave molt mal, com [f. 11r] més anave més. Y lo dit son marit, ço és Johan Coartal, li dix a ella deposant “què és açò que ma muller me ha dit que vós la matau ab los peguats que li feu”, y ella deposant abayxà lo cap y se n'anà a sa casa que may pus hi tornà a veure-la ni a fer-li més medecines ni peguats.

Et dixit que may en tots los dies de la sua vida ha fets pegats a la dita na Coartall ni altres persones, ni que tampoch lo dit Coartall may li digué que ella li mata-va la muller ayxí com se diu.

Et interrogata dixit que ella deposant no sap ni ha vist ni oït dir que la orina de la dita na Cortal trametessen a Montesclat a la metgessa. Ni tampoch li feya ella deposant medecines dengunes ni may [viu] a fra Ramón Sanç que vingué a vesitar la dita na Coartal. Y ayxí tampoch no'l li ha fet ni féu medecines dengunes a la dita na Coartall, abans bé ha fet més bé que no mal. Bé que ella deposant [f. 11v] li digué a na Esquerra que li fessen un barret de sera al cap ab ensens, y ayxí la dita na Esquerra los lo féu lo barret de la dita sera y ab los ensens.

Et interrogata dixit que no sap pas que la dita na Coartall estigua malalta, bé que la dita na Coartal tostemp té mal als morros, que ja [ho té] de sa collita.²⁷³ Lo dit Johanot de Coartal bé és cert que és malalt. Y ja abans no compràs los cogombres a ella deposant ja ere malalt. Y deyen que se ere alassat²⁷⁴ jugant a pilota y que

272. La cera del Corpus, o sia, dels ciris que es cremaven en la processó del Corpus, la posaven antigament per les portes de les cases, i era creença que les defensava de malas-trugança. Encara hi ha gent devota que duu al damunt coquetes de cera del Corpus com a preventiu contra mals espirituals i corporals (DCVB).

273. Ésser una cosa de la pròpia collita: ésser producte propi, no après o copiat d'altri (DCVB).

274. Lassar: cansar, fatigar (DCVB).

tenie gran mal de cos. Y açò deya sa madrastra un dia que li demanaven com se trobave. Y dix dita sa madrastra que son pare ere anat a Tremp al metge y que li havia dit que no-y havia perill de metzines però que se ere alassat.

E interrogada dix que bé és ver que en dies passats que li digué a ella deposant en Johan de la [Ro]cha, texidor de Monrós, a ella deposant, que [f. 12r] si ella deposant²⁷⁵ no anave a fer medecines a la sua fillola que ere filla de Johan de Massa del loch de Pahulls, que ell se'n la[varia] las mans de ella deposant.

Et interrogata dixit que ella deposant may ha fetes medecines algunes a Hieronima de Massa muller de Johan de Massa del loch de Monrós.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Examen de senyals.

Die XVII octobris M D XXXX VIII in castro de Sort.

*Fisci procurator petit quod attento quod dicta na Margarida*²⁷⁶ *Rugall*, interrogada que fonch, y negua y ha negat les coses que és públicament infamada, per ço suplich y requer a vostra mercè que mane que sie reconeguda en la sua persona si té los senyals que les bruyxes y los bruyxots acostumen de tenir.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis [f. 12v] *mandat recognosci in sua persona* si té los senyals dels quòals²⁷⁷ les bruyxes y los bruyxots acostumen tenir. La quòal fonch reconeguda y fonch [trobat] que tenie dos senyals tots brescats, la un en la spalla drete y l'altre en la spalla squerra. Y en las exellas, en los chors, no tenia gens de pèls. Y paria que en los chors de les exelles no n'hi tenia gens, abans bé paria que fossen rasos. Y en la squerra tenia que paria que·ls se hagués rats suqarrats. Lo dit procurador fiscal requer y suplicha a vostra mercè senyor procurador, mane levar-li'n carta pública.

Testes sunt magnificus dominus Perotus Planicoles et Petrus Squerra.

Publicació del procés i instrucció de la defensa.

Die XX mensis octobris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Discretus fisci procurator marchionatus Pallariensis in causa quam agendo ducit contra et adversus Margarita Rugall, vídua opidi de Pahulls de la coma de

275. *Segueix feya medecines algunes ratllat.*

276. *Ramona cancel·lat.*

277. *Segueix és públicament infamada ratllat.*

Monrós [f. 13r] habitatrix, eam puniri et castigari postquam constat ex meritis presentis inquisitionis illam esse culpabilem de contentis in eadem, et si opus fuerit petit de turmentis provideri seu rationem haberi. Iuribus fisci semper salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter, procurator generalis supradictus et cetera, de consilio magnifici domini assessoris sui, habita predicta inquisitione pro publicata et concessa copia seu eius comunicacione dataque venia pro avvocato et procuratore, assignat dicte Margarite Rugal, vidue, ad dandum suas deffenciones terminum octo dierum et intimetur.

*Testes magnificus dominus Perotus Planicoles et Petrus Squerre scindici.*²⁷⁸
[f. 13v]

E la dita Margarita Rugal nomenà en procuradós seus a·n Pere Rugal del loch de Pahuls, germà seu, y a·n Jaume Palau del dit loch de Pahulls y a·n²⁷⁹ Pere de G[±4] del loch de Guiror *habitatores*, y a quiscun de ells en sols per a compàrer davant lo dit senyor procurador y en sa cort y a plets largament ab poder de substituyr un y molts procuradós et cetera. *Apud acta* et cetera. Y a·n Johan Sebrà de Larvent. *Fuit intimata per me nothario dicte Margarite Rugal in iudicio.*

Testes proxime dictis.

Fonch intimat a·n Pere Rugal y a·n Jaume Palau del loch de Pahuls per en [Bart]homeu Castellvill balle de Monrós ab una intima a [XXI] del mes de octubre del any M D XXXX VIII, [ja hy ha] relació sua.

Fi de la defensa i petició de turments.

Die XXVIII mensis octobris M D XXXX VIII° in castro de Sort.

Cum Margarita Rugal opidi de Pahulls vídua in termino deffensorio sibi assignato non purgavit indicia contra eam ex generali inquisitione resultancia, nech dixerit et allegaverit cur torqueri non debeat, petit et requiret Anthonius Puyoll fisci procurator stacionis marchionatus Pallariensis [et vicecomit]atus de Vilamur dictam Margaritam Rugall questionari ut ab eius ore proprio confessio habeatur ad interlocutoriam turmentorum assignari [f. 14r] petendo. Iuribus fisci salvis vestrum officium humiliter inplorando.

*Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis dictorum marchionatus et vicecomitatus de consilio [...]*²⁸⁰ *assignat dictus partibus*

278. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, publicatur inquisitio.

279. Segueix Johan Sebrà y a·n ratllat.

280. Espai en blanc.

ad audiendum interlocutoriam questionum ad diem tertiam et in termi quando-cumque. Iuribus fisci salvis et intimetur. Fuit intimata per me notario dicte Margarite Rugal in iudicio presente et cetera. Ipsa et eadem die.

*Testes proxime dictis Perotus Planisoles et Petro Esquerre opidi de Monrós scindicis cumbe de Monrós.*²⁸¹ [f. 15r]

Acarament amb Joan de la Dida.

*Die quinta mensis novembris M D XXXX VIII° in castro de Sort.*²⁸²

Ffonch fet acarament d'en Johan de la Dida, pres y en les presons de Sort detengut, ab na Margarida Rugal, als quòals fou legida la deposició del dit Johan de la Dida en cartes XXV y pàgina segona, qui és lo primer capítoll, que conté en effecte que els ab altres van anar a casa de Johan Coell y allí metzinaren una moçeta et cetera.

La quòal Margarida digué que mentia per la bocha quiscvull que ho digués. Y dit Johan de la Dida digué que sí que bé era veritat que ella era y és bruyxa, y és estada ab ell y ab los altres ayxí com ha dit y deposat. Y la dita na Rugalla deya que no és ayxí. Y ell que sí. Y la dita na Rugalla se li aremeté per pegar-li ab lo puy y ja casi que l'aconseguie y ayxí alterquant estigueren bé y perfedrant per bon espay.

E més fonch legit lo segon capítoll a la dita na Margarida, lo quòal conté en effecte que anaren a casa de Maça y espantaren un minyó.

La quòal respongué y digué que mentia, que no era veritat. Y en Johan de la Dida deya que sí, que ayxí era veritat. [f. 15v]

E més li fonch legit lo tercer capítoll lo quòal conté com anaren a metzinar lo fill de Pedanchs.

La quòal digué que no hi és estada gens, que és velaco²⁸³ i que no diu veritat. Y dit Johan de la Dida digué que sí que és ayxí com [ell] diu y ha deposat dedalt. Y ayxí altercaren, lo un dient que sí que era veritat y altre deia que era falsa. E més li fonch legit lo quarto capítoll lo quòal conté que una nit anaren a casa de la molinera y la mataren un fill.²⁸⁴

281. *Segueix interpolada i amb els folis sense numerar la sentència, que transcrivim al final.*

282. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Acaratur delata cum Joanne de la Dida.*

283. *Vellac / Vellaco: Astut, enginyós per a enganyar; cast. bellaco (DCVB).*

284. *un fill afegit a la interlínia.*

La qual com li fonch legit digué que és falsa, que ella no hi és stada, abans bé [ment]. Y dit Johan de la Dida digué que sí és bé veritat, és ayxí com jo he dit.

E més li fonch legit lo quint capítol de les predites deposicions que conté que tots los dedalt nomenats y ella dita na Margarida eren estats a matar a Johan de Castelvill ayxí com ja dedalt se conté.

La quoa Margarida Rugall digué que no és veritat y que [ment] per lo coll.²⁸⁵ Y dit Johan de la Dida digué que ayxí és ver com ell ho ha dit y depositat. [f. 16r]

E més li fonch legit lo siseu capítoll lo quoa conté que una nit anaren a Serra Spina y que hi eren ab ells, ço és ab los damont nomenats, dues dones de Moncor-tés.

La quoa diu que no és veritat, que no hi és estada. Y dit Johan de la Dida deya que era ayxí veritat. Y ayxí altercaven la un dient no y l'altre deya sí. Y ayxí se departiren.

Dictis die, anno et loco.

*Procurator fiscalis producit processum seu inquisitionem factam contra Johannem de la Dida, [si]et in quantum pro se et parte sua et contra Margaritam Rugall fac[iunt], petens inseri seu conseri in presenti processu, inseri et continuari seu conseri et dicte Rugall publicari.*²⁸⁶ *Iuribus fisci salvis.*²⁸⁷

*Et dictus magnificus dominus procurator, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs iurum doctoris, mandat producta per dictum procuratorem fiscalem inseri seu conseri in presenti processu*²⁸⁸ *seu comunicacionem productorum, dicte Rugalle assignat terminum seu dilacionem unius diei ad dicendum et allegandum quit quid dicere seu allegare voluerit et intimetur. Fuit intimata per me notario dicte Rugale ipsa et eadem die, anno et loco.*²⁸⁹ [f. 16v]

Assignació d'advocat defensor.

Dictis die, anno et in dicto castro.

Dictus magnificus dominus procuratoris generalis de dicto consilio ex suo proprio officio dat et creat in procuratorem seu [defens]orem dicte Rugale, hono-

285. Mentir per la gola, o pel coll, o per la barba: *expressions amb què antigament s'indicava intensivament la mentida malèvola (DCVB).*

286. *et dicte Rugall publicari afegit a la interlínia.*

287. *Al lateral:* una cum aliis noviter actitatis in generali inquisicione.

288. *Segueix co co sense cancel·lar.*

289. *Al lateral:* habitis productis pro publicatis.

rabilem Anthonium Duat paratorem pannorum lane et cetera, qui dictum officium mandatum suum²⁹⁰ acceptavit et iuravit in posse et cetera [domini] assessoris si pro viribus deffensurum et cetera.

Testes sunt proxime dictis scindicis.

Et incontinenti fuit intimatus dicto Anthonio Duat procuratori predicto, et dominis procurator generalis concedit sibi copia seu comunicacionem inquisicionis seu processus contra dictam Rugala factum, dando facultatem recipiendi advocati, assi[g]nando²⁹¹ eidem terminum unius diei ad deffensiones proponendas pro parte dicte Rugale.

Testes proxime dictis. [f. 17r]

Aplicació del turment.

Die septima novembris M D XXXX VIII° in castro de Sort.²⁹²

Petit fisci procurator sententia interlocutoriam questionem publicari contra Margaritam Rugal iuxta assignacionem per [vos] dictum procuratorem super eius factam. Iuribus fisci salvis.

Et dictus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Francisci Besturs iurum doctoris, assessoris sui, mandant sententiam questionum contra dictam Margaritam Rugall publicari in hunch qui sequitur modum:

«Cum ex meritis presentis inquisicionis constat Margaritam Rugall esse publice diffamatam et habitam pro maleffica, constat que dictam Rugall esse sufficienter indiciata ad questiones sup[portandas], ideo et alias dictus dominus procurator mandat dictam Rugalla ad questionis subticii donech indicia [f. 18r] contra eam existencia fuerint per questionis sufficienter purg[ata] et intimetur.» Fuit intimata per me notarium dicte Margarite Rugalla in [±5]stare.

Et instante fisci procurator supradicta sententia fuit debite execucioni deman-data in hunch infrascriptum modum:

La quoa! fonch presa per mestre Johan Martí, ministre o boxí, y li posà una corda al polze esquerre y la pugà en lo ayre. Y deya «la Verge Maria me ayde» y deya «o Senyor de tot lo món a la Verge Maria me coman» y «o Verge Maria ajudau-me» y «Verge Maria de mon cor vullau-me ajudar» y «Qui'm pot dir que jo sia

290. *mandatum suum afegit a la interlínia.*

291. *Manca.*

292. *Segueix Cum Margarita Rugal infra terminum deffensorum sibi assignatum per se vel per suum procuratorem ratllat.*

de [tall ars]» y «Verge Maria vullau-me ajudar». Y cridava «via fora» grans crits «via fora» y [paria que] ploràs y [no volia ±12] ni li'n exien làgrimes dengunes. Y requirí lo dit procurador fiscall ésser-li feta carta pública que encara que plore que no li exen gens de làgrimes dels ulls. Y dit senyor procurador general manà ésser-li'n feta carta pública intimata per mi notari. E digué dita na Rugala que la bayxassen que ella diria la veritat. Y com fonch baix digué que si volia que ella digués lo que sap, ho ha entès a dir de altres.

Y puy no volgué dir res fonch tornada en lo dit turment del polze y fonch pengada per lo polze dret. Y ayxí la pugà lo dit ministre en lo ayre y cridava «ay via fora» per moltes vegades. Y algunes vegades cridave molt grans crits «ay Verge Maria». Y estigué en dit turment per spay de un bon mig quoat o per aquent y [f. 18v] digué que la bayxassen que ella diria la veritat.²⁹³

Confessions sota turment.

Y [sots] speransa de dir la veritat fonch bayxada del dit turment. Digué que havia hoyt dir que Agulló y sa germana són bruyxot y bruyxa, y tantbé Matheu lo que és entrat en casa de G[±4], que se diu Matheu Castell, que és vengut de Maynanet de Pobelar. E tantbé digué que la muller d'en Pere Esquerre li'n fan fama que és bruyxa. Y fonch tornada en dit turment y no perdé los peus de terra que ja digué que la bayxassen que ella dirie la veritat. Y ayxí fonch bayxada del dit turment.

Interrogada digué que ha bé de XI en dotze anys que ella deposant aprengué de la dita art de bruyxeria y que li'n mostrà la filla de na Artala, que era casada [ja] ab Johan Francesch, y ere amiga de Fra Raimon, lo quaal [estava] a Gerre. Y anant y venint de Useu a Monrós passant per Gerri li'n mostrà. A la quuala Artala la pengaren a Gerre per bruyxa. Y li'n mostrà en lo dit loch de Gerre. Y li dix que si ella volie fer lo que ella li dirie, que no pasarie necessitats de fam ni de set y [que viurie] molt de bé. Y ayxí li dix si volie anar ab ella, y ella deposant li dix que ahont volie anar, y la dita filla de na Artala muller que era de Johan Francesch li dix que a Senct Sebastià a matar un bou. Y ayxí anaren les dues y anaren a casa de Johan Baro y mataren un bou, lo quaal mataren que li meteren unes metzines en la bocha y morí dit bou dins tres dies après lo hagueren metzinat.²⁹⁴

293. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Confessiones facte in tortura.

294. *Al lateral 1. (tots els capítols de la confessió estan numerats, i alguns contenen referències a ratificacions posteriors).*

És ver que quoant li hagué promès que faria lo que ella volria, la féu jurar. Y com hagué jurat la besà y abràssà per darrere lo diable en forma de crestó.²⁹⁵ Y tantbé li dix que havia a renegar a Déu y a la Verge Maria y a pendre lo Diable per senyor. Y ella la-y prometé, però no volgué renegar a Déu ni a la Verge Maria.²⁹⁶ Y anaren a l'areny de Gerri, y allí vingué lo diable en forma de un crestonàs y li prengué la mà y lo prengué [f. 19r] per senyor. Y los cavalcà per darrera, y tenia lo membre fret com tota la mala ventura y tot rastianós.²⁹⁷ Y après de allí anfora anaren aquella matexa nit a Perameya. Y anaren a casa del pr[ior] y mataren-li un maxo ab unes metzines que li feren. Y li posaren per les orelles y per la bocha. Y eren-hi tantbé la mare de Johanet de Useu y na Conilona que ara darrerament és morta, del loch de Gerre. Y deu haver de açò, par-li que ja era mort lo prior.

E més avant²⁹⁸ anaren una nit a casa del perayre de Gerri y bessaren-li un poch de vi que tenia. Y eren ella deposant y la mare de Johanet de Useu y la dita na Artala y la dita na Conilona. Y aquella matexa nit que bessaren lo vi, com hagueren besat lo vi anaren a casa de Bruguer y alí mataren un minyó en la casa del dit Bruguer.²⁹⁹ Lo quòal era ja horch que no sabia anar ni parlar. Y mataren-lo ab que'l gaffà a la gola y'l escanà. Y deya dita Artala que perquè lo dit Bruguer li havia fet algun fàstich o feta. Y açò era y fonch tot de nit, y ha de açò bé nou o deu anys de son parer.

E més una altra nit³⁰⁰ que lo Diable los havia dit que anassen a fer mal, y anaren-hi y no'n pogueren fer, li dix lo Diable que matassen una filla sua. Y ayxí de fet mataren una minyonessa de la dita Artala, la quòal mataren ab que la dita sa mare na Artala la se matà, que la scanà.³⁰¹ Y era ja una xiqua que tenie dos o tres anys y molt boniqua. Y deu haver deu o onze anys. Y eren-hi la dita sa mare, la mare de lo dit Johanet de Useu que se deye Marquesa y ella deposant. Y tantbé n'hi havia de altres però ja són mortes. Y lo Diable hy ere en forma de una gran [cuc] hota. [f. 19v]³⁰²

E més interrogada digué³⁰³ que en la coma de Monrós hy coneix a'n Pere del Hereu y a'n Jaume de Puyo que ací són presos, del loch de Monrós,³⁰⁴ y a Johan de la Dida y sa mare, y Agulló y sa germana, són bruixots y bruixas. Y aquestas

295. per darrere lo diable en forma de crestó *afegit a la interlínia*.

296. ni a la Verge Maria *afegit a la interlínia*.

297. y tenia lo membre fret com tota la mala ventura y tot rastianós *afegit a la interlínia*.

298. *Al lateral 2*. Confessiones hius pagine ratificantur in folio 27 pagine prima.

299. *Crida al lateral*: non constat de hoch malefficio.

300. *Al lateral 3*.

301. *Crida al lateral*: non potuit aliter constare de hoch malefficio.

302. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Confessiones torture.

303. *Al lateral 4 · 1· (a partir d'aquest capítol se superposen dues numeracions)*.

304. *Segueix y a Johanot de Puyo fill de Jaume Puyo ratllat*.

conex molt bé que són bruixots y bruixas y són anats en sa compaynia, bé que de Agulló y de sa germana no'n sap ella deposant sinó per l'oyt a dir.³⁰⁵

E més dix³⁰⁶ que ella deposant y la dita na Artala y la Marquesa de Enseu, y la Scrivana y la Tamborina de Spuy, y totes anaren a casa de Pere Rugal germà que és de ella deposant. Y tenie una minyonesa. Y tenint aquella, [com hi anés] a dormir ab ella deposant, hy vingueren totes les predites y metzinaren la dita xiqua del dit son germà que se deye Graciana.³⁰⁷ Y mataren-la que li meteren unes pólvores, que li meteren per la bocha, que eren metzines, y morí dins set o vuyt dies. Y la dita moçeta matà ella perquè li va veure una gandaya que sa mare li havia donada. La quaal gandaya digué que ella pensave que era na[tu]ra que la hagués donada a ella deposant que li era filla, que no a la néta. Y las ditas pólvoras portaven las ditas Escrivana y Tamborina. Y poch après mataren un rossí del dit Pere Rugall, son germà,³⁰⁸ que'l metzinaren totes las preditas.

E més diu y deposa interrogada³⁰⁹ que ella deposant y³¹⁰ Jaumot de Puyo y Johan de la Dida, y na Fava de la Torre la viuda, y la vella, y la muller de [±2] rullant filla de Fava, y tots anaren a casa de Francesch Senaller de la Torre y tragueren un minyó fill d'en Francesch Senaler.³¹¹ [f. 20r] Y tragueren-lo del lit del costat de la mare y en la matexa casa en un pati o sala ab las mans lo van croyxir y tornaren-lo al lit al costat de la mare y morí dins tres o quatre dies.

E més dix³¹² que ella deposant y Johan de la Dida y sa mare y na Fava de la Torre de Capdella y Jaumot de Puyo, anaren a casa de la molinera de Monrós³¹³ y tragueren del costat de la mare un fillet petit que no havia sinó vuyt o quinze jorns que ere nat quont hy anaren.³¹⁴ Y·ll tragueren del lit del costat de la mare y portaren-lo a la farrage de Maça y de Pedanchs. Y tiraven-se'l de un en altre.³¹⁵ Y tornaren-lo al costat de la mare al lit y en lo altre dia morí ayxí en la vesprada.

305. *Al lateral* Confessiones huius pagine ratificantur in folio 26 pagine prima. *Al lateral segueix* Pere del Hereu, Jaume de Puyo, Joan de la Dida y sa mare y Agulló y sa germana de Pobellar [viuda] ratllat.

306. *Al lateral* 5 ·2·

307. *Crida al lateral*: vide quod dicat pater in folio 30 pagine 2 in finale et mater folio 34 pagine prima.

308. *Crida al lateral*: constat de hoch malefficio ubi in proxime notatur.

309. *Al lateral* 6 ·3·

310. *Segueix* Pere del Hereu ratllat.

311. *Al lateral* constat de hoch malefficio folio 25 pagine 2 in finale et pagine sequentem in processu de Puyo.

312. *Al lateral* 7 ·4·

313. de Monrós *afegit a la interlínia*.

314. *Al lateral* vide quod dicat in folio 26 pagine 2 [in finale al quart] et cetera.

315. tiraven-se'l de un en altre *afegit a la interlínia*. *Segueix* [per cap del un miguet] *afegit a la interlínia ratllat*.

*Fuit sibi lectum et perseveravit
coram dictis dominis procuratoribus
et assessore et coram domino Petro Planisoles.*

Acarament entre Margarida Rugall i Jaume de Puyo.

Die octavo mensis novembris M D XXXX VIII in castro de Sort.

Ffonch fet accarament de la dita na Margarida Rugal ab en Jaume Puyo, a la quoval foren legides les deposicions del dit en Jaume Puyo de cartes 15 fins a cartes vint-i-una. E legides a cada capítoll que dita na Margarida Rugalla és nomenada per correa o malefficha per lo dit Jaumot Puyo, fonch interrogada dita Margarida Rugalla si és ayxí o no.

Y respongué y digué al primer que no és veritat que son fill ne [f. 20v] sia de la dita art, bé que ella és bruyxa y hi és anada ab les bruyxes una estibada³¹⁶ y après se n'és retreta.

E més fonch interrogada o li foren legi[t] lo tercer³¹⁷ capítol lo quoval [conté en] effecte que mataren un minyó a casa de Bernaxo et cetera.

E digué que no·y sap res.

E après fonch interrogada [sobre lo quoart] capítoll que contenia que [anaren] a casa d'en Johan Bernatxo y li mataren una moçeta et cetera.

E digué que no·y fonch ella en res.

E lo dit Jaume de Puyo deye que sí, que bé ere veritat.

E més fonch interrogada sobre lo quint capítoll que conté que feren esbalsar una egoa de Johan de Bernatxo et cetera.

E digué y respongué que no·y sap res y que no és veritat.

E lo dit Jaume de Puyo digué que cert és veritat.

E més fonch interrogada sobre lo siseu capítoll que contenie que havian mort un bou a March de Pobellar et cetera.

Et dixit que ella no hi és stada en res y no és veritat.

316. *Estada en un indret durant l'estiu; cast. estiaje, veraneo. Especialment: a) Temporada que passa el bestiar a la muntanya, que sol ésser des de Sant Miquel de Maig a Sant Miquel de Setembre (DCVB).*

317. *lo segon cancel-lat.*

E lo dit Jaume de Puyo digué que sí que és ver tot lo que ell deposant ha dit y deposat en lo dit capítol. [f. 21r]

E més fonch interrogada sobre lo vuytè que conté que mataren un fill de la molinera de Monrós et cetera.

E digué la dita na Margarida, digué que bé és ayxí la veritat però com ella arribà a la porta de casa ja bayxaven lo minyó i'll portaven a les farrages. I'll tornaren al lit y morí en l'altre dia o en l'altre. Y cert hi foren ella deposant y Pere del Hereu y na Ramona y Johan de Bernatxo. A son parer non pot dir distinctament. Y tantbé hi era Johan de la Dida.³¹⁸

E lo dit Jaume Puyo digué tot és veritat.

E més fonch interrogada sobre lo novè capítol, lo quotal conté que mataren a Peret de Lacayo un minyó o minyona et cetera.

E respongué que no·y és stada ella deposant.

E lo dit Jaumot de Puyo digué que és veritat ayxí com ell deposant ha dit.

E més fonch interrogada sobre lo honzè,³¹⁹ que conté que mataren a Johan de Castelvil.

E la dita na Rugala digué que no·y era stada ella gens.

E lo dit Jaume Puyo³²⁰ digué que és ver y cert ayxí com ell deposant ho ha dit dedalt. [f. 21v]

Et mes li fonch legit lo 14 capítoll lo quotal conté que anaren a casa de Jaume de Puyo y mataren un minyó et cetera.

E dix que no és veritat.

E dit Jaume de Puyo digué que sí que és ver ayxí com ell ho ha dit y deposat.

Et mes li fonch legit lo quinzè capítol lo quotal conté que a Estell mataren lo gendre de na Baltezara que se deye³²¹ Johanot de Pere [Bous] et cetera.

E digué y respongué que mentia per mig de la gola.

E lo dit Jaumot de Puyo digué que ayxí és veritat com ell ho ha dit y deposat dedalt.

318. I'll tornaren al lit y morí en l'altre dia o en l'altre. Y cert hi foren ella deposant y Pere del Hereu y na Ramona y Johan de Bernatxo. A son parer non pot dir distinctament. Y tantbé hi era Johan de la Dida *afegit a la interlúnia*.

319. *Segueix* interrogada *sense cancel·lar*.

320. Johan de la Dida *cancel·lat*.

321. *Al text* jeye.

E més li fonch legida la deposició del dit Jaumot de Puyo que està en cartes 20 pàgina segona al principi, que conté y parla de la xiqua de Johan Coell et cetera.

Et dixit que no·y sap res.

E lo dit Jaumot de Puyo digué y respongué que tot és veritat com ell ho ha dit y deposat dedalt.

E més li fonch legit l'altre capítol següent que parla del fill de Johan Maça et cetera. E fonch interrogada ella si hi fonch quòant lo mataren lo dit [f. 22r] minyó.

Y respongué y digué que no·y fonch ni hi és estada ella dita na Rugala en res.

E lo dit Jaumot digué que si que és veritat tot ayxí com ell ho ha dit y deposat.

E més fonch interrogada sobre lo capítoll que tracta com metzinaren lo fill de Pedanchs et cetera.

E la dita na Rugalla digué que no·y és stada en res.

E lo dit Jaume Puyo diu que que és ayxí tot veritat com Johan de la Dida ho ha dit y ell deposant tantbé ho ha dit y deposat.

Dictis die, anno et in dicto castro.

Fisci procurator³²² producit inquisitionem factam contra Jacobum Puyo si et in quantum pro se et parte sua facit et contra Margaritam Rugall petens inseri seu conseri in presenti processu. Et terminum deffensurum dicte Rugalle assignari infra quem suas proponat deffenciones et alias de novis questionibus provideri propter nova indicia supervenientia. Iuribus fisci salvis.³²³

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de dicto consilio mandata producta in presenti processu inseri seu conseri concedendo copiam seu comunicacionem productorum per dictum procuratorem fiscalem et noviter actitatis, [f. 22v] assignando terminum unius diei ad suas deffenciones profferendas et intimetur. Fuit intimata per me notario dicta et eadem die et anno et in dicto castro dicta Margarita³²⁴ et etiam fuit intimato dicto Anthonio [Duat] per me notario ipse et eadem die, anno et in domo suo.

322. A l'inici Petit ratllat.

323. Al lateral producit inquisitio seu processus Jacobi Puyo.

324. dicta Margarita afegit a la interlínia.

Sentència de turments.

Die nona mensis novembris M D XXXX VIII in dicto castro.

Petit discretus fisci procurator quod attento quod dicta Margarita Rugal per se vel per suum procuratorem nihil allegavit pro sua deffencione eandem questionare propter indicia noviter perveniencia iuribus fisci salvis et ad sen[tenciam] questi[onum] assignari.

Et dictus magnificus dominus procurator generalis de dicto consilio assignat ad sentenciam questionum ad presentem et intimetur. Et iuribus fisci salvis.

Fuit intimata per me notario dicte Margarite Rugalla et etiam fuit intimato per me notario dicto Anthonio [Duat] eius procuratore ipsa et eadem die, anno et loco et in dicta villa de Sort.

Aplicació del turment.

Die X novembris M D XXXX VIII in dicto castro.

Discretus fisci procurator petit sentenciam questionum publicari dictam Margaritam Rugallam questionari donech indicia noviter superveniencia fuerint sufficienter purguata cum protestacione quod dicta Rugala non questionatur [f. 23r] nech interrogatur de delictis de quibus per propriam confessionem eiusdem vel alios sufficienter constat. Iuribus fisci salvis.

Et magnificus dominus procurator generalis, de consilio magnifici domini Ffrancisci Besturs iurium doctoris assessoris sui ordinarii, attentis novis indiciis supervenientibus sufficientibus ad questiones, mandat dictam Rugalla iterum questionari donech dicta indicia fuerint sufficienter purgata et intimetur. Fuit intimata per me notario dicte Rugalle ipsa et eadem die, anno et in dicto castro.

Et instante dicto fisci procuratorem de mandato dicti domini procuratoris et de dicto consilio fonch presa per mestre Johan Martí, y li ligà les mans a detràs y la posà en lo turment de strap de corda.³²⁵ Y ayxí com la alsava que ja volia perdre los peus de terra que cridà que la deyxasen que ella diria la veritat.³²⁶ Y axí la abayxaren o affluxaren, y assentada en un scambell.

325. *Strapada*: Suplici en què un reu era alçat amb les mans lligades a l'esquena amb una corda, que s'amollava en arribar a certa alçada i s'aturava a poca distància d'en terra produint la dislocació dels membres del reu (DCVB).

326. *Al lateral* vide ratificationem [harum] confessionum in folio 27 pagine 2 in finale.

Confessions sota turment.

Y digué³²⁷ que ella se és trobada [en] la mort de la moçeta de Coell y més digué que hi coneix que són de sa compaynia lo pare de aquest Jaumot Puyo y na Palau la vella que ja és morta, y la mare del dit Jaumot de Puyo, y aquesta na Ramona y sa mare que se deye na Johana de Coell que ja és morta. Y tantbé era de sa compaynia Johan Pere Lacayo quòndam que ja és mort. Y tantbé hi era Francino Agulló de Pobellar quòndam y na Saurina, la àvia de aquestos Saurins que tantbé és morta. Y tantbé hi era na Agnès quòndam que era muller de Jaume de Agnès, sogra de aquest Pere de Agnès. Y na Marcha que se deye Sebelia de March. Y tantbé hi ere Canut, [aviu] que era de aquest Canut de Pahulls. [f. 23v] Y tantbé era de sa compaynia lo sogre de aquest Johan de Bernaxo y sa muller que se'n va anar y f[u]gí. Y tantbé sen ere na Ca[±1]a d'Anchs que tantbé se n'anà. E tantbé hy conex que són de sa compaynia y de la dita art, [ço és] a Monrós hy coneix a-n Pere del Hereu y a Jaumot de Puyo y a Johan de la Dida, y³²⁸ a Pobellar y conex-[ni] ayxí [serts]. Y parà que no volgué dir res més.

E interrogada digué que no sap més. E lo dit senyor procurador de dit consell manà que fossa posada en lo dit turment de strep de corda. Y pugà-la en lo dit turment. Y digué que la bayxassen que ella diria la veritat.

Y interrogada digué³²⁹ que ella y la mare del minyó de Bernaxo mataren lo minyó de Bernaxo y una minyonessa.³³⁰ Y andós los mataren la mare y ella cada un per la veguada. Y mataren-los d'esta manera, que anaren a fer mal y no'n podien fer. Y tornaven a sa casa de la dita na Bernaxa y mataren lo fill que era de la dita na Bernaxa [f. 24r] y eren-hy ab elles³³¹ Jaumot de Puyo y Canut lo vell y na Johana de Coell de Pahuls y na Johana de Coell de Monrós y aquest Pere del Hereu a son parer que tantbé ere y és³³² bruixot. Y deu haver del minyó dotze o quatorze anys y de la minyonessa deu haver nou o deu anys, y la moçeta havie bé sis anys o per aquent. Y aplegaren-se al pla de la Portella, y allí ere lo boch de Biterna en forma de crestó tot sarnós. Lo quoad deya «oh los meus vasals, bé siau venguts». Y demanave·ls que li diguessen quins mals havien fets, y cada uns li contaven quins mals havien feyts, dels quoads per ara no se'n recorde. Hi·l·ls prometie que·ls donarie dinés, hy·l·ls ne donave. Y eren uns dinés negres. Y si·ls tenien de cinch dies

327. *Al lateral* 1.

328. *Segueix* y [en Peret] de la muller del Hereu que està ací pres lo quo *ratllat*.

329. *Al lateral*: 2.

330. *Crida al lateral*: revocat in folio 28 pagine prima etsi al segon, et non revocat delata in totum; et constat de hoch maleficio in processu de Puyo folio 23 pagine 2.

331. eren-hy ab elles *afegit a la interlínia*.

332. y és *afegit a la interlínia*.

anlà, [tots] se'ls tornaven tots negres. Y paria que havia creus y non [li·n] tenien gens de creus sinó unes s[ta]l]etes. Y de allí anfora anaren a matar lo dit minyó de Bernaxo. Hi·l mataren que ella deposant los untà ab un ingüent que portaven ella deposant y la dita na Bernaxa, mare dels dits minyó y minyonesa, lo quotal los possaven per lo pits³³³ aval devés lo cor. Y ayxí mataren molt cuytats ayxí lo dit minyó com la minyonesa cada un dins tres o quatre jorns. Y lo minyó morí que·l portaren a sencta Lúcia, que fugien per la peste que darrerament és passada, y morí a sencta Lúcia. Hi·ll suterraren a la sglésia de Areny. Y tantbé hy era un que se deya Guillem Maça de Pahuls, que [havia un] de dits xichs.

E més dix³³⁴ que a la Ramona que ara és presa, la veu y fonch a casa de Johan Coell quuant li mataren la minyonesa y li besaren lo vi. Y hi foren ella deposant y dita na Ramona y los dits Pere del Hereu, Jaumot de Puyo, Johan de la Dida. Y tantbé li par hy era Johanot fill de Jaumot [f. 24v] de Puyo. Y la mataren³³⁵ que la trageren del lit del costat de la mare y la portaren en la saleta. Y la untaren ab un ingüent que tenien en un pot. Lo quotal untaren per lo pits y morí dins dos o tres dies a son parer. Y cert ella deposant portave lo dit pot de les metzines que era de na Bernatxa. Y puy no volgué dir bé la veritat, fonch manassada que la posaraven en lo turment.

E interrogada digué³³⁶ que·s cert que ella deposant bé fonch hi·s trobà quon mataren una moçeta de Cortal.³³⁷ Y ab ella hy foren en Pere del Hereu, Jaumot Puyo, Johan de la Dida. Y tantbé li par hy ere Johan de Bernaxo y Johan Cortal, pare qui ere de la moceta. Y Jaume Farrer de Pobellar. Y tantbé hy era na Ramona que ara és ací presa.³³⁸ La quotal moceta mataren que la trageren del lit del costat de la mare y la·s tiraven de uns en altres en un pati davant casa sua del dit [Cortal].³³⁹ Y après que la hagueren ben cruyxida la tornaren al lit al costat de la mare. Y morí dins quatre o cinch dies. Y pot haver a son parer quatre o cinch fins en sis. Y la dita moçeta ere petita que devie tenir mig any o per aquent.

E més dix interrogada³⁴⁰ que ella deposant ha entès a dir que en los lochs de Monrós, Pahuls y Pobellar hy ha molts personatges, hòmens y dones que són bru-

333. *Pit*: Etim. del llatí *pēctus*, mat. sign. La forma catalana originària era *pits*, amb conservació de la -s de *pēctus* (DCVB).

334. *Al lateral* 3.

335. *Crida al lateral*: constat de hoch malefficio in processu de Puyo folio 5 pagine prima.

336. *Al lateral* 4.

337. *Crida al lateral*: vide quod dicat Joannes Cortal in folio 32 pagine 2.

338. *Segueix* y una dona de Monrós que se fa dir na [Miquella] sogra de son fill" ratllat.

339. del dit [Cortal] *afegit a la interlínia*.

340. *Al lateral* 5.

yxots y bruyxes. Ço és a Monrós Johan Coell y na Pedanchs la vella, y Anthoni de Puyo, gendre de Jaumot de Puyo. Y a Pahulls ha entès a dir que Bernat de Guillem y Matheu de Guillem del loch de Pahuls, y [Bernat] de Agulló y son sogre y gendre, y na Cortall la vella sogra de Johan Cortall que se diu Johana, que hy és venduda de Avellanos. Y na Catharina, muller de Pere Colom que [és] de dit loch. Y tantbé ne fan tal fama a na Canuda la vella que se diu Anthònia, que són tots del dit loch de Pahulls. Y ayxí [f. 25r]³⁴¹ matex a Pobellar hy són Johan Agulló y sa germana Margarida y na Saurina, muller de Anthonio Saurí, y Francí Farrer, y Johana Sebre, y [na de Agnès],³⁴² y na Cuyna, la vella del dit loch de Pobellar. Y aquestos cert tenen fama que són bruyxots y bruyxas y molt públicament se diu per los dits lochs.

E més dix interrogada que'n fonch,³⁴³ que ella deposant³⁴⁴ y na Bernaxa, que li'n mostrà³⁴⁵ de la dita art de bruyxeria, les dues feyen ingüent per a metzinar, de calapats y [cerps] y granotes. Y fan-les bollir fort en un calder o olla y allí les fan fondre y fas-en ingüent. Y ab feges y freyxures de cryatures que-y mesclen. Y ab axò se'n fa un ingüent molt mal que maten molt fort.

Et dictus dominus procurator de dicto consilio continuat questiones dicte Margarite Rugalla ad diem lune et in [termini] quandocumque instante procuratore fiscali.

*Et ipsa et eadem die, anno et in dicto castro et continuando questiones dicte Margarite Rugall delata [cumbe] de Monrós.*³⁴⁶

Interrogada digué³⁴⁷ que quoant mataren lo minyó hy foren ella deposant y Pere del Hereu y Jaumot Puyo y Johan de la Dida.³⁴⁸ Y que hy anaren de nit y que els metexos se obriren la porta. Y moltes veguades hi anave lo diable y en forma de crestó, y altres veguades que no-y anave. Y aquella nit hi anaren ells tots com dedalt ha dit, y entraren per la porta la quol ells mateyxos se hobreiren. Y anaren a la cambra, y al lit foren-hi un minyó. Y ab lo ingüent que dedalt ha dit li n'untaren los pits. Y no pot dir si·ll croyxiren, molt bé li par que un poch lo cruyxiren, y tornaren-lo al costat de la mare. Y morí dins vuyt dies o per aquent. Y ha de açò bé

341. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, confessiones torture.*

342. y Johana Sebre y [na de Agnès] *afegit a la interlínia.*

343. *Al lateral 6.*

344. *Segueix y tots los altres ratllat.*

345. *Segueix y aquestos al[tres] ratllat.*

346. *et continuando questiones dicte Margarite Rugall delata [cumbe] de Monrós afegit a la interlínia.*

347. *Al lateral 7.*

348. *Al lateral de hoch malefficio constat in processu de Puyo folio 24 pagine prima in finale et in confesione dicti Puyo folio 17 capitulo 9.*

quatre o cinch anys o sis o més³⁴⁹ o per aquest. Y tantbé li par que hi fossa na Pedanchs la vella y na Ramona a son parer. [f. 25v]

E més interrogada digué³⁵⁰ que ella deposant y Jaumot de Puyo, lo Hereu, Johan de la Dida y na Martina de Useu, viuda que és del loch de Useu, hi anaren de nit al loch de la Torre de Capdela y³⁵¹ entraren en casa de Francesch Senaller y tragueren del lit del costat de la mare una xiqua.³⁵² Tragueren-la en un pati de casa y la untaren en los pits y croyxiren-la. Y après la tornaren al lit al costat de la mare. Y morí dins vuyt dies. Y açò fonch engoany abans de sent Joha[n] pus proppassat quinze dies o un mes.

E més diu³⁵³ que ha bé més de dotze any[s] que la muller³⁵⁴ de Matheu Maça de Pahulls se affollà de un xich y meteren-lo en un femer prop sa casa del dit Massa. Y après al vespre com fonch venguda ella deposant, anà-la a veure. Que goardave les ovelles ella deposant aquell dia, y ja la-y havien contat de dia que se era afollada. Y com la vesitave al vespre, digueren-li que l'havien lansat o enterrat en lo femer. Ella deposant y Jaumot de Puyo y na Bernaxa de Pahulls anaren al femer y desenterraren lo dit minyó y tregueren lo fege. Y de aquell fege que-l cogueren [ab] un calapet y una [serp] y un[a granota]³⁵⁵ y feren-ho bollir fort. Y feren un ingüent y meteren-lo en un pot que era de la dita na Bernaxa que ja ha cinch o sis anys que és morta. Y tantbé-n feren una pilota de aquell ingüent. Y del dit ingüent ne untaven [f. 26r] los minyons y mocetes que ha dit dedalt que han metzinat. Y ab dit ingüent les mataben.

Les confessions que vuy dia present ha dites, fetes y deposades la dita na Rugalla li foren legides y digué que tot és axí veritat davant lo dit senyor jutge.

E lo dit senyor procurador de consell del dit senyor³⁵⁶ jutge instant lo procurador fiscall continuà los dits turments a la dita na Margarida Rugall *ad diem proxime et intimetur*.

349. o sis o més *afegit a la interlúnia*.

350. *Al lateral* 8. *Segueix* pot haver dos anys o per aquest *ratllat*.

351. *Segueix* [allà] trobaren a na Fava *ratllat*.

352. *Crida al lateral*: revocat in folio 27 pagine prima et vide acaramentum in processu de Puyo folio 25.

353. *Al lateral* 9.

354. *Crida al lateral*: vide quod dicit hech in folio 31 pagine 2.

355. y un[a granota] *afegit a la interlúnia*.

356. procurador de consell del dit senyor *afegit a la interlúnia*.

Ratificació de les confessions.

Die XII mensis novembris M D XXXX VIII° in dicto castro de Sort.

Ffuit extractata a carceribus Margarita Rugal et du[cta] in quadam sala dicti castris procul a loco questionum cui dixit dominus procurator hech vel similia verba «madona Rugalla escoltau lo que us legirà lo tresorer y advertiu bé si és ayxí com vós diguéreu dissapte pus proppassat. Y mirau-hi bé, que ací se tracta del prejudici de vostra vida. Y si hi havia alguna cosa que no sie ayxí, digau-ho. Y si us acordara alguna cosa més avant dir-ho heu tantbé.» A la quol foren legides les deposicions per ella fetes dalt en cartes devuyt y acabe en cartes XX.

Y al capítol primer et pàgina segona a cartes XVIII° digué que és ver salvo que lo minyó de Puyo ni la mare de Johan de la Dida no sap que sia bruyxa. Ni denguns altres nomenats en lo capítol no sap que sien bruyxots ni bruyxes sinó per hoyr-ho dir. [f. 26v]

Al segon capítol digué que és ver y que tracta de la mort de una filla d'en Pere Rugall y de un rossí.

Al tercer capítoll de la mort del fill de Francesch Senaller digué que és ver salvo que no·y eren Jaumot de Puyo³⁵⁷ y Johan de la Dida, y que ha més de dos anys.

Al quort que diu y tracta del fill de la molinera diu que no·y fonch, que com ella hi arribà que ja fonch fet. Y que bé se eren consertats tots de anar-hi pro ella tardà massa y com hi arribà ja fonch fet. Y dit consert feren que ella deposant se ere aturada aquella nit a Monrós, y ayxí com hi anave ja fonch fet y trobà·ls a la porta. Y de allà anfora se n'anà a Pahuls a casa sua. Y ha de açò bé tres anys o per aquent.

E més li foren legides les altres sues deposicions que comensen en cartes XXIII lo capítoll primer. Y digué que és ver ayxí com ella ho ha dit y depositat en dit capítoll primer salvo que aquesta na Ramona no pot dir si hi era o no, però que ella hi pensarà y dirà la veritat.

Al segon digué que és veritat salvo que al minyó de Bernaxo que no·y fonch com morí ni hi fonch en res ella depositant.

Al tercer digué que és ver salvo que a na Ramona que no par la·y hage vista. [f. 27r]

Al quort digué que és veritat ayxí com diu dit capítol salvo que a Jaume Farrer y Johan de Bernaxo no·ls hi viu y no·y foren [gens].

357. *Crida al lateral*: vide in folio 29 pagine prima capitolo 2.

Al sinquè diu que és ver ayxí com ho ha dit en dit capítoll.³⁵⁸

Al sisè és veritat ayxí com diu dit capítoll.

Al setè dix que és ver salvo que na Pedanchs no·y ere ni na Ramona tantpoch.

Al vuytè dix que no és veritat, que no s·i trobà ella deposant a la dita minyonesa però cert al minyó de dit Senyaler que s·i trobà com lo mataren com dedalt se conté.

Al novè digué que és ayxí veritat com diu dit capítoll.

Presents los dits senyor mossèn Perot Plançoies y en Pere [Esque]rre, síndichs.

Die [XIII] novembris M D XXXX VIIIº in dicto castro de Sort.

Fuit extracta a carceribus castri de Sort Margarita Rugall et ducta in quadam sala dictus castri procul a loco questionum cui dixit dominus procurator hech [verba] vel similia in effect[um] «madona Rugalla escoltau què us legirà lo tresorer y advertiu si és ayxí com vós diguéreu dissapte pus prop passat y mirau-hi bé que ací se tracta del [f. 27v] perjudici de vostra vida. Y si hi havia alguna cosa que no sie ayxí, digau-ho. Y si us recordava alguna cosa més avant, dir-ho heu.» A la quoval Margarida Rugal foren legides les deposicions que féu lo dissapte pus prop passat y en cartes devuyt³⁵⁹ y acaba en cartes vint. Y legides li foren.

Al capítoll primer respongué y digué que ayxí és ver com diu dit primer capítoll.

Al segon és ver ayxí com en dit capítol se conté.

Al tercer dix que és ver.

Al quarto dix que és ver ayxí com diu lo dit capítoll salvo que la mare de Johan de la Dida no la·y ha vist ni sap ni ha hoyt dir que sie bruyxa. Y tantpoch de Agulló y de sa germana no·ls ha vists ni ho sap. Y del Hereu que no se·n recorde que loy hage vist.

Al quint dix que és ayxí ver com diu dit capítoll.

Al sisè dix és veritat.

Al setè dix que és ver però que com ella hi arribà a la dita casa de la molinera ja l'havian croyxit las altras. Y que lo consert havien fet tots de matar dits minyó a la Creu de Monrós.

358. *Segueix* Salvo que ella ratllat.

359. *Crida al lateral*: pagine prima.

E ayxí matex li foren legides les confessions que ella dita Rugal havia fetes en cartes 23 y primerament lo primer capítoll. Y respongué com se seguex fins en cartes [f. 28r] XXVI.

Al primer capítoll digué tot és veritat.

Al segon diu que és ver salvo que al minyó no·y fou ella deposant que com dit minyó morí ere ella deposant al mas de Useu.

Al tercer digué que és ver y que ella portava lo pot y que après se trenchà dit pot. Y que tantpoch no té recort que na Ramona hi fos. Ni tantpoch no té recort que Pere del Hereu³⁶⁰ hi fos aquell vespre a la dita moceta de Johan Coell.

Al quarto digué que bé és veritat salvo que Jaume Farrer y Johan de Bernatxo no·y eren ni·ls hi véu.

Al cinquè dix que cert que ella ho ha hoyt dir ayxí com diu lo dit capítol, salvo de Johana Sebriana, que may ho ha hoyt dir sinó a Jaumot de Puyo.

Al sisè dix que és ver, bé que lo ingüent la dita na Bernatxa lo féu.

Al setè dix que és ver ayxí com se diu hi·s conté en dit capítoll salvo que lo Hereu no li par que·y fossa a casa del Lacay [com] li mataren lo fil.

Al vuytè dix que ella no·y fonch en res. [f. 28v]

Al novè digué que és ayxí veritat com dit article ho diu.

Testes sunt magnificus dominus Perotus Plançoles et Anthonius Xich carcellerius.

Die XIII novembris M D XXXX VIII° in dicto castro de Sort.

Discretus fisci procurator [petit] Margaritam Rugalla iterum questionari ad effectum dumtaxat quod nominet consocios seu correos malefficiarum per eam commissorum, attento quod in suis dictis est varia innominandis dictis correis producens noviter actitata contra eam. Iuribus fisci salvis.

Et dictus dominus procurator generalis de dicto consilio publicat noviter actitata contra dictam Rugalla. Et concedit copiam seu comunicacionem illorum et inserantur producta, assignando delacionem unius diei ad suas deffenciones proponendas et ad dicendum quare questionari non de[beant] et intimetur. Fuit intimata per me notario dicta Rugalla in carceribus dicti castri, [et etiam] fuit intimatum Anthonio Duat eius procuratori per me notario ipsa et eadem die, anno et in villa de Sort.

360. *Crida al lateral*: fatetur idem Hereu in suo processu folio 26 pagine 2 capitulo 3.

Aplicació del turment.

Die XV novembris M D XXXX VIII in dicto castro.

Discretus fisci procurator petit sententiam questionem dari et publicari contra dictam Margaritam Rugall iterum questionari ad effectum tantum dumtaxat quod dicta Rugalla nominet consocios seu correos criminum per eam comissorum. Iuribus fisci salvis. [f. 29r]³⁶¹

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis et cetera de dicto consilio, attento variacione dicte Rugalla in denunciandis seu nominandis consociis seu correis criminum per eam comissorum, attento preterea vocis trepidacione et vacillacione [vocis] dicte Rugalla, aliisque animum dicti domini procuratoris moventibus, pronunciat et declarat dictam Rugalam esse questionibus subticiendam ad effectum petitum tantum, hoch est, quod denunciaret et [nomin]et consocios et criminum correos et intimetur. Fuit intim[atam] dicte Rugalla per me notario ipsa et eadem die, anno et in dicto loco.

La quoval fonch presa y posada en lo turment de strap de corda. Y apenas li alsà los brazos que ja cridà «via fora, via fora» y digué que diria la veritat. Y bayxaren-la y no deiha sinó badoqueries, y fonch-hi tornada. Y com perdé los peus de terra ja cridà «via fora» grans crits y que la bayxasen que ella deria la veritat. Y assentada que fonch en l'escambell digué lo següent.

Confessió sota turment.

E ayxí digué³⁶² que a la fila de Cortal hi fonch ella deposant y lo matex Coartal que és son pare y na Ramona aquesta que ací està presa y en Pere del Hereu y Jaumot de Puyo y Johan de la Dida. Y ha de açò bé tres o quotate anys.

E més³⁶³ a la Torre de Capdela hi fonch ella deposant y Jaumot de Puyo³⁶⁴ y Johan [de la] Dida y na Fava la vella de la Torre de Captela. Al minyó de Senaller no-s recorde que-y fos Pere del Hereu ni na Ramona però cert que són bruyxot y bruyxa.

361. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, confessiones torture ratificantur in folio 30 pagine 2 in principio.*

362. *Al lateral 1.*

363. *Al lateral 2.*

364. *Crida al lateral: vide in folio 26 pagine 2 in principio et in folio 19 pagine 2 in finale.*

E més³⁶⁵ és stada ella deposant al fill de Johan de Maça³⁶⁶ de Monrós en compaynia de Jaumot de Puyo y de Johan de la Dida y de Pere del Hereu y na Ramona [f. 29v] que ara s[tà] presa ací en lo castell de Sort. Y mataren-lo com dedalt ha dit.

E més³⁶⁷ digué que tantbé foren a matar lo nét de Jaumot de Puyo lo dit Jaumot de Puyo y ella deposant y Johan de la Dida y en Pere del Hereu y la dita na Ramona.³⁶⁸ Y tots cinch la mataren d'esta manera, que la metzinaren. [Y que les] metzines li posaren en la [bo]cha ella y Jaume de Puyo, las quòals lo dit Jaumot de Puyo portava. Y morí après que la hagueren untada o metzinada. Y morí après dins set o vuyt jorns. Y les metzines li meteren per la bocha. Y ha de açò [no] més de dos o tres anys, y poder sis anys.

E més diu³⁶⁹ que al minyó de Pedanchs quòant lo metzinaren hi foren ella deposant y los dits Jaumot de Puyo y Johan de la Dida y Pere del Hereu y na Ramona. Y mataren y metzinaren-lo com dedalt ja té ella dit, y ayxí com Jaumot de Puyo ho ha dit.

E més³⁷⁰ altra veguada foren a casa de March de Pobellar y allí una nit de nit mataren un bou, que li posaren metzines [f. 30r] per la bocha y orelles.³⁷¹ Y eren-hi ella deposant y Pere del Hereu y na Ramona y Jaumot de Puyo y Johan de la Dida. Y ha de açò bé cinch o sis anys. Y morí lo [bou] ayxí cruyant cruyant.³⁷²

E més³⁷³ foren una altra veguada a matar un fill de March de Pobellar que li deyan Johan o Sebrà, que ja era casat.³⁷⁴ Y mataren-lo que li meteren metzines.³⁷⁵ Lo quòal mataren ella y Jaumot de Puyo, que li ajudaven a segar. Y segaven a un tros que se diu la Coma, alà en lo terme de Pobellar. Y com dinaven lo metzinaren ab prinyons³⁷⁶ al dinar o al berenar, que li posaren les metzines en los prinyons. Y morí ayxí penant penant, que visqué dos o tres meses. Y per ara no's recorde de més però ella hi pensarà y si li'n recorde res ho dirà.

365. *Al lateral 3.*

366. *Crida al lateral:* Constat in processu del Hereu folio [8].

367. *Al lateral 4.*

368. *Crida al lateral:* vide processum de Puyo folio 18 capitulo [14].

369. *Al lateral 5.*

370. *Al lateral 6.*

371. *Crida al lateral:* constat in folio 32 pagine prima in principio. Et idem dicat Puyo in suo processu folio 16 pagine 2 capitulo 6.

372. *Cruiar: Obrir-se fent crui (Mall.);* cast. rajarse, resquebrajarse (DCVB).

373. *Al lateral 7.*

374. *Crida al lateral:* constat in folio 32 pagine prima ad finale.

375. *Segueix en la bocha ratllat.*

376. *Prinyó: Aranyó, fruit del prinyoner (Berga, Pobla de L., Pallars, Ribagorça, Solsona, Tremp, Manacor) (DCVB).*

E més digué³⁷⁷ «Y què dirà na Ramona, que li havia promès que no la deyxalaria. Y ara que la deyxale y dich que és bruyxa què dirà de mi. Y que ella me n'havia pregada que no la descobris y jo la y havia promès que no la deyxalaria.»

Die XVI mensis novembris M D XXXX VIII in dicto castro. [f. 30v]

Las preditas confessions ayr a XV de nohembre del any M D XXXX VIII fetes en cartes 29 y 30 per na Margarida Rugall migansant iurament, lo quoad presta en mà del dit senyor procurador y respongué migansant iurament que prestà en mans del dit senyor procurador a Nostre Senyor Déu Jhesu Christi que diria la veritat; y ayxí li foren legides les dites confessions les quoads féu dit dia de ayr que les féu y digué y respongué. Y digué que per lo iurament que fet ha que tot és veritat ayxí com ella ho ha dit y deposat. Presents per testimonis Anthoni Xich y Jaume [Aleu].³⁷⁸

Enquesta de nous testimonis al castell de Sort.

Die XVIII° mensis novembris M D XXXX VIII in castro de Sort.

*Petrus Rugall, agricola, opidi de Pahulls, testes productus et nominatus pro parte et instante fisci procuratore et cetera.*³⁷⁹ *Et iuravit in posse et manibus magnifici domini Ffrancisci Besturs iurum doctoris et cetera. Ad Dominum Deum et cetera.*

Et primo fuit interrogato si ell testes ha perdut denguns fills o filles. *Et dixit* si senyor, bé he perdut un fill y una filla los quoads la filla se deye Graciana y la perdé bé ha XV o XVI anys. Y tenia bé set o vuyt anys quoad morí y ere molt galant filla. Y morí prou cuytada dins set o vuyt dies al seu parer. Y creu cert que fonch metzinada. Y se unflava y ere tota unflada. Y lo fill és mort despuys, lo quoad se unflà tantbé tot. Y tenie cinch o sis anys. Y ayxí se unflà tot de cap a peus y anà a cerquar a un frare [f. 31r] Ramon per a que hi vingués a veure'l perquè's trevie de metgeyar. Y com lo dit fra Ramon vingué ja'l trobà mort. Y de açò al seu parer ha quatorze anys o per aquent. Y cert que morí tot unflat. Y cert que la muller de ell testes ne tenie sospita a la jermana de ell testes que ara és presa ací, que se diu Margarida Rugall.³⁸⁰ Y açò per lo mal report que li feyen a la dita sa jermana de ésser bruyxa.

377. Al lateral 8.

378. Al lateral ratificantur confessiones torture.

379. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Petrus Rugall testes.

380. que se diu Margarida Rugall afegit a la interlínia.

Interrogat dix que té plen recort que la mare de ell testes donà en dies passats a la dita sa filla una gandaya de çeda molt galant que era ve[rm]ella, la quaal la dita sa filla Graciana la volia molt. Y de açò té plen recort y no seria molt que encara la dita ganday no fossa en casa sua.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Interrogatus dixit que cert tantbé perdé un rosí que [±9]. Y que-l posaren de vespre en lo stable sa y alegre y al matí ja-l trobaren mort. Que fonch après que li hagueren morta la filla dos o tres anys fins en quoaatre. Y [pot] haver honze o dotze anys de açò al seu parer. Y tantbé bé perdé en dies passats un bell bou que l'havia comprat del prior de Scaló. Y al vespre lo posà testes sa y bo en lo estable y al matí lo-y trobaren mort. Y deu haver de açò bé quatorze anys o per aquent.

Die XX mensis novembris M D XXXX VIII in opido de Sort. [f. 31v]

*Margarita vídua uxor quondam Matheu Maça opidi de Pahulls, testes producta et cetera.*³⁸¹ *Et iuravit in posse magnifici domini procuratoris generalis et cetera.*

Et interrogata dixit si senyor, bé ni só affollada cinch veguades, dues de fills y tres de filles. Y les dues filles foren bategades y los dos fills y la una filla moriren sens ésser bategades. Y dels tres que moriren sens batisme ne enterraren un en lo seller, a cals del cup. Y un altre, en lo dit [celler]³⁸² a cal[s de] la finestra. Y de l'altre no se'n recorde perquè estigué cinch o sis dies sens que no estave en son seny per lo mal part que havia hagut, y no sap hon los posaren. És ver que davant la porta de sa casa tenen un gran pati tanchat de paret, y allí tenen algunes veguades grans femés de fems. Y del darrer que ella testes no sap hon lo posaren deu haver bé vuyt o nou anys. Dels altres ja fonch abans.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die, anno et loco.

*Matheus March sartor opidi de Pobellar de la coma de Monrós, testes productus et nominatus pro parte fisci procuratore et cetera.*³⁸³ *Et iuravit in posse dicti procuratoris generalis et cetera. Ad Domum Deum [f. 32r] et eius sancta Dei quatuor evangelia manu eius dextera et cetera.*

Et interrogatus dixit que bé han perduts un bou, lo quaal perderen a la pegueira en lo terme de Monrós. Lo quaal morí après lo hagueren tret del gou.³⁸⁴ Y ha de

381. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Margarida de Massa testes.

382. Manca.

383. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Matheus March testes.

384. Per Jou.

açò bé sis o set anys. E més ha perduts quotate germans los quoads lo primer [que]³⁸⁵ se morí li deyen Antonicho, y era de edat de vuyt o nou anys. Hi·ll prengué lo mal lo dia de sent Quirch y morí cuytat bé dins tres o quotate dies o per aquent.³⁸⁶ Y ha de açò bé XXVIII anys o trenta.³⁸⁷ Y après se li n'ha mort un altre que se deye Johanot. Aquest morí que malaltegà molt y morí delint delint, que li durà lo mal prop de un any o per aquent. Y ha bé set o vuyt anys.³⁸⁸ Y après se li'n morí un que ere xiquet y estave tot ple de [t]inya, y axí morí. Pensaren que la [t]inya lo havie mort. Y après se li n'ha mort un altre que se deye Sebrià, que ja ere casat. Que ha dos o tres anys. Y aquest morí d'esta manera, que·l prengué lo mal segant.³⁸⁹ Y deu haver bé dos o tres anys. Y morí que li durà lo mal fins en la senct miquelada. Y tostemps se queyxave del cor y paria que tot fos podrit dins lo cos tanta [recúnia li·n feve].

Fuit sibi lectum et perseveravit [f. 32v]

Acarament entre Margarida Rugall i Jaume Puyo.

Die XXII mensis novembris M D XXXX VIII fonch fet acarament d'en Jaumot Puyo ab la dita na Margarida Rugal de la manera que's segueix.³⁹⁰

Primo fonch legit lo capitoll 5 de la carta 26 pàgina segona del procés de Jaumot Puyo a na Margarida Rugall. Y legit dit capitoll fonch interrogada dita Margarida Rugall si és ayxí com diu dit Jaumot de Puyo. Y ella respongué que no hi és estada en res. Y dit Jaumot que sí, y que és ayxí veritat.

Enquesta de nous testimonis al castell de Sort.

Die XXII mensis novembris M D XXXX VIII in opido de Sort.

*Johannes Cortal agricola opidi de Pahuls habitator, testes productus et cetera.*³⁹¹ *Et iuravit in posse dicti domini procuratoris et cetera.*

Et primo interrogatus dixit que ha perdut tres fills mascles. Un de la primera muller y dos de la darrera. Y deu haver lo de la primera que morí dotze anys o per

385. *Manca.*

386. *Al lateral* concordat quod dicit lo Hereu in sui processu folio 21 pagine prima capitulo 5.

387. Y ha de açò bé XXVIII anys o trenta *afegit a la interlínia.*

388. Y ha bé set o vuyt anys *afegit a la interlínia*.

389. *Crida al lateral*: fatetur delata in folio 30 pagine prima capitulo 7.

390. *Al lateral* acaramentum delatorum.

391. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània*, Joannes Cortal testes.

aquent. Y morí dit minyó que·l posaren sa y alegre al lit de vespre y al matí ja li conegueren lo mal, y dins dos o tres dies fonch mort. E més los de la darrera muller se trobaren la un mort al lit. Y estave algun poch de mala gana y malalt y posaren-lo al lit que·ls paria que no tenia perill per a·n aquel vespre. Y al matí abans de dies, quòant se despertaren, lo trobaren ja mort. Y haurà bé cinch o sis anys. Y ere de dos o tres mesos. Y après ne han perdut un [f. 33r] altre, que ell ere anat a Maynaret, y com tornà sa muller de ell testes li dix que lo minyó que tenien estave mal. Y ell testes se levà de matí per anar a cerquar algun metge per veure si li porien fer res. Y com hagué almorstat per anar a serquar la metgessa de Montesclat, tornà a veure y parlar ab sa muller y veu que lo minyó se enblavinà. Y ayxí·l levaren y molt prest se morí. Y era que devie tenir sis o set mesos o per aquent. Y deu haver de aquest tres o quòatre anys. Y açò és lo que ell testes hi sap. Y ayxí matex se amortà una xiqua, sa n[éta], filla de son fill. Y ha·la perduda ha bé un any y mig o poch més o menys. Y morí molt cuytada.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die, anno et in dicto opido.

*Anthonia Coartall uxor Johannus Coartall opido de Pahulls testes et cetera.*³⁹²
Et iuravit sicut primus testes et cetera.

Et interrogata dixit que cert ha perduts dos fills. La un a son parer tenia tres mesos o per aquent y era lo primer. Lo quòal estave malaltís y trobaren-lo·s mort al lit. Y deu haver de assò bé quòatre o cinch anys. Y après ne han perdut un altre, lo quòal perderen que tenie ja bé set mesos o per aquent. Y un dia ella testes anà abeurar una egoa que·ls ere parida y dexà lo xich al bres, y a son parer sa y bo. Y com tornà ja·l trobà que tot suave y plorave molt fort. Après en lo altre dia que·l fèu embolicar a una dona del dit loch de Pahulls que se fa dir na Canuda [f. 33v] la vella, que se diu Anthònia.³⁹³ Y embolcant-lo y perfumant-lo lansà una pereça de sanch per la bocha. Y après morí en lo altre dia. Y ha de açò bé tres anys o per aquent. Y se li morí en lo mes de may un divendres. Y cert ella deposant bé tenia sospita que mala gent los li mataven. Y molt que ho deyen que [era] perhillós que males gents no·ls li matassen, però que ella testes no·ls conegué denguns senyals de metzines.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die, anno et loco.

*Johannes Coartall fuit reinterrogatus*³⁹⁴ *et dixit* que en dies passats lo sogre de ell testes que es deye Anthoni Coartall y tenie una filleta de edat de vuyt o nou

392. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Anthonia Cortal testes.

393. que se diu Anthònia afegit a la interlínia.

394. A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Joannes Cortal reinterrogatus.

mesos. Y estava al foch de vespre molt boniqua y se reye ab los altres de sa casa. Y en la nit ell testes sentí brogit en sa casa y levàs del lit. Y cridà a la dita sa sogra què feye, que ell havie sentit gran brogit per casa. Y ayxí anà al lit de sa sogra perquè dita sa sogra cridà y digué que no tenie ni trobave la moceta o xiqua al lit. Y ayxí ell testes cuytà allà y ensengué lum y anà a la cambra de la dita sa sogra y trobaren la xiqua als peus del lit sobre [la roba] y estava molt de mala gana ja en aquelles hores. Y açò ere lo dissapte en la nit. Y ell testes anà a demanar un seu vesí que se diu Colom y a sa muller y contà·ls lo cas. Y dix-los «perquè si aquesta xiqua se perdie [ens] puschau fer testimoni que no [la·ns] havem trobada morta al costat o al lit, per çò us he demanats ací». Y ells s'hi volien [avitar] y ell testes no volgué [stancasse'n]. Y lo dumenge après, que ere en lo altre dematí, com exien de missa, que feyen la absolta, morí dita minyona. Y cert que ell testes sempre ha tengut y tenie sospita que bruixas y bruixots ho han fet, ayxí de aquesta com dels altres seus que se li moriren. Y tantbé a son sogre quòndam ja se li n'havia perduts dos fills. [f. 34r] La un se li perdé abans que ell se casà y l'altre com ell fonch ja en casa de dit son sogre. Y açò dix saber-hi ell testes.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Dictis die, anno et loco.

*Margarita uxor Petri Rugal opidi de Pahuls habitator testes et cetera.*³⁹⁵ *Et iuravit sicut primo testes et cetera.*

Et interrogata dixit sí senyor, un fill y una filla he perdut. Y primer perdí la filla que no lo fill. Y de la filla pot o deu haver quinze o setze anys y devie tenir ja la filla set anys poch més poch manco. Y morí que la prenguí mal que tota se seguà.³⁹⁶ Y dehien-li Graciana. Y durà-li lo mal bé més de un mes y morí delint delint. Y [cert] la sogra de ella testes donà a la dita sa filla una gayday de seda vermella simple y un trenchafront o partidor de orhipell. Y cert que ella testes no volia que la·y donàs ni que la portàs perquè sabia que na Margarida Rugual, tia que era de la dita na Graciana sa filla, la volia per a ella. Y per çò ella testes no li plahia que la portàs.

Y tantbé ha perdut un fill que li par bé que ha de dotze en tretze anys. Era de edat de sis o set anys y morí que se unflà tot, y com la unflor li pugà al cor morí. Y durà-li lo mall vuyt dies o per aquent. Y cert que ella testimoni bé ha tengut pensament que la minyona, que la dita na Margarida Rugal, sa tia, la·y havia morta. Y del fill cert prengué sospita de una dona de les Sglésies que tenia una sa filla en casa de ella testes a moça, y vingué a veure la filla. Y estant allí en casa sua, que

395. *A la part superior del foli, escrit per una mà coetània, Margareta Rugall testes.*

396. *Segar: refl. Perdre tota la força els braços o les cames per efecte de cansament, de depressió moral, d'una emoció forta, etc. (DCVB).*

eren venguts a segar, ella feya algunes fahenes per casa, prengué en bell sech un gran plor al dit seu fill de què [f. 34v] li vingué la unfladura prest, y ayxí morí com dedalt ha dit.

E interrogada dix que han perdut una egoa que se'ls trenchà la cama y après se'ls perdé un rosí que'l posaren sa y bo en lo stable de vespre y al matí morí. Y una vacha en un prat que se diu lo prat de Areny, y la portaren o menaren a sa casa y allí morí. Y una altra que se'ls ne morí prop l'aygoa. Y un bell bou [±8] que havien comprat del prior de Perameya, que'l trobaren mort en lo stable. Y cert que han tengut pensament que la dita Margarida Rugall, sa cunyada,³⁹⁷ los feye y causà tots aquestos mals.

Fuit sibi lectum et perseveravit

Petició de sentència i termini per a la defensa.

Die XXIII novembris M D XXXX VIII in dicto castro.

Discretus fisci procurator producit inquisitiones seu processus factus contra Petrum del Hereu, Johannem de la Dida, Jacobum Puyo et Catharinam Ramona³⁹⁸ et in quantum dicti processus factum pro dicti procuratori fiscali, et contra dictam Margaritam Rugal petens inseri seu conseri in presenti processu. Et etiam petens dictam Margaritam Rugall iuxta eius demerita puniri et cum hiis ad sentenciam assignari. Iuribus fisci salvis.

Et dictus magnificus dominus Martinus Johannes Spolter procurator generalis de consilio magnifici domini Francisci Besturs iurum doctoris mandat producta in presenti processu inseri seu conseri concessa copia, concedit qiandecim dies ad suas proponendas et dandas deffenciones habitis productis pro publicatis, concedendo facultatem pro advocato et procuratore et intimetur. Fuit intimata per me notario dicte Margarite Rugal dictus die, anno et loco, la quoad dix mossèn tresorer acarau-los-mi davant, que a mi me par que Jaumot de Puyo diu que Johana Sebriana y jo fórem en alguna part ab ell, y a mi me par que jo no la y hage vista. Y algunes altres coses que diuhen. Y com serem tots jo ls atorgaré lo que serà veritat. Et etiam fuit intimatus dicto Anthonio Duat per me notario ipsa et eadem die et anno et in dicta villa de Sort. [f. 35r]

397. sa cunyada *afegit a la interlínia*.

398. et Catharinam Ramona *afegit a la interlínia*.

Assignació a oir sentència.

Divenres de matí a IIII de giner del any M D XXXX VIII³⁹⁹ comparegué Antoni Puyol, procurador fisqual del marquesat de Pallàs, davant lo senyor procurador general soplquant y requerint quod atès que per part de la Margualida Rogal fins avuy [no] se havia deduït cossa neguna en ses defenses, que per sò et allios fos sentenciat y declarat en la causa criminal que davant vós se por[ta] entre dit procurador fisqual y dita Rugalla.

Dit dia.

Lo senyor procurador general manà fos assignat a la dita Rugalla a hoir sentència per a deluns primer de mes *et intimetur*.

En continent féu relació lo nunci com havia feta y donada la sobredita intima a la dita Rugalla.

Deluns a VII de giner.

Lo sobredit procurador fisqual soplquà y requerí al senyor procurador general fos publicada la sentència contra dita Rugalla.

Relació de crims comesos.

Margarita Rugalla delata de [del]icta infranotata per eam commissa fuisse fatetur.

Una neboda de la delada. *Primum homicidium fatetur folio 19 pagina 2 capítol 5 constat producta pro patrem et matrem infantis [occisi] folio 30 pagina 2 in finale et folio 34 pagina prima.*

Un nebot de la delada. *Secundum homicidium fatetur ibidem et constat in loco supranotato.*

Lo fill de Cenaller. *Tertium homicidium fatetur folio 19 pagina 2 capítol 6 alias 3 et constat in processu de Puyo folio 2 pagina 2 in finale et pagina [±1] et pagina sequenti.*

La filla de Bernaxo. *Quartum homicidium fatetur folio 23 pagina 2 capítol 2 constat in processu de Puyo folio 23 pagina 2.*

399. El text que segueix, escrit un mes i deu dies més tard de la darrera anotació, presenta un tipus de lletra clarament diferenciat, menys cursiu i amb una major claredat en la separació de les paraules.

La filla de Cohell. *Quintum homicidium fatetur folio 24 pagina prima capítol 3 constat in processu de Puyo folio 5 pagina prima.*

La filla de Cortal. *Sextum homicidium fatetur folio 24 pagina 2 capítol 4 constat sed non bene folio 32 pagina 2.*

Lo fill del Lacayo. *Septimum homicidium fatetur folio 25 pagina prima constat in processu de Puyo folio 24 pagina prima in finale.*

Lo fill de Massa. *Octavum homicidium facetur folio 29 pagina prima capítol 3 constat in processu del Hereu folio 8 pagina prima et fatetur dictus Hereu folio 26 pagina 2 capítol 4.*

Lo nét o néta de Puyo. *Nonum homicidium fatetur folio 29 pagina 2 capítol 4 constat in processu de Puyo folio 26 pagina 2 et folio 27 pagina prima et fatetur idem Puyo in suo processu folio 18 capítol 14.*

Lo fill de Pedanchs. *Decimum homicidium vel malefficiu fatetur folio 29 pagina 2 capítol 5 non constat aliter.*

Un bou de March. *Undecimum malefficiu fatetur folio 29 pagina 2 capítol 6 constat folio 32 pagina prima in principio et Puyo in suo processu folio 16 pagina 2 capítol 6.*

Del fill casat de March. *Duodecimum homicidium fatetur folio 30 pagina prima capítol 7 constat folio 32 pagina prima ad finalem.*

Negat delata omnia supradicta pluries ratificata folio 32 pagina 2 in principio, qua negativa non obstante mortis naturalis ream esse arbitrur salvo et cetera.

Besturs

Jesus

Et si delata neget quod pluries confessa fuit et testibus eo modo quo potest convicta, mandat sua excelencia quod condemnetur et fiat executio iuxta votum magnifici domini Besturs iurium doctoris.

Pere Sagarra iurium doctoris.

Sentència.⁴⁰⁰*Jhesus Maria.*

Unde nos, Martí Joan Spolter, cavaller domiciliat en la ciutat de Lleyda, procurador general y alter Nós en lo marquesat de Pallàs y vescomtat de Vilamur per los excellentíssimos senyors Duch y Duquessa de Cardona y Sogorb, Marquesos de Pallàs et cetera. Vista la enquesta per Nós y provisió nostra rebuda instant lo procurador fiscal de dits marquesat y vescomtat contra na Margarida Rugalla, vídua del lloch de Pahulls; vista la publicació de dita enquesta y termini deffensori a dita Rugalla y a los procuradós donat y assignat; vista la sentència de turments contra dita Rugalla donada y les confessions per dita Rugalla en dits turments fetes; vistes les confessions per dita Rugalla fora los turments y lo lloch dels turments fetes y aquelles una y moltes voltes ratificades; vista la requesta del procurador fiscal instant y requerint dita Rugalla ésser castigada conforme a sos demèrits; vista la assignació per Nós feta a dites pars al present dia y hora per a oyr la nostra present sentència, la qual a cautela reassignam; vistes totes les coses que poden y deuen commoure nostre ànimo y de qualsevol altre per a bé y degudament sentenciar, los quatre Sans Avangelis davant Nós posats y aquells ab nostra mà dreta corporalment tocats, tenint Déu davant nostres ulls corporals perquè los intellectuals millor la justitia discernesquen, hagut vot y parer del misser Francesch Besturs en drets doctor, nostre ordinari assessor, y seguint la determinació y conclusió sobre assò per sa excel·lència, a relatió y consell del magnífic y egregi mossèn Pere Segarra en drets doctor feta, pronunciam, sententiam y declaram en la forma y manera següens:

E per quant per pròpia confessió de dita Rugalla consta ella dita Rugalla haver enmetsinat y mort una neboda sua, filla de Pere Rugall son germà, de dit lloch de Pahulls; més consta dita Rugalla haver enmetsinat un nebot seu, fill del dit Pere Rugall, y dit nebot ésser mort; més consta dita Rugalla ésser enada de nit en companya de altres a la Torre de Capdella y allí tragueren del llit un fill de Francesch Senaller, y aquell croyxiren de tal manera que dins poch dies morí; més consta dita Rugalla ésser estada a matar una filla de Joan de Bernaxo del lloch de Pahulls; més consta dita Rugalla ésser estada a croyxir y enmetsinar una filla de Joan Cohell morta per lo mal que dita Rugalla en companyia de altres li féu; més consta dita Rugalla en companya de altres haver enmetsinat y mort una filla de Joan Cortal de lloch de Pahulls; més consta dita Rugalla en companya de altres haver enmetsinat y mort un fill de Pere Lacayo del lloch de Monrós; més consta dita Rugalla en companya de altres haver enmetsinat y mort un fill de Joan de Massa del lloch de

400. *A diferència de les sentències de Jaume de Puyo i Pere de l'Hereu, conservades a l'arxiu a continuació dels respectius processos, la de Margarida Rugall apareix interpolada entre els folis del procés.*

Monrós; més consta dita Rugalla en companya de altres haver morta una creatura de Anthoni de Puyo del dit lloch de Monrós; més consta dita Rugalla en companya de altres haver enmetsinat y mort un bou de Matheu March del lloch de Pobellar; més consta dita Rugalla haver enmetsinat y mort un fill de dit Matheu March de Pobellar. Per so y altrament, pronunciam, sententiam y declaram y a la dita Margarida Rugalla condemnam [...]⁴⁰¹

401. *Manca el darrer foli de la sentència.*

